

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Názory dospívajících na problematiku seniorů.

(v jazyce českém)

Opinions of teens on the issues of seniors.

(v jazyce anglickém)

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce

MUDr. Jiřina Ondrušová, Ph.D.

Autor diplomové práce

Bc. Magdaléna Kosová

Praha 2015

Poděkování

Děkuji MUDr. Jiřina Ondrušové, Ph.D. za pomoc a odborné vedení při vytváření diplomové práce. Děkuji také středním školám, které mi umožnili na své půdě uskutečnit výzkumné šetření. Dále bych chtěla poděkovat Vendule Kabelové za radu a opravu českého jazyka i svému okolí, které se mnou mělo trpělivost a podpořilo mě při vytváření diplomové práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „Názory dospívajících na problematiku seniorů“ vypracovala samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30.4.2015

Bc. Magdaléna Kosová

Anotace

Diplomové práce se zabývá názory dospívajících na problematiku seniorů. Podává náhled na charakteristiku dospívání, stáří, stárnutí a seniorů. Uvádí názory společnosti a dospívajících na seniory a tyto názory dokresluje výzkumy. Výzkumné šetření popisuje názory respondentů na seniory týkající se charakteristiky seniorů, očekávání i obav seniorů, výhod a nevýhod seniorů, práce seniorů, péče o seniory, žití se seniorem, situace dnešních seniorů, přínosu kontaktu se seniorem a vlivu školy.

Annotation

The thesis deals with the views of adolescents on the issues of the elderly. Served in the preview on the characteristics of adolescence, old age, aging and the elderly. The views of the company and of adolescents to the elderly, which illustrate the research. Research survey describes the views of the respondents on the elderly regarding the characteristics of the elderly, the expectations and concerns of the elderly, the advantages and disadvantages of the elderly, the work of the elderly, care for the elderly, living with a senior, the situation of today's older people, the benefits of contact with the senior and the influence of the school.

Klíčová slova

Dospívání, dospívající, staří, senior, důchodová problematika, etapy, vliv, faktory, školní prostředí, vrstevnická skupina, kult mládeže, masová média, sociální politika, populační politika, ageismus, výzkumy, výzkumné a dotazníkové šetření

Keywords

Growing up, adolescent, aging, senior, retirement issue, stage, influence, factors, school environment, same-age group, cult, youth, mass media, social policy, population policy, ageism, researches, research and questionnaire investigation

Obsah

OBSAH	5
SEZNAM ZKRATEK	7
ÚVOD.....	8
1. Charakteristika dospívání.....	10
1.1. Teorie dospívání	11
1.1.1. Psychoanalýza.....	11
1.1.2. Psychosociální teorie	11
1.1.3. Teorie sociálního učení.....	12
1.1.4. Teorie kognitivního vývoje.....	12
1.2. Etapy dospívání	12
1.2.1. Ranná adolescence- tělesné změny	13
1.2.2. Pozdní adolescence – tělesné změny.....	14
1.2.3. Změny v oblasti myšlení	15
1.2.4. Základní potřeby dospívajícího.....	16
1.2.5. Emoce dospívajícího.....	16
1.2.6. Socializace dospívajícího	17
2. Charakteristika stáří	19
2.1. Teorie stáří.....	20
2.1.1. Teorie psychosociálního vývoje	20
2.1.2. Psychoanalytická teorie	20
1.3. Rané stáří	21
2.2.1. Tělesné změny v raném stáří	22
2.2.2. Psychické změny v raném stáří.....	23
2.2.3. Základní potřeby seniora	25
2.2.4. Sociální změny ve stáří.....	25
2.2. Období pravého stáří.....	28
2.3. Dlouhověkost.....	29
3. Senioři v dnešní společnosti.....	31
3.1. Sociální politika státu.....	32
3.2. Populační politika	34
3.3. Ageismus	35
3.4. Názory společnosti na seniory – výzkumy	36

4. Názory dospívajících na seniory a jejich postoje k nim.....	40
3.5. Kult mládí.....	40
3.6. Vliv masových médií na názory dospívajících.....	41
3.7. Vliv školy a vrstevnické skupiny na názory dospívajících.....	43
3.8. Názory dospívajících na seniory – výzkumy.....	44
5. Názory dospívajících na problematiku seniorů	47
3.9. Vymezení problému řešení.....	47
3.10. Cíle a úkoly šetření.....	47
3.11. Metody šetření	48
3.12. Kritéria výběru respondentů	48
3.13. Hypotézy.....	49
3.14. Charakteristika výzkumného šetření.....	50
3.15. Výsledky šetření a jejich interpretace	51
3.16. Diskuze.....	72
3.17. Shrnutí výzkumu.....	74
ZÁVĚR.....	77
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	79
SEZNAM PŘÍLOH.....	85
PŘÍLOHY	86
SHRNUTÍ.....	93
SUMMARY.....	94

Seznam zkratek

- CNS – Centrální nervová soustava
- ČR – Česká republika
- 3G – Program tří generací (děti, rodiče, senioři)
- OSN – Organizace spojených národů
- MF – Ministerstvo financí
- MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí
- STEM – Středisko empirických výzkumů
- WHO – Světová zdravotnická organizace

ÚVOD

Tématem diplomové práce jsou názory dospívajících na problematiku seniorů. V diplomové práci se tak prolínají dvě věkové skupiny, které zdánlivě nemají spolu nic společného. Pokud se ale na tuto problematiku pozorněji zaměříme, uvidíme, že tyto dvě věkové skupiny se navzájem ovlivňují i přes různorodý životní styl, postoje a názory na určité problémy. Zajímalo mě, jak vnímají dospívající, kteří jsou skupina velmi odlišná od seniorů, život a životní styl seniorů, jak na ně působí i co si z kontaktu se seniorem odnášejí a zda jsem schopná vytvořit předpokládaný základní obraz této problematiky. To byly také důvody výběru tohoto tématu pro diplomovou práci.

Cílem diplomové práce je popsat a charakterizovat základní problematiku seniorů i dospívajících, postoje společnosti k seniorům a především ukázat názory dospívajících na seniory a postoje dospívajících k seniorům.

V diplomové práci popisují dospívání, jeho etapy a ukazují fyzické, psychické, emocionální a sociální změny, ke kterým v tomto období dochází.

V druhé kapitole se zabývám naopak popisem stáří, stárnutí, seniorů i jednotlivých etap stáří. Podala jsem náhled na fyzické, psychické, emocionální a sociální změny týkající se seniorů a ukázala jejich problematiku.

Třetí a čtvrtá kapitola se zabývá názory na seniory. Nejdříve celkově z pohledu společnosti a poté z pohledu dospívajících. Názory společnosti i dospívajících byly dokresleny výzkumy týkajícími se této problematiky.

Cílem výzkumného šetření je snaha poznat a charakterizovat postoje respondentů k seniorům, jejich názory a informovanost s ohledem na zvolené okruhy otázek, které se týkají základní problematiky seniorů a vycházejí z teoretické části. Hlavní výzkumný cíl je doplněn dílčími cíli, které ho upřesňují.

Výzkumné šetření se zaměřilo na názory respondentů na vybrané otázky z dotazníkového šetření. Tématem jednotlivých otázek byla charakteristika seniorů, na co se senioři těší a čeho se naopak obávají, výhody a nevýhody stáří, pracující senioři, péče o seniory, žítí se seniorem, dnešní situace seniorů, přínos kontaktu se seniorem a vliv školy na názory respondentů. V diskuzi jsem následně porovnávala výsledky výzkumného šetření s teoretickou částí a především s výzkumy v ní uvedenými.

V dnešní době dochází k celkovému stárnutí populace a zvyšování počtu seniorů. Ti se dožívají vyššího věku, než tomu bylo dříve, a určitá témata se stávají

aktuálnější a někdy i problematičtější. Mezi tato témata patří například práce seniorů, finanční a ekonomická situace, zdravotní a sociální problémy, ageismus, potřeba kvalitní sociální a zdravotní péče i celkový přístup nejen společnosti. Společnost má myslím na život a životní styl seniorů značný vliv. Tím, jak k nim přistupuje, jak je vnímá, jak se jim snaží pomoci i jaké názory a postoje předává dál.

Názory a postoje společnosti představují jeden z faktorů, které ovlivňují pohled dospívajících právě na seniory a jejich problematiku. Tento vliv může být jak negativní, tak pozitivní.

Pohled dospívajících na seniory i jejich názor na řešení problematiky, která se seniorů týká, může mít značný vliv nejen na budoucnost seniorů, ale také celé populace.

Je tedy důležité, jaké postoje a názory si dospívající odnáší s sebou do života. Právě tyto postoje i názory jsem chtěla poznat, pochopit a popsat, případně také zjistit, zda se mé názory na tuto problematiku alespoň částečně shodují s názory respondentů, potažmo dospívajících.

Myslím, že aktuálnost tématu je zřejmá. Jak dospívající k seniorům přistupují? Jak je vnímají? Co si z kontaktu se seniory odnášejí? Znají vůbec problematiku a situaci seniorů tak, aby ji mohli v budoucnu řešit? Co seniory dle nich ovlivňuje? Co seniorům pomáhá a co jim škodí? Je společnost vůbec připravená na svoje stárnutí?

Tyto otázky, ale hlavně odpovědi na ně mohou ovlivňovat budoucí život nejen seniorů, ale především společnosti jako takové a spokojenost i radost jednotlivých lidí.

1. Charakteristika dospívání

Tato kapitola charakterizuje období dospívání. Popisuje změny, které v dospívání nastávají a jsou pro něj specifické, a podává pohled na možnosti, jak mohou být názory a postoje dospívajících těmito změnami ovlivněny.

O dospívání toho byla již napsána řada. Od klasické literatury, ať to již byla próza či poezie, po odbornou literaturu se snahou o přesné definování toho, co znamená být dospívající, i toho, co se může k dané problematice vztahovat. A tak čím více odborných knih vzniká, tím více pojetí dospívání a jeho definic můžeme nalézt.

Definic tedy vznikla i vzniká celá řada. Pro představu uvádím definici dle Velkého psychologického slovníku, která říká, že dospívání je „*u člověka období ontogenického vývoje, kdy vrcholí procesy zrání sexuálního, emočního a sociálního.*“ (Hartl P. 2010, s. 107) Jako druhý příklad definice dospívání uvádím charakteristiku ze Slovníku sociální práce, který pojem dospívání popisuje jako „*období přípravy na dospělost, které v pojetí u nás převládajícím navazuje na pubescenci. Začíná biologickým dozráním, schopností plodit potomky a končí přijetím dospívajícího jako dospělého člena společnosti.*“ (Matoušek. 2003, s. 21) Při definování pojmu dospívání můžeme nalézt také pojem adolescence, který bývá používán často jako synonymum pro dospívání. V názvu své magisterské práce jsem použila pojem dospívání, proto tento výraz budu používat i nadále. Výjimku budou tvořit přímé citace, kde se pojem adolescence může vyskytovat. (Hartl P. 2010, s. 107, Matoušek. 2003, s. 21)

Dospívání se v posledních letech značně změnilo. Velikou roli zde hraje prodloužení délky života a dřívější nástup dospívajících do tohoto období. Například už Sheehyová (1999, s. 22) říká, že v období dospívání se celkový životní cyklus proměnil oproti tomu, co bývalo dříve, protože dnes lidé přecházejí dříve z dětství do dospívání, ale na druhou stranu později přecházejí do dospělosti. Důvodů pro to, že se tak děje, může být mnoho, ale to není předmětem mé magisterské práce.

Jak tedy můžeme věkově zařadit dospívajícího? Vágnerová (2005, s. 321) uvádí, že „*dospívání je přechodnou dobou mezi dětstvím a dospělostí. Zahrnuje jednu dekádu života, od 10 do 20 let.*“ Pokud se ale celkově podíváme na populaci dospívajících, můžeme si všimnout rozdílného prožívání tohoto období, ale také vstupování do něj u dívek a u chlapců. Kern a kol.(1999, s. 177) uvádějí, že do dospívání vstupují dříve dívky než chlapci. Dívky v období 7 až 11 let a chlapci mezi 9. a 13. rokem. To také

může hrát roli nejen v přístupu k dospívání a v jeho prožívání, ale i v celkovém vývoji dospívajícího.

Jak jsem již uváděla, dospívání je dobou, která je ohraničená ukončením dětství a přechodem do dospělosti. Dospívání jsem tedy charakterizovala pomocí různých definic i věkového zařazení. Jedna z dalších možností definování dospívání je pomocí teorií vycházejících například z psychologie či sociologie.

1.1. Teorie dospívání

Teorií vznikla celá řada. Pro představu uvádím základní charakteristiku čtyř teorií. Jde o teorii psychoanalýzy, psychosociální teorii, teorii sociálního učení a teorii kognitivního vývoje.

1.1.1 Psychoanalýza

Psychoanalýza vychází ze S. Freuda. S. Freud se zaměřil v této problematice především na důležitost pohlavního dozrávání. Toto období označuje za období genitální fáze, tedy období, kdy jedinec dospívá v biologicky a psychologicky zralou osobnost. Dochází zde k zvyšování a ožívování sexuálního pudu po latentní fázi, kdy tento vývoj stagnuje. S. Freud popisuje, že se dospívající snaží od rodičů oddělit a vyvázat se z jejich vlivu, a tím také vyřešit svůj oidipovský komplex. Vyřešení oidipovského komplexu představuje jeden z důležitých bodů pro vytvoření zralé osobnosti. Na Freuda navazují další psychoanalytici a jeho teorii upravují, doplňují a pozměňují.

1.1.2 Psychosociální teorie

Psychosociální teorie se z velké části opírají o E. Eriksona. Snaží se posoudit dospívání s ohledem na psychické zvládání změn, které dospívání přináší. E. Erikson vytváří model epigenetického vývoje osobnosti s hodnocením každé životní fáze z pohledu vývojových úkolů a možných rizik jejich nenaplnění. Toto období je dle Eriksona charakteristické hledáním vlastní identity, nejistotou a jejím zvládáním, pochybnostmi o sobě samém a podobně. Důležité je zde také osamostatnění se od rodinných příslušníků.

1.1.3 Teorie sociálního učení

Teorie sociálního učení se zaměřuje na rozvoj schopností a dovedností, které jsou pro dospívání důležité, potřebné a které se od dospívajícího ve společnosti očekávají. Dochází k získávání nových rolí a změnám v životním prostředí. Role dospívajících se často rozšiřují. Může také docházet k tvorbě pravidel, která nejsou vždy jasná a časově ohraničená.

1.1.4 Teorie kognitivního vývoje

Tato teorie vychází z J. Piageta, který toto období charakterizuje jako období, kdy se již vytváří formální logické operace. Dochází k abstraktnímu myšlení, hledání alternativních řešení, vytváří se vztahy mezi pojmy s ověřením si pravdivosti a například také k většímu egocentrismu. Na teorii kognitivního vývoje navazují další teorie, které se o ni opírají a vycházejí z ní. (Vágnerová. 2005, s. 322-323; Farková. 2009, s. 19)

Dospívání můžeme tedy charakterizovat pomocí definic či teorií. Dospívání můžeme také dělit na určité etapy, které jsou charakteristické fyzickými, psychickými i sociálními změnami.

1.2. Etapy dospívání

Někteří autoři rozdělují období dospívání na tři etapy. Příkladem je Macek (2003, s. 10), který dělí dospívání na etapu časnou, střední a pozdní.

Druhou možností je dělit dospívání do dvou odlišných etap (fází). Například Vágnerová (2005, s. 323-326) dělí dospívání na ranou adolescenci a pozdní adolescenci. Pro svoji magisterskou práci využiji právě rozdělení do těchto dvou etap.

Pro etapy dospívání jsou charakteristické změny zevnějšku, psychologické změny, ať jsou to například změny v myšlení, názorech či pohledu na sebe sama, a změny v sociálním postavení ve společnosti, rodině a skupině vrstevníků. Tyto změny jsou výrazné a každý dospívající je může prožívat odlišně.

Carr-Gregg a Erin Shale (2010, s. 9) ve své publikaci uvádějí, že pro fáze dospívání jsou důležité tyto tři otázky: „*Jsem vůbec normální? Kdo vlastně jsem? Jaké je moje místo v životě?*“ Každou otázku přiřazuje k určité fázi dospívání, která pro tuto fázi bývá typickou. Myslím si, že tyto otázky se prolínají celým obdobím dospívání podobně jako změny, které jsou typické pro určitou etapu dospívání.

Jak jsem se již zmínila, dospívání můžeme rozdělit na dvě etapy. A to na etapu raného dospívání a pozdního dospívání, ohraničené věkem dospívajícího. Tyto etapy mají své specifické charakteristiky a změny. Postupně se pokusím nastínit každou z těchto charakteristik a změn s ohledem na danou etapu dospívání.

1.2.1 Raná adolescence – tělesné změny

Ranou adolescenci můžeme věkově zařadit do období jedenáctého až patnáctého roku života dospívajícího. Toto období je charakterizováno tělesným a pohlavním dozráváním neboli pubertou. V tomto období je zevnějšek jedním z hlavních bodů zájmu dospívajícího a stává se určitým ukazatelem sebepojetí i s ohledem na reakce z jeho okolí. (Vágnerová, 2005, s. 323)

Změny zevnějšku v tomto období jsou důležitým biologickým mezníkem, kdy se z dospívajícího stává člověk schopný reprodukce. Dochází tedy k proměně zevnějšku, kdy roste postava, mění se proporce a vytváří se sekundární pohlavní znaky. Macek a Smékal (2002, s. 115) uvádějí, že právě sekundární pohlavní znaky jsou jedním z nejmarkantnějších ukazatelů puberty. Podotýkají, že důležitou roli zde hraje také načasování změn zevnějšku a interpretace a hodnocení změn dospívajícím.

Myslím, že pro dospívajícího jsou změny zevnějšku výraznou změnou, se kterou se musí vypořádat a začlenit tyto změny do svojí identity, tak aby s ní byl spokojen a smířen. Důležitou součástí je také zpětná vazba a kritika okolí dospívajícího. Smékal a Macek (2002, s. 153-154) uvádějí, že Valášková a Ježek ve svém výzkumu vytvořili určitou skupinu kritiků, kteří nejčastěji posuzují vzhled dospívajícího. Zařazují sem spolužáky, rodiče, kamarády, učitele a jiné osoby. Z výzkumu vyplynulo, že nejčastějšími kritiky u dívek jsou spolužáci, rodiče a jiné osoby. Nejméně pak učitelé. Chlapci jsou nejčastěji kritizováni spolužáky, jinými osobami a kamarády. Méně pak rodiči a učiteli. To, jak se dospívající vnímá, z velké části záleží tedy na jeho subjektivních pocitech, reakcích okolí a na tom, kdo kritizuje. To, zda okolí reaguje spíše pozitivně, nebo negativně na změny dospívajícího, může buď pozitivně, nebo negativně ovlivnit celé dospívání jedince. Dospívající se při negativní reakci okolí snaží změny zamaskovat nebo ignorovat, spíše než aby se s nimi snažil sžít a přijmout je takové, jaké jsou.

U dívek dochází k dospívání dříve než u chlapců. To znamená, že dívky se s problémy vznikajícími tělesným dospíváním mohou srovnávat dříve než chlapci stejného věku. Nežádá se stává, že na něj nejsou psychicky připravené. Macek a Smékal (2002, s.

115) uvádějí, že „časnější dospívání ve srovnání s vrstevníky je spíše výhodou pro chlapce než pro dívky. Chlapci se totiž snazším způsobem a rychleji přibližují kulturním standardům těla muže“. Jako jeden z možných důvodů uvádí Macek, že hodnocení a interpretace vzhledu u dívek je na rozdíl od chlapců složitější s ohledem na pozvolnější proces dospívání a větší tlak kulturních standardů na vzhled, kdy je málokterá dívka v tomto období se svým vzhledem spokojená. (Smékal, Macek. 2002, s. 115-116). Velkou roli zde mohou hrát právě sekundární znaky, které fyzické dospívání doprovázejí. Dospívající dívky mají viditelnější tělesné změny, například růst prsů. Naopak chlapci spíše rostou do výšky a později u nich dochází k rozvoji svalů. Výraznější změny mohou tedy být pro dívku často problematické a z velké části mohou negativně ovlivňovat pohled na sebe a na dospívání celkově. Podobný problém může také nastat ve chvíli, kdy dochází k nástupu fyzického dospívání později než u většiny vrstevníků. Tento problém ale častěji řeší chlapci než dívky. (Vágnerová. 2005, s. 323-345)

V období raného dospívání nedochází ovšem jen ke změně zevnějšku, ale také ke změně myšlení, postojů, identity, emočního prožívání a k dalším změnám

1.2.2 Pozdní adolescence – tělesné změny

Toto období můžeme věkově vymezit od patnácti do dvaceti let. I zde nacházíme určité mezníky, které jsou pro toto období typické. Dospívající pohlavně dozrává. Pohlavní dozrávání je také spojeno s první sexuální zkušeností. Nedochází jen ke změnám tělesným, ale stejně jako v první etapě dospívání i ke změnám bio-psycho-sociálním. I přesto nadále hrají změny zevnějšku veliký význam. Dospívající je již více spokojen s vlastním tělem a tělo se může stát součástí vlastní identity, zvláště pokud splňuje kritéria vycházející z momentální nálady společnosti a vzorů, které společnost vyzdvihuje. Tělesné změny mohou sebevědomí posilovat, či naopak snižovat dle toho, do jaké míry naplňují to, čeho chce dospívající dosáhnout a co od něj vyžaduje jeho okolí, podobně jako v první fázi dospívání. Často se adolescent přiklání k uniformitě, aby dosáhl kladného hodnocení od okolí i přes utlumení vlastní identity. (Vágnerová. 2005, s. 328-333) Uniformita trvá většinou jen do doby, než si najde dospívající svůj vlastní styl, který mu vyhovuje, ztotožňuje se s ním a vyjadřuje jeho vlastní identitu. Dle Carr-Gregg a Shale (2010, s. 37) je právě hledání své vlastní identity pro dospívající jedním z nejdůležitějších úkolů v tomto období, se kterými se musí vyrovnat. Pro poznání vlastní identity je pro dospívajícího důležitá nejen vlastní

stylizace vizáže, ale také větší sebepoznání, sebeakceptace, možné sebevymezení, komplexní sebepojetí, individuace, ale také jeho sociální okolí a vztahy v něm. Například Macek a Smékal (2002, s. 118) popisují utváření identity dospívajícího nejen jako důležitý úkol dospívání, ale jako schopnost *„utváření sociálních i osobních aspektů identity adolescentů úzce souvisící s kvalitou, kvantitou a změnou vztahů v průběhu dospívání“*. Dle mého názoru je vytváření vlastní identity dlouhodobý proces, který často překračuje období dospívání.

1.3. Změny v oblasti myšlení

Prozatím jsem se spíše zaměřila na dospívajícího z pohledu fyziologických změn, které jsou v tomto období charakteristické a z velké části také ovlivňují celkový postoj dospívajícího. Nastínila jsem, že změny se týkají nejen změn fyzických, ale dochází také ke změnám v myšlení, řešení problémů, vnímání světa, v paměti, emocích a autoregulačních schopnostech.

Právě změny v oblasti myšlení mohou být jedním z ukazatelů, které toto období odlišují od ostatních. V tomto období dochází ke změně myšlení, takže již dále není plně vázáno na realitu. Dospívající je schopen uvažovat bez závislosti na konkrétní realitě a uvažuje i na rovině hypotetické.

Například už Piaget a Inheldrová uvádějí ve své publikaci, že charakteristikou dospívajícího je schopnost *„vymanění se z konkrétního a obrat k nereálnému a k budoucnosti. Je to období velikých ideálů či počátku teorií a navíc i jednoduchou adaptací k realitě. Často se popisuje prudký citový a sociální vývoj v adolescenci, ale ne vždy se chápe, že jeho nezbytnou a předběžnou podmínkou je přeměna myšlení, která umožňuje jedinci pracovat s hypotézami a usuzovat o výrocích bez přímé souvislosti s konkrétním reálným konstatováním“*. (Piaget; Inhelderová. 1997, s. 117) Vágnerová (2005, s. 333) rozpoznává tři body, které jsou charakteristické především pro myšlení a uvažování dospívajícího i pro rozvoj jeho identity. Dle jejího názoru je pro dospívání důležitá variabilita různých možností, schopnost uvažovat systematictěji a možnosti experimentování se svými úvahami. Celkově se tak mění způsob uvažování. Dochází k abstraktnímu způsobu myšlení, kdy dospívající posuzuje věci z různých pohledů, a tím řeší rozličné problémy, teorie a zamýšlí se nad svým osudem a možnostmi tak, jak předtím nikdy neuvažoval. Farková ukazuje rozdíl mezi vnímáním světa dítětem a dospívajícím, kdy *„dítě bralo svět takový, jaký je, tedy realistický, dospívající srovnává*

svět reálně existující s tím, co by mohlo být, tedy s určitým ideálem“. (Farková. 2009, s. 36) To se odráží v celkovém způsobu myšlení a v přemýšlení o důležitosti věcí a ve schopnosti být pružnější v myšlení i vztahu ke změnám k časové dimenzi, kdy není již nejdůležitější současnost, ale stává se jí budoucnost a úvahy o ní, jaká bude, i o tom, co je potřeba pro to udělat. (Vágnerová. 2005, s. 333-338)

1.4. Základní potřeby dospívajícího

Změny v období dospívání ovlivňují také základní potřeby, které dospívající má a které potřebuje naplnit.

Základní potřeby, které dospívající má, se odvíjejí od základních potřeb člověka. Tyto potřeby můžeme rozdělit i popsat různými způsoby. Jednou z možností je využití Maslowovy pyramidy potřeb. Maslow rozděluje pět základních lidských potřeb, a to potřebu fyziologickou, jako je například jídlo, pití a sex. Dále potřebu bezpečí a jistoty, kam můžeme zahrnout potřebu domova, práce, fyzické bezpečí, zdraví a další. Poté potřebu společenskou, kam patří kamarádi, přátelé a rodina. Další je potřeba uznání, což je například pochvala či úcta od rodiny nebo přátel. Poslední základní potřeba je potřeba seberealizace, kam můžeme zařadit například potřebu uplatnění sebe sama. (Mazák. 2010, s. 44) Právě potřeba jistoty a bezpečí je pro dospívajícího jednou z důležitých potřeb, i přes snahu vymanit se z vlivu rodičů a nejasnou budoucnost, kterou dospívající pociťuje a která může tuto potřebu v důsledku ohrozit. Důležitou potřebou je také potřeba seberealizace, která se zaměřuje na budoucnost dospívajícího. I přes možný strach z toho, že dospívající nebude momentálně schopen se seberealizovat, jak by si představoval, je příslib možnosti seberealizace v budoucnu jedním z možných obranných mechanismů, kterých dospívající může využívat. Celková potřeba otevřené budoucnosti dostává určitý smysl a pomáhá k překonání nepříjemné reality a slouží jako forma naděje do budoucna.

Všechny tyto změny a potřeby uspokojit základní potřeby se odrážejí také na celkovém pohledu dospívajícího na svět.

1.5. Emoce dospívajícího

Emoce pro dospívajícího mohou představovat zátěž a vést k problémům.

Carr-Gregg a Erin Shale (2010, s. 18) uvádí, že *„citové stavy pubertálních dětí jsou nepředvídatelné. Jeden den může dítě působit dospěle, vyrovnaně, druhý den je*

náladové, plačtivé, vzdorovité a reaguje tak, jako by bylo o několik let mladší“. Emoce mohou ovlivňovat postoje dospívajícího k okolí a také postoje okolí k dospívajícímu. V případě, že je dospívající negativně naladěný, může se zde vytvářet značné množství problémů a nepříjemných situací. Jak už jsem zmiňovala, pro toto období je charakteristická nepředvídatelnost, nestálost, impulsivnost a nedostatek sebeovládání, co se týká emocí. Podobně ovlivněné mohou být také reakce okolí dospívajícího na tyto emoce. Emoce bývají nepřiměřené události, krátkodobé a proměnlivé. Farková (2009, s. 34) uvádí, že *„samotní dospívající mnohokrát nerozumí těmto vnitřním stavům a sledují je s nejistotou a úzkostí“*. Dospívající bývají často více kritičtí, negativně naladěni a často impulzivní. Objevují se tedy spíše negativní emoce. U dospívajícího dochází k emociálnímu egocentrismu, kdy dospívající bývají přesvědčeni, že jejich emoce jsou nejintenzivnější a nikdo jiný je takto intenzivně prožívat nemůže. S tím se také pojí pocit výjimečnosti emocí, nechut' projevovat emoce směrem k okolí, přemílání vlastních pocitů a mnohdy opakované probírání prožitých emocí a problémů a vracení se k nim. Dospívající jsou přecitlivělí na projevy jiných lidí, vyvyšují se nad nimi a narůstá u nich negativismus, hostilita a agresivita. Celkově ale postupně dochází ke stabilizaci autoregulačních mechanismů a dospívající své emoce začíná čím dál lépe zvládat, ovládat a stabilizovat. A to především v období pozdního dospívání, kdy dochází spíše k upevňování, rozvoji a schopnosti lépe využívat možnosti nejen myšlení a paměti, ale také lépe zvládat a ovládat své emoce. (Vagnerová. 2005, s. 342)

Fyziologické změny, změny myšlení, vnímání, emoce i vnímání vlastní identity a rozvoj dalších kompetencí v tomto období z velké části ovlivňují také socializaci a komunikaci i soužití s okolím a celou společností. O socializaci dospívajících by se mohlo pojednávat velmi dlouho. Zde jen obecně načrtnu důležité změny, ke kterým v socializaci v tomto období dochází.

1.6. Socializace v dospívání

Obecně můžeme socializaci definovat jako *„proces, ve kterém si jedinec v průběhu života osvojuje specificky lidské formy chování a začleňuje se všestranně do společnosti, ve které žije“*. (Palán. 2002, s. 194) Právě vztahy mezi lidmi, které socializaci dospívajícího ovlivňují, se v období dospívání mění a přesouvají se do nových úrovní, ať se jedná o vztahy s nejbližšími členy rodiny, mezi vrstevníky, či společností celkově. Macek (2003, s. 52) píše, že *„nová kvalita interpersonálních vztahů je jednou ze*

základních psychosociálních charakteristik adolescence“. Dospívající se musí vyrovnávat se změnami svých rolí a povinnostmi, které následně ovlivňují jeho budoucnost a postavení ve společnosti.

Rozdílné postavení má dospívající v rodině, škole, mezi vrstevníky a v pozdějším věku také v pracovním kolektivu. Rodinné zázemí je pro dospívajícího stále potřebné a důležité. V tomto období se od něj snaží odpoutat a osamostatnit se. Vágnerová (2005, s. 347) uvádí, že *„rodič je partnerem, vůči němuž se dospívající vymezuje, rodičovská autorita prochází kvalitativní proměnou, dochází k redukci její formálně dané nadřazenosti“*. Podobný názor vyslovují také Ohannessian a Reyes (2014, s. 1), kteří uvádějí, že právě v období dospívání, kdy se adolescent snaží osamostatnit od rodiny, se konflikty v rodině často navyšují a vyhrocují. Macek a Lecinová (2012, s. 26) uvádějí, že pokud mluvíme o konfliktech v rodině, je třeba oddělovat právě vážné konflikty od potřeby sebeprosazení v rodině i oproti rodičům. I přes potřebu vymezit se a zaujmout určitý postoj v rodině i vůči rodičům je pro dospívajícího rodina důležitá a potřebná. Se snahou o osamostatnění a vymezení se vůči rodině a celkovému dospívání dochází také ke změnám rolí a povinností, které dosud dospívající zastával. Každý dospívající prožívá snahu o osamostatnění a vybudování si nové role v rodině odlišně a odlišně na ně reaguje. Můžou zde hrát roli různé faktory, ať je to chování a reakce rodičů, prostředí, nebo historicko-kulturní zázemí rodiny.

Naopak vrstevnická skupina se stává jednou z nejdůležitějších součástí dospívajícího. Stává se oporou při hledání vlastní identity. Pomáhá při osamostatňování a snižuje individuální zodpovědnost a naopak zvyšuje pocit jistoty a sebevědomí. Pomáhá uspokojovat různé potřeby dospívajícího, jako je potřeba stimulace, smysluplného učení, je zdrojem sociálního učení, má schopnost zpětné vazby a dospívající si zde může srovnávat své dosavadní zkušenosti. Velkou roli hraje také postavení, které dospívající má ve skupině vrstevníků, a zda je s ním spokojen. Specifickou vrstevnickou skupinou je školní třída. Ta často určuje z velké části postavení a identitu dospívajícího, který si přeje být ve třídě akceptován a patřit mezi oblíbené. (Vágnerová. 2005, s. 371-374) Socializace dospívajícího i jeho začleňování do různých sociálních skupin společnosti je proces dlouhodobý a obsáhlý.

Pokusila jsem se zde nastínit základní body, které jsou dle mne pro dospívání charakteristické a důležité i s ohledem na téma mé magisterské práce.

Podobně jako je obsáhlá charakteristika dospívání, je obsáhlá také charakteristika stáří, kterým se zabývá následující kapitola.

2. Charakteristika stáří

Stáří tvoří, podobně jako dospívání, jednu z etap v našem životě. O stáří bylo napsáno mnoho publikací, které stáří definují, popisují a celkově se ho snaží pochopit. V této kapitole se zaměřím na definování stáří, jeho projevy, charakteristiku a pokusím se uvést body, které mohou ovlivnit nejen celkové chování seniorů, ale také záležitosti ovlivňující chování a názory na dospívající.

Nejprve je třeba si definovat několik pojmů. Prvním je stáří. Dle Velkého psychologického slovníku je stáří „*konečná etapa geneticky vyměřeného trvání života*“ (Hartl P. 2010, s. 549) Tato definice je jednou z mnoha definic, které můžeme nalézt. Pro představu uvádím několik dalších. Například Čevela a kol. (2014, s. 19) kvalifikují stáří jako „*důsledek stárnutí, pozdní fáze přirozeně dlouhého života, která má své – v dané době a daném společenství obvyklé – charakteristiky*“ (Čevela a kol. 2014, s. 19). Ve slovníku sociální práce je stáří popsáno jako „*věkové období začínající v současné západní kultuře v 60 - 65 letech, kdy lidé odcházejí do důchodu. Někteří z nich pak mají větší spotřebu zdravotní péče nebo postupně ztrácejí soběstačnost*“ (Matoušek. 2003, s. 226) Dalším pojmem, který se stářím úzce souvisí, je stárnutí. Je tedy potřeba definovat také, co znamená pojem stárnutí. I zde můžeme nalézt řadu definic. Čevela a kol. (2014, s. 17) definuje stárnutí jako „*bio-psycho-sociálně spirituální proces přirozeně involučních (regresivních) a adaptačních změn, k nimž v organismu a u organismu dochází*“. Stárnutí je tedy ovlivněné nejen kalendářním věkem (viz věkové rozdělení stáří, s.19), ale z velké části také věkem biologickým, do kterého můžeme zahrnout právě bio-psycho-sociální i spirituální procesy. Stárnutí je tak ovlivněné životním stylem jedince. Topinková a Neuwirth charakterizují stárnutí podobně, ovšem dodávají, že jde o nezvratný biologický proces každého živého organismu postihující různou rychlostí všechny orgány.

Dle Čevely a kol. (2014, s. 20-22) je dále potřebné rozdělit stárnutí na stárnutí individuální a populační. Individuální stárnutí se vztahuje k jednotlivci na úrovni bio--psycho-sociálně-spirituální, kdy se jedná o přirozený proces s přirozenými změnami, ke kterým dochází v organismu. Stárnutí individuální a populační spolu úzce souvisejí. Populační stárnutí je stejně jako individuální stárnutí jev přirozený, týkající se ale celkově populace, kdy různými procesy dochází k celkovému stárnutí populace. Mezi tyto procesy můžeme zařadit porodnost, úmrtnost, pohyb obyvatel a společenské

uspořádání. Stárnutí populace také můžeme rozdělit na relativní a absolutní právě podle těchto procesů. Relativní je ovlivňováno především úbytkem mladé populace, sníženou porodností, případně vysokou dětskou úmrtností a emigrací mladé populace. Absolutní stárnutí je ovlivněno poklesem úmrtnosti ve středním a vyšším věku a stárnutím ročníků, které jsou neobvykle silné. (Čevela a kol. 2014, s. 20-22)

Pro definování stáří můžeme podobně jako u dospívání využít různé teorie.

2.1. Teorie stáří

Teorii stáří vznikla celá řada. Opírají se o psychologii, sociologii i další vědní obory. Pro představu zde uvádím dvě teorie opírající se především o psychologii a sociologii, a to teorii psychosociálního vývoje a psychoanalytickou teorii.

2.1.1 Teorie psychosociálního vývoje

Teorii psychosociálního vývoje popisuje E. H. Erikson, který uvádí, že hlavním úkolem stáří je schopnost dosáhnout integrity v pojetí vlastního života, kdy dosažení integrity se projevuje přijetím svého dosavadního života jako celku s určitým smyslem. Je zde potřeba hodnotit dosavadní život pozitivně a ukončeně, tak aby se mohl senior vyrovnat se svým koncem a přijmout smrt jako nevyhnutelný důsledek. Přijetí integrity svého života zahrnuje přijetí nedokonalosti sebe sama, přijetí svých nedostatků, vyrovnání se s věcmi, které se nezdařily, které mohou vyvolávat s odstupem času stále pocity zahanbení a viny, a harmonizaci všech rolí, které senior má.

2.1.2 Psychoanalytická teorie

Představitel této teorie C. G. Jung chápe stáří jako proces individualizace odehrávající se především v druhé polovině života po ztrátě významu úspěchů a zisků. Hlavním cílem stáří by dle Junga měla být snaha o vlastní rozvoj osobnosti. Senior by měl zúžit své zájmy, omezit aktivity a soustředit se na rozvoj své osobnosti, tak aby pochopil své místo v kontinuitě generací. Stáří představuje dle Junga vrchol osobnostního rozvoje, kdy smysl života musí senior najít uvnitř sebe ve svém nevědomí, do kterého se dle Junga postupně čím dál tím více přesouvá, a vrací se tak ke svým kořenům. (Vágnerová M. 2007, s. 299-303)

Uvedla jsem, že stáří můžeme považovat za důsledek stárnutí. I zde vzniká řada teorií zabývajících se především mechanismy stárnutí, které následně stáří ovlivňují.

Mezi tyto teorie můžeme zařadit například teorii o působení zevních vlivů související s ekologickou teorií, teorií volných radikálů, dále různé genetické teorie s předpokladem, že stárnutí je geneticky zakódované v genech člověka, či imunologické teorie zabývající se chybami, které nastávají při dělení buněk. (Mlýnková J. 2011, s. 14)

Definovali jsme pojmy stáří a stárnutí. S těmito pojmy úzce souvisí pojem senior. Sak a Kolesárová (2012, s. 25) uvádí, že senior *„je člověk v završující životní fázi se specifickým postavením ve společnosti“*. Senior je dle Velkého pedagogického slovníku *„označení lidí starších 60/65 let“*. (Hartl P. 2010, s. 520) Rozdělení dle věku je nejčastější definicí určující stáří a začleňující člověka do této etapy života. Světová zdravotnická organizace (WHO – World Health Organisation) rozděluje stáří dle věku na stáří rané, vlastní a dlouhověkost, kdy rané stáří je období od 60 do 74 let, vlastní stáří je období od 75 let do 89 let a dlouhověkost je od 90 let a více. (Mlýnková J. 2011, s. 15) Každá etapa stáří má podobně jako etapy dospívání svá specifika a charakteristiky, které jsou, jak uvádí například Vágnerová (2007, s. 311), *„individuálně variabilní z hlediska času, rozsahu i závažnosti projevů“*. I přesto, že jsou znaky stáří pro každého jednotlivce specifické a specificky se také projevují, lze zde nalézt řadu specifíků, která jsou charakteristická pro různá období týkající se stáří.

Etapy stáří můžeme tedy rozdělit na rané stáří (60-70 let), období pravého / vlastního stáří (75-89 let) a dlouhověkost (90 let a více).

2.2. Rané stáří

Rané stáří je tedy věkově vymezené od 60 do 74 let. Stáří můžeme považovat za snahu dosáhnout integrity v pojetí vlastního života i za vrchol osobního rozvoje. Vágnerová (2007, s. 303) popisuje, že v tomto období dochází k bilancování postoje k sobě i ke světu se zaměřením do minulosti. Na rozdíl od období dospívání zde není již snaha něco změnit či potřeba měnit svět okolo sebe. Cílem je vyrovnat se se sebou a se světem a najít smysl dalšího života. Vágnerová (2007, s. 305) k bilancování dodává, že senior se *„musí neustále přizpůsobovat novým problémům a nepříznivým změnám a musí tak činit v době, kdy jsou jeho kompetence vlivem stáří (nebo i chorob) více či méně limitovány“*. Důležitou součástí nejen bilancování je sebepojetí a identita seniora.

Jedním z významných faktorů stáří jsou tělesné změny, a to nejen fyzické, ale také psychické, jako je například změna emocionality, vlastností či motivace. Důležitou

roli zde hraje také sociální skupina, ve které senior žije, a například také odchod do důchodu.

2.2.1 Tělesné změny v raném stáří

Tělesných změn ve stáří můžeme nalézt celou řadu od těch nejlehčích, jak psychologického tak somatického původu, až po ty zásadní, ovlivňující další život seniora a jeho schopnost se těmto změnám a novému životnímu stylu přizpůsobit. Jak a v jakém rozsahu se tělesné změny projeví, je ovlivněno řadou faktorů, od genetických dispozic a vnitřních procesů těla po vnější faktory, jako je například životní styl seniora či místo, kde dlouhodobě žije.

Tělesných změn v tomto období je tedy řada, ovlivňují většinu orgánů a orgánových soustav. Jedná se nejen například o pohybový systém, ale také o změny na kůži, změny v kardiovaskulárním systému, dýchacím (respiračním) systému, trávicím systému, nervovém systému, smyslovém systému či třeba také ve vylučovacím a pohlavním systému. (Mlýnková. 2011, s. 21-23) Změn, které v těchto orgánech a orgánových soustavách nastávají, je tedy značné množství a vždy mají svá specifika, která pak mohou následně ovlivnit další orgány či orgánové soustavy v těle.

Jedním ze specifík stáří postihujících je geriatrická křehkost. Čevela a kol. (2014, s. 31) uvádí, že geriatrická křehkost je „*klinickou manifestací, symptomatickou formou nízké úrovně potencionálního zdraví, která negativně interferuje se subjektivní pohodou, obvyklými sociálními rolemi, běžnými aktivitami denního života, souhrnně s kvalitou života, svébytností a soběstačností daného člověka*“. Můžeme tedy říci, že při celkovém zhoršení zdraví dochází také k celkovému zhoršení života a stavu seniora. Geriatrickou křehkost může vyvolat řada faktorů, od snížené imunity, ztráty svalové i kostní hmoty, například důležitých minerálů, přes sníženou výkonnost a vytrvalost, k narušené pohyblivosti a celkové rovnováhy těla. (Mlýnková 2011, s. 15) Geriatrická křehkost je jen jedním z problémů, které seniora mohou potkat. Jak jsem již zmiňovala, dochází ke změnám v celém těle, a tím k řadě možných onemocnění, která se v tomto období mohou projevit.

Právě změny v různých částech orgánů a orgánových soustav mohou vyvolat určité onemocnění, které je často typické právě pro toto období. Například Gruss a kol. (Gruss a kol. 2009, s. 95) uvádí, že „*mnohá onemocnění se projeví teprve ve vysokém věku. Pro tyto nemoci tedy představuje přibývajícím stáří rizikový faktor, a protože populace neustále stárne, je více lidí ohroženo nástupem různých onemocnění*“. I přes

to, že tělesných změn ve stáří je mnoho, můžeme definovat nejčastější onemocnění vyskytující se ve stáří. Čevela a kol. (2014, s. 33-35) uvádí, že až devadesát procent seniorů nad sedmdesát pět let trpí jednou i více chronickými chorobami. Nejzávažnější a často také nejčastější je pak ateroskleróza a její projevy zasahující do dalších systémů, věkem podmíněná maskulární degenerace sítnice, Alzheimerova nemoc, osteoartróza a sarkopenie. Nejen geriatrická křehkost může ovlivňovat celkový průběh těchto i dalších onemocnění. Ve stáří je kterékoliv onemocnění specifické a ovlivněné řadou faktorů, znaků a také odlišným průběhem než v dřívějších obdobích života. Mezi zvláštnosti stonání ve stáří Topinková (2005, s. 8-9) řadí například polymorbiditu, kdy dochází k přítomnosti více chorob, které se navzájem ovlivňují, mikrosymptomatologii, kdy jsou příznaky nemoci často vyjádřeny méně, než je obvyklé, nespecifické příznaky, prudké nebo náhlé zhoršení dané nemoci, netypické reakce například na léky a sociální rozměry nemoci, které mohou vést k celkovému zhoršení životního stylu seniora. V různých publikacích i od různých autorů můžeme nalézt samozřejmě další specifické znaky, faktory i nemoci ovlivňující stáří.

Právě tyto specifické znaky a tělesné změny mohou ovlivnit celkově životní styl seniora. Jeho názory, postoje, chování, identitu i například sebevyjádření. Nejen ony ale ovlivňují celkově seniora. Velkou roli zde hrají změny v psychice, ke kterým postupně dochází.

2.2.2 Psychické změny v raném stáří

Podobně jako fyzických změn je také velká řada psychických změn, které mohou s fyzickými změnami úzce souviset a navzájem se ovlivňovat. Právě různé atrofie a změny na mozku mohou ovlivnit funkce, struktury a schopnosti mozku i celkově život seniora. Start-Hamilton (1999, s. 39) například zmiňuje, že v době stárnutí dochází u člověka k deseti až patnácti procentům ztráty váhy mozku.

Nejen úbytek váhy mozku, degenerace nervů a jejich spojení, ale například také zhoršení sluchových a zrakových funkcí či různé chorobné procesy mohou zpomalovat a zhoršovat kognitivní neboli poznávací funkce. Mlýnková (2011, s. 24) uvádí, že ve stáří „*dochází ke zhoršení kognitivních (poznávacích) funkcí, tedy vnímání, pozornosti, paměti, představ, myšlení. Může klesat pružnost myšlení či psychická vitalita*“. Celkově dochází ke snížení schopnosti věnovat něčemu pozornost či ji na něco přenášet. Také paměť není již celkově schopná fungovat jako dříve a senior se tak hůře a problematičtěji učí, uchovává nové poznatky či si plně a správně vybavuje určitou

situaci, která se stala nedávno. Podle Vágnerové (2007, s. 323) „někteří seniori jen těžko udrží v paměti všechny potřebné informace, když mají zároveň zpracovávat další, které z nich vyplývají nebo na ně navazují“. To může ovlivnit především krátkodobou paměť. Ale nejen krátkodobá paměť je ovlivněná. Postupně dochází také k ovlivňování paměti dlouhodobé. Paměť můžeme rozdělit nejen na krátkodobou a dlouhodobou, ale také na další formy. Každá z těchto forem paměti je postupně více či méně ovlivňována a může ztrácet svoji funkci. Uváděla jsem, že řada kognitivních schopností je v tomto období značně ovlivněna, a to často negativně. Příkladem mohou být rozumové schopnosti, které se časem snižují a dochází k jejich proměně i úpadku. Velkou roli zde mohou sehrát právě různá onemocnění, která se ve stáří objevují, například demence či onemocnění některého z orgánů CNS.

Nejen potřeby a kognitivní funkce se stářím mění, ale také celkové uvažování má svá specifika a znaky. Senior mívá tendenci k dogmatismu, rigiditě přístupu k problémům, odmítání nových věcí a neověřených způsobů, při uvažování častěji využívá známé strategie při řešení problému bez toho, aby hledal nějaké nové možnosti. Například Zellner Keller B. a kol. (2013, s. 453-459) uvádějí, že právě kognitivní a behaviorální funkce a reakce nejsou často účinné, i přesto přetrvávají, jelikož jsou známé, naučené a zpevnované po celý dosavadní život. To, jak seniori přistupují k řešení problémů, a jejich schopnost hledat nová řešení je nejen ovlivněno psychickými změnami, zkušenostmi, ztrátou energie, mírou únavy, ale i například vzděláním. Opakem mohou být změny integrity osobnosti, které se dlouhý čas nemusejí objevovat. Postupně může docházet ke změně některých rysů a vlastností seniora. Na druhou stranu jazykové schopnosti, slovní zásoba, způsob vyjadřování či intelekt může na dlouhou dobu zůstat nezměněn. Změny se mohou také týkat citového rozpoložení seniora, který může být více plačtivý, emočně labilnější, úzkostnější a často prožívat strach z různých možností, které jej čekají v budoucnu, ať je to nemoc, anebo například samota. Senior může být také celkově klidnější, či naopak více podrážděný a citlivější na určité situace a podmínky než dříve. Velkou roli zde může hrát sociální zázemí a jeho změny, ať jde například o odchod do důchodu, úmrtí partnera nebo ztrátu kontaktu se širším okolím. Emocionalita seniora může být také ovlivněna jeho zkušenostmi a zážitky. (Vágnerová. 2007, s. 329-343; Mlýnková 2011, s. 24-25)

Ke změnám nedochází jen v rovině psychické a fyzické, ale také například na úrovni základních potřeb člověka.

2.2.3 Základní potřeby seniora

V kapitole o dospívání jsem popsala pyramidu základních potřeb se zaměřením na potřeby, které jsou pro dospívajícího významné. Podobně také u seniora vystupují některé potřeby do popředí. Jarošová (2006, s. 24-25) zdůrazňuje, že do popředí se dostává potřeba zdraví, jistoty, bezpečí a touha se uplatnit i přes vysoký věk. Pro seniora je tedy významná potřeba jistoty a bezpečí jako protiklad k pocitu ohrožení, který souvisí s různými změnami týkajícími se například zdraví či sociálního zázemí. Důležitou potřebou je potřeba sociálního kontaktu. Sociální kontakt je potřebný v každém období života, ale v období stáří může častěji docházet k jeho nenaplnění s ohledem na různé sociální změny, jako je například odchod do důchodu, kdy senior ztrácí řadu sociálních kontaktů. Velkou roli při naplňování této potřeby hraje rodina. Potřeba seberealizace se i přes snižující se význam v tomto období stává hůře a složitěji naplňovaná. I zde má významnou roli odchod do důchodu, zdravotní stav seniora, zájem okolí i pocit užitečnosti například s ohledem na jeho rodinu. Mezi další potřeby seniora můžeme zařadit potřebu otevřené budoucnosti a naděje či potřebu stimulace.

Potřeby seniora jsou tedy z velké části ovlivněny nejen tělesnými či psychickými změnami, ale uplatňují se zde i sociální změny vyplývající ze změn v rolích seniora a například i z jeho odchodu do důchodu.

2.2.4 Sociální změny ve stáří

Sociálních změn v tomto období je tedy celá řada, týkají se nejen seniora jako jednotlivce, ale také jeho okolí. Velké změny nastávají v různých sociálních dovednostech, které senior ovládá nebo které by se měl naučit. Vágnerová popisuje, že „*dochází k postupné diferencované proměně či redukci různých sociálních dovedností, které lze v krajním případě chápat i jako proces desocializace*“. (Vágnerová. 2007, s. 350) Různé změny v životě seniora mohou tedy vést k jeho čím dál tím větší izolaci od okolí a ztrátě dřívějších kontaktů. Roli zde hrají nejen fyzické a psychické změny. Příkladem může být odchod do důchodu, který může vést právě k osamělosti a celkově k snižování požadavků na sociální dovednosti seniora a jeho návyky. Případně to může vést k nemožnosti se naučit nové schopnosti a návyky, které by mu usnadňovaly žití a přizpůsobení se okolí.

Sociální změny senior pociťuje především u své rodiny, ať již to je změna vztahu s partnerem nebo změna kontaktů se širší rodinou, například se sourozenci, dětmi, vnoučaty nebo vlastními rodiči. Také se mění zázemí přátel a známých, zvláště

v případě, že oni sami prozatím do důchodu neodcházejí. Velikou změnu může představovat také odchod do různých zdravotnických a sociálních institucí. Seniori v této době také začínají trávit více času ve svém bytě. (Vágnerová. 2007, s. 350-355)

Se sociálními změnami přichází také změny v sociálních rolích. Odchodem do důchodu ztrácí senior roli pracujícího a dostává novou roli – roli důchodce, který je na rozdíl od pracujícího závislý na státních příspěvcích, důchodu. Mlýnková uvádí, že ztrátou role pracujícího může u seniora docházet ke snížení jeho autority. Stává se také jaksi nadbytečným a tím, kdo čerpá peníze ze státní kasy. (Mlýnková. 2011, s. 25) Nejedná se ale jen o změnu role s ohledem na odchod do důchodu. Senior může zastávat další role, některé již pro něj známé z dřívějšího a některé nové, vyplývající z jeho momentální situace. Příkladem může být role vdovce/vdovy nebo role nemocného. Sociální změny ale nejsou důsledkem jen různých sociálních dovedností a změn rolí, ale například i důsledkem nižšího finančního příjmu a s tím spojené úpravy životního stylu seniora.

Velkou roli zde hraje také komunikace, která pomáhá udržovat seniora v kontaktu s okolím. Vágnerová uvádí, že *„efektivitu a uspokojivost komunikace starších lidí mohou narušovat percepční a paměťové změny, významně souvisí i s aktuální úrovní jazykových schopností zachovanou úrovní inteligence“*. (Vágnerová. 2007, s. 351) Schopnost komunikace je pro seniora velmi důležitá, a to nejen pro umožnění udržovat sociální kontakt s okolím. Komunikace, sociální postoje, chování i status seniora mohou být ovlivněny určitými změnami v morálním uvažování a ve vztahu k normám, kdy seniori mají sklony ke konzervatismu, dodržování zažitých pravidel bez tendence k jejich změnám, lpění na stereotypch či například důsledném dodržování řádu. (Vágnerová. 2007, s. 353)

Jak už jsem zmiňovala dříve, dochází v tomto období k odchodu do důchodu, a tím ke změnám v životním stylu, sociálním statusu i možnostech, které senior má. Odchod do důchodu je podle mého názoru velkou změnou, se kterou se každý senior musí nějak vyrovnat. Existují různé možnosti a přípravy na tento okamžik. Každý senior se s odchodem do důchodu vyrovná různě dle svých možností a schopností i s ohledem na svůj momentální fyzický, psychický a zdravotní stav.

I přes odchod do důchodu nemusí senior plně ztratit kontakt s prací. Myslím, že poslední dobou se čím dál tím víc stává, že senior i po odchodu do důchodu nadále pracuje. Vágnerová naopak uvádí, že většina seniorů, kteří dosáhli sedmdesáti let, pracovat již nechce. (Vágnerová. 2007, s. 385) Také Stuart- Hamilton (1999, s. 162)

uvádí, že „v souvislosti s odchodem do důchodu bylo zjištěno, že lidé blížící se důchodovému věku začínají mít obavy a jsou zvýšeně sebekritičtí. Ve většině případů však lidé, kteří přestanou pracovat, hodnotí tuto skutečnost pozitivně“. Myslím si, že v případě, kdy je odchod do důchodu dobrovolný, senior ani nemusí mít zájem se do práce vracet. Pokud ho situace v jeho životě k návratu do práce nedonutí, může být s odchodem do důchodu vyrovnaný a spokojený. V případě, že odchod do důchodu není dobrovolný, ať je to z důvodu nemoci, která zabraňuje seniorovi vykonávat nadále práci, či například z důvodu propuštění z práce, kdy často jsou mezi prvními propouštěnými právě senioři i přes to, že mají o práci nadále zájem, může docházet k řadě problémů a negativních reakcí. Senior se s odchodem do důchodu hůře vyrovnává, nedochází k naplňování řady základních potřeb seniora a senior může ztratit smysl života a potřebu jej jakkoliv naplňovat a žít.

To, jak se senior s odchodem do důchodu tedy vyrovná a jaký bude jeho následný život, závisí nejen na jeho budoucí finanční či zdravotní situaci, ale také na tom, zda byl odchod do důchodu dobrovolný, či jej něco urychlilo, aniž by se na něj stihl plně připravit. Zmínila jsem, že existuje celá řada možností, jak se na odchod do důchodu připravit. Důležitou roli zde například hraje také přizpůsobení životního stylu i přes různá omezení, tak aby s ním byl senior spokojen. Čevela a kol. říkají, že „charakteristickým rysem změn životního stylu po penzionování je vyrovnání poměru seberealizace (vzdělání, zapojení do univerzit třetího věku, kultura, cestování, sportovní aktivity - turistika, lyžování) s tradiční pomocí rodinám s dětmi, případně s péčí o vlastní dlouhověké rodiče“. (Čevela a kol. 2014, s. 37) To, jaký má senior životní styl, sociální zázemí a jak je celkově spokojen se svým životem, se následně může odrazit také na jeho fyzickém i psychickém zdraví. Zvláště v případě, že je jeho odchod do důchodu nedobrovolný.

S odchodem do důchodu se také pojí problematika zaměstnávání osob starších padesáti let. Například již Mareš (1994, s. 109-110) ve své publikaci uvádí, že právě tato skupina osob patří mezi rizikové skupiny spadající do problematiky nezaměstnanosti. Důvodů pro častější nezaměstnanost této skupiny je značné množství. Mezi ně můžeme zařadit například neadekvátní vzdělání, neznalost nových technologií, neznalost počítačových i jazykových dovedností, stereotypizaci, neochotu vzdělávat se a učit se novým znalostem, fyzické a zdravotní potíže i neznalost možností, jak nalézt novou práci. (Kotíková, J., Remr, J. 2010, s. 10) To může tedy vést k nedobrovolnému odchodu do důchodu a již k zmiňovaným problémům, které z toho vyplývají.

Změn v raném období stáří je značné množství. Uvedla jsem zde přehled těch nejdůležitějších pro mou magisterskou práci.

2.3. Období pravého stáří

Období pravého stáří je tedy od sedmdesátého pátého roku až do osmdesátého devátého roku života seniora. Myslím, že můžeme říci, že dnešní senior se může dožít vyššího věku než dříve. Například Haškovcová uvádí, že *„na začátku 21. století je očekávaná doba života v České republice pro muže 74,2 a pro ženy 80,3 let“*. (Haškovcová. 2010, s. 22-23) Pro představu uvádí Haškovcová také, že například v roce 1940 byl průměrný věk 50 let a postupně se navyšoval. (Haškovcová. 2010, s. 22) Častěji se tedy dožívají vyššího věku ženy než muži a v posledních letech celkově stoupá doba dožití.

Období pravého stáří podobně jako předešlé je období plné změn, se kterými se senior musí vyrovnat a přizpůsobit se jim. Matoušek uvádí, že *„jen menší část lidí dožívajících se 80 let je zdravá a soběstačná“*. (Matoušek. 2003, s. 226) V tomto období dochází většinou k zhoršení předešlých změn, ať se již týkají změn fyzických, psychologických či sociálních. Změny celkově ovlivňují životní úroveň seniora a jeho životní styl. Vágnerová popisuje toto období jako období, kdy narůstají problémy způsobené tělesným i mentálním úpadkem a zvyšuje se riziko kumulace a vzniku různých nemocí a zátěžových situací, se kterými se musí senior vyrovnat. Celkově se také zmenšuje skupina seniorů a v případě, že senior dosáhne osmdesáti let, je naživu asi jen polovina jeho generace. Důležitou součástí tohoto období je prožitá a pocíťovaná kvalita života seniora i přes různou úroveň jeho schopností a možností. Kvalita života je ovlivňována celkovým zhoršením zdraví, nemocemi a případně úmrtím partnera, izolací či osamocněním nebo například ztrátou soukromí při umístění do některého zdravotního či sociálního zařízení, což může tvořit podobně jako odchod do důchodu zásadní mezník v životě seniora. Velkou roli zde hraje také to, zda je odchod do zařízení dobrovolný nebo vynucený. (Vágnerová. 2007, s. 398) Myslím ale, že častěji je odchod do některého zařízení spíše nedobrovolný a senior se s ním může také hůře vyrovnávat než v případě odchodu do důchodu.

V období raného stáří jsem uváděla určité základní potřeby, které senior potřebuje uspokojovat. Tyto potřeby platí i nadále. Do popředí se ovšem stále více dostává potřeba bezpečí, sociálního kontaktu a citové vazby, potřeba autonomie a

akceptace i uznání. (Vágnerová. 2007, s. 398-399) Myslím si, že zvláště ve chvílích, kdy odchází senior do některého ze zařízení nebo zůstává osamoceny, je těžší tyto potřeby naplňovat a senior může s postupem času více pociťovat jejich nedostatek a nenaplnění.

Uváděla jsem, že v tomto období dochází k celkovému a postupnému zhoršování fyzického, psychického i sociálního stavu. Senioři se dostávají častěji do složitějších situací, mění se jim celkově životní styl, na který byli zvyklí, a mění se i jejich potřeby a požadavky. Myslím, že můžeme říci, že čím je senior starší, tím více se objevují problémy a zátěže nejen s ohledem na fyzické a psychické zdraví, ale také na sociální změny a jeho životní styl.

2.4. Dlouhověkost

Dlouhověkost je od devadesáti let a více. Uváděla jsem, že necelá polovina seniorů se dle statistik dožívá osmdesáti let a jen menší část je v tomto období zdravá a soběstačná. Vágnerová (2007, s. 429) uvádí, že „více než 80 % populace umírá ve věku nad 60 let“. To, že se dlouhověkosti dožívá menší množství seniorů, souvisí s množstvím změn, které nastávají, a zhoršováním především negativních změn, které se objevují v předešlém období a vedou k smrti.

Právě toto období může představovat poslední fázi života a často také přípravu na smrt a umírání, a to nejen pro seniora, ale také pro jeho okolí. Otázka umírání a příprava na smrt je komplikované a široké téma a není zde prostor pro to se mu podrobně věnovat. Uvedu tedy jen základní informace, které se s touto problematikou pojí. Pro přijetí smrti a umírání je důležitý postoj okolí a celkově společnosti. Tato témata ale bývají většinou spíše tabuizována a neřešená. Vágnerová (2007, s. 430) uvádí, že obecně můžeme postoj ke smrti shrnout do tří složek, a to do citového vztahu často vytvářeného strachem a úzkostí. Pozitivní hodnocení smrti je spojené spíše s pocitem, že danému člověku se uleví od jeho problémů a potíží, souvisejících například se špatným zdravotním stavem. Významnou je dále kognitivní složka. Ta zahrnuje vědomosti o umírání a smrti, které ovšem bývají minimální, protože o smrti a umírání lidé nechtějí mluvit do doby, než jsou staří. Poslední složkou je chování, které je spojeno s kognitivní složkou. Lidé se tématům a konfrontaci se smrtí vyhýbají nejen fyzicky, ale také symbolicky. Strach ze smrti a umírání tedy souvisí s věkem, kdy se postupně snižuje, s rozdílným postojem žen a mužů, kdy ženy se smrti bojí méně než

muži, s osobnostními vlastnostmi, obtížností dosavadního i současného života a vyrovnáním se s odlišnými hodnotami a životním názorem jedince i jeho okolí. Přijetí vlastní smrtelnosti je pro toto období důležité a stává se aktuálním i diskutovanějším bez potřeby smrt popírat. Smrt ale nemusí představovat jen konečnou fázi života. Smrti může předcházet takzvaná smrt sociální, kdy senior ztrácí sociální role a kontakty, a ztrácí tak například smysl života i naději. Sociální smrt pak může být jakýmsi urychlovačem smrti fyzické.

Pocit smrti i umírání vede také ke změnám v základních potřebách seniorů, kdy do popředí se dostává ještě více než v předešlých obdobích potřeba citové jistoty a bezpečí, potřeba zachování důstojnosti související s respektem a ohledem jeho okolí a potřeba otevřené budoucnosti se zaměřením na potřebu přesáhnout vlastní fyzickou existenci například pomocí budoucnosti svých blízkých. (Vágnerová. 2007, s. 430-434)

Myslím, že právě pocit nastávající smrti i umírání a postoj seniora i jeho okolí můžou ovlivnit seniora v chování a reakcích na jeho okolí a přístupu k němu. Podobně jako u odchodu do důchodu nebo do některého ze zařízení pro seniory se s tímto každý senior vyrovnává odlišně a individuálně.

Charakterizovala jsem stručně všechny etapy stáří se snahou o zaměření se na změny, které celkově ovlivňují život seniora, jeho názory, postoje i chování k jeho okolí. Nejen senior ovlivňuje svoje okolí, ale také okolí, případně společnost ovlivňuje seniora. V následující kapitole se zaměřím právě na problematiku seniorů z pohledu dnešní společnosti. Pokusím se v ní nastínit nejen pohled společnosti na dnešního seniora, ale také na možnosti, které společnost seniorovi nabízí, a uvedu faktory, které mohou ovlivnit chování, postoje a názory nejen společnosti, ale také dospívajících.

3. Senioři v dnešní společnosti

Třetí kapitola se zaměřuje na problematiku seniorů z pohledu společnosti. Právě společnost může být pro dospívající zdrojem názorů na seniory. Tyto názory mohou dospívající přijmout za své, ať s výhradami, či bez nich.

Dnešní pohled na seniory ve společnosti je podle mého názoru odlišný, než tomu bylo v minulosti, jelikož se společnost začíná o tuto problematiku více zajímat. Věnuje se jí tedy více pozornosti než dříve, a to nejen té pozitivní, ale také negativní. Důvodem může být zvyšující se počet seniorů v dnešní populaci a také fakt, že se očekává jeho další nárůst, jak už jsem zmiňovala v předešlé kapitole. Sekot a Sekotová (2008, s. 3) uvádějí ve zprávě z výzkumu, že *„Česká společnost, tak jako celá Evropa, stárne. Příčin tohoto společensko-demografického vývoje je celá řada, stejně tak jako důsledků, které tento vývoj přináší a dále přinese.“* Matoušek (2003, s. 226) uvádí, že populace v České republice celkově stárne, ale ke stárnutí populace dochází také ve světě. Popisuje, že stárnutím populace stoupají náklady na lidské a ekonomické kapacity, které by seniorům zabezpečily potřebnou a přiměřenou úroveň péče a služeb. Dále uvádí, že ve vyspělých zemích skoro polovina prostředků jde právě na sociální péči o seniory, kteří jsou také největší skupinou využívající sociální a zdravotnické služby. Právě potřeba různých sociálních a zdravotnických služeb a zvyšující se ekonomické nároky na jejich zřízení i provoz mohou ovlivňovat názory dnešní společnosti na seniory a jejich postoje k nim. Podobně vnímá seniory Mlýnková (2011, s. 38), která popisuje postoje společnosti k seniorovi jako k člověku, který je neproduktivní, ničím nepřispívá, nic nepřináší, nebuduje, nevylepšuje, často je jen konzument prostředků na sociální i zdravotní péči, na kterou musí populace přispívat, a on sám je neschopen vlastní existence s plnou závislostí na okolí. Oproti tomu Sak a Kolesárová (2012, s. 163) uvádí, že populace často popisuje stáří jako období, kdy senior sklízí plody své práce a raduje se ze zaslouženého odpočinku.

Nejen tyto aspekty mohou ovlivňovat názory společnosti na seniory. Dalším aspektem může být postoj státu a státních institucí k této problematice. Například prostřednictvím sociální či populační politiky, se kterými mohou souviset a na jejich popud vznikat další akce. Mezi ně patří specificky zaměřené akční plány a agendy, které vycházejí z dané sociální i populační politiky státu a opírají se o různé plány a agendy z Evropské unie.

3.1. Sociální politika státu

Sociální politiku charakterizuje Slovník sociální práce jako „*soustavné a cílevědomé úsilí jednotlivých sociálních subjektů o změnu nebo o udržení a fungování sociálních systémů*“ (Matoušek, 2003, s. 211) Palán (2002, s. 196-197) uvádí naopak tři různé definice. První definice se na sociální politiku dívá z hlediska vědní disciplíny, která zkoumá proces tvorby a realizaci politiky týkající se vztahu jedinců a sociálních podmínek jejich života. Druhá definice považuje sociální politiku za praktickou aktivitu formující vztah jedinců a sociálních podmínek jejich života. Třetí definice posuzuje sociální politiku z pohledu státu, kdy se jedná o politiku zabývající se cílenou činností státu v sociální sféře. Palán (2002, s. 196-197) také uvádí různé funkce sociální politiky. Mezi tyto funkce zahrnuje funkci ochrannou, rozdělovací a přerozdělovací, homogenizační, stimulační a preventivní. Mezi její nástroje zahrnuje různé dávky, sociální služby, úlevy a například i různé výhody pro seniory. Právě tyto výhody, úlevy, dávky, ale i specificky zaměřené sociální služby určené především pro seniory mohou značně ovlivňovat názory v populaci.

Uvedla jsem, že vznikají různé akční plány se zaměřením na seniory. Příkladem může být aktuální Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období 2013 až 2017, vycházející z usnesení vlády. Národní akční plán obsahuje určené priority, které byly pro toto období shledány jako potřebné, a dále pak seznam aktérů, kteří se podílejí na uskutečnění daných priorit v čele s Ministerstvem práce a sociálních věcí. (MPSV, 2014, s. 1)

Mezi priority bylo zařazeno například zajištění a ochrana lidských práv starších osob, celoživotní učení, zaměstnávání starších pracovníků a seniorů ve vazbě na systém důchodového pojištění, dobrovolnictví a mezigenerační spolupráce, kvalitní prostředí pro život seniorů, zdravé stárnutí a péče o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností. Každá priorita má určený cíl, opatření, kdo je za ni zodpovědný, spolupráci a roční termín, ve kterém se bude daný cíl uskutečňovat. Mezi aktéry jsou uvedena různá specificky zaměřená centra, asociace, ale také školy. (MPSV, 2013, s. 3-45)

Každý rok navazuje na tento akční plán zpráva o jeho plnění, obsahující cílový stav, shrnutí dosavadní situace, závěry a doporučení. Zpráva z roku 2013 například uvádí možné změny v mezigenerační spolupráci, kdy vznikají různé aktivity na podporu setkávání seniorů a mládeže, nebo také program zabezpečující seniory, kteří následně

pomáhají dětem a rodinám s dětmi, a nahrazují tak jejich prarodiče. Plnění priorit je poté také ve zprávě popsáno z pohledů resortů a oblastí. (MPSV. 2014, s. 8-28)

Uváděla jsem, že různé plány vznikají také na podnět Evropské unie. Příkladem může být Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity 2012. Tehdy bylo cílem zvýšit povědomí o významu aktivního stárnutí, podněcovat diskuze a předávání informací, ukázat možnosti konkrétních opatření a podporovat činnosti namířené proti diskriminaci na základě stereotypizace a věku. Zpráva z plnění tohoto plánu obsahuje aktivity, zhodnocení a další materiály, které se k dané problematice vztahují. (MVPS. 2012, s. 2-5) Na základě vyhlášení roku aktivního stárnutí probíhaly různé konference zaměřené na diskuzi o problematice seniorů i předávání informací, které se tohoto tématu týkají. Vycházely různé články soustřeďující se na problematiku seniorů a opírající se o program aktivního stárnutí, jednotlivé organizace pořádaly rozmanité workshopy a vytvářely programy se zaměřením nejen na mezigenerační setkávání. Příkladem může být Hestia o.s., která vytvořila program na podporu právě mezigenerační solidarity, soužití a soudržnosti generací. Z něho vychází program 3G. Ten zahrnuje 3 generace (děti, rodiče a senioři), které se vzájemně setkávají a podporují. (MVPS. 2012, s. 4)

Nejen Evropská unie vydává o této problematice různé materiály, o které se státy poté mohou opírat a vycházet z nich. Například OSN (Organizace spojených národů) vytvořila seznam Zásady OSN pro seniory. Zde uvádí určité zásady, které by se měly dodržovat. Jednou z nich je také zařazení seniorů do společnosti a přístup k nim. (MVPS. 2005, s. 1) Stát tedy může vycházet z různých názorů a přejímat postupy a možnosti z různých stran.

Popsala jsem zde tři příklady týkající se problematiky seniorů, které mohou vzniknout na podnět státu a jeho sociální politiky či dalších i evropských organizací. Těmito tématy se zabývá také každá obec i městská část, které mívají své vlastní programy, přednášky a další aktivity na podporu seniorů i jejich okolí.

Například Městská část Praha 4 (2014, s. 1) pro seniory pořádá různé přednášky týkající se historie, zdravého životního stylu i problémů, se kterými se senior může setkat. Tématy je třeba jak dobře vycházet s lidmi v okolí, jak zvládnout osamocení či jak komunikovat s dospělými dětmi a vnoučaty. Pořádá také kurzy, například kurzy informatiky pro seniory. Dále informuje o různých setkáních seniorů, jako jsou besedy v kavárnách s různorodou tematikou (čtení básní, zážitky z cest), plesy, koncerty i tvořivé dílny. Organizuje také prohlídky památek a muzeí s průvodcem (Pražský hrad,

Procházky Prahou – kam se v Praze chodilo). Pořádá různá mezigenerační setkání, například mezigenerační šachový turnaj. Senioři se o těchto akcích dozvídají nejen prostřednictvím internetu, ale také v časopise, který bezplatně vychází každý měsíc. Uvedla jsem příklady akcí pořádaných Prahou 4. Podobně různorodé akce vznikají i v jiných městských částech i obcích.

Nejen sociální politika může měnit názory populace na seniory, ale vliv má také populační politika, i když se zaměřuje spíše na rozložení a ovlivnění počtu obyvatel.

3.2. Populační politika

Populační politiku definuje Slovník sociální práce jako „*soubor opatření, jimiž soudobé státy ovlivňují strukturu populace a její velikost*“ (Matoušek. 2003, s. 151) Matoušek (2003, s. 151) dále uvádí, že z tohoto pohledu se z velké části populační politika překrývá se sociální prací. V užším slova smyslu jde o snahu usměrňovat porodnost buď za účelem ji omezit, nebo naopak zvýšit tam, kde je to potřeba. Stát používá různé prostředky, ať jsou to například finanční dávky, půjčky, bytová politika, slevy na daních, podpora zařízení pro děti a další. Populační politika využívá různé prostředky pro zjišťování informací. Jedním z nich mohou být také statistiky obyvatel a prognózy populačního vývoje.

V České republice celkově klesá porodnost podobně jako v dalších evropských zemích. Dochází proto k podpoře porodnosti a podpoře rodin s dětmi, například pomocí mateřské dovolené, která je v tomto období jedna z nejdelších. Dnes trvá dvacet osm týdnů u prvního dítěte a u druhého a dalšího třicet sedm týdnů. Pro podporu rodin s dětmi existují také slevy na daních, kdy od roku 2015 je daňová sleva na první vyživované dítě 13 404 Kč za rok, na druhé dítě 15804 Kč za rok a na třetí a každé další dítě 17004 Kč za rok. Vliv na populační politiku v České republice mají také zdravotní opatření ve prospěch obyvatel, kterými se prodlužuje jejich věk, a také opatření týkající se stěhování obyvatel a bydlení. (Bartoňová. 2008, s. 1; MPSV. 2006, s. 50; MF. 1992, s. 1)

I tato snaha usměrnit populační rozvržení obyvatel v zemi a hustotu určitých generací na daném území může podle mne ovlivnit názory společnosti na seniory. Zvláště v případě, že je na jednom místě větší množství obyvatel v seniorském věku.

Samostatnou kapitolu v ovlivňování názorů společnosti na seniory tvoří otázka ageismu a jeho negativního dopadu na znevýhodňování stáří.

3.3. Ageismus

Otázka ageismu je obsáhlá. S ohledem na rozsah magisterské práce uvádím jen základní charakteristiku. Vidovičová (2008, s. 113) definuje ageismus takto: „*ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestované skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité kohortě/generaci*“. Specifičtěji charakterizuje ageismu ve vztahu k seniorům Vágnerová (2007, s. 308) která říká, že ageismu je postoj obecného vyjádření přesvědčení, že stáří je nekompetentní a má nízkou hodnotu. Matoušek (2003, s. 22) dodává, že ageismus vůči seniorům může probíhat v zaměstnání, přístupu ve zdravotnictví, sociálních i dalších službách, v rodině i na veřejnosti. Stáří tak můžeme z hlediska ageismu charakterizovat jako období ztrát, úpadku a špatné kvality života, kdy společnost od stáří nic nečeká.

Ageismus se v názorech společnosti projevuje odmítáním, podceňováním i odporem ke stáří vyústujícími v diskriminaci na základě věku seniora. Podobné názory uvádí ve své publikaci Palmore (1990, s. 3-4), kdy mezi názory vyplývající z ageismu řadí například nemohoucnost, očekávání, že fakta vyplývající z ageismu přijmou senioři za svá, vnímání seniora jako někoho, kdo je na obtíž, ošklivý, znechucený životem a chovající se jako dítě, které je závislé a bezmocné.

Ageismus se netýká jen negativních přesvědčení a názorů, ale také pozitivních stereotypů a předsudků, jako jsou například projevy soucitu a přehnaného ochraňování. Bugenthal a Hehman (2007) uvádějí, že právě pozitivní tendence mohou v seniorech vyvolávat negativní pocity méněcennosti či podřadnosti a vést k takzvanému benevolentnímu ageismu.

Ageismus je tedy obecné přesvědčení, které je často spojeno s negativním hodnocením seniorů v různých společnostech a kulturách. Například v české společnosti patří ageismus k nejrozšířenějšímu druhu diskriminace i přesto, že společnost stále častěji rozpoznává tuto problematiku jako závažný problém. (Vidovičová, 2008 s. 185 – 186) Trusinová (2013, s. 1) dodává, že v České republice je s ohledem na výsledky

jejího výzkumu boj proti ageismu teprve na počátku. Myslím ale, že právě ageismus je jedním z pojmů, o kterém se stále častěji hovoří a hledá se jeho řešení i prevence.

Načrtla jsem jedny z mnoha možností, jak mohou být názory společnosti na seniory ovlivněny, ať je to například postoj státu a jeho plány týkající se problematiky seniorů, nebo například vliv ageismu. Ale jaké jsou tedy názory společnosti na seniory?

3.4. Názory společnosti na seniory - výzkumy

Právě otázka názorů společnosti na seniory a snaha poznat, zda převládají negativní nebo pozitivní názory s ohledem na českou populaci, je zaměřením kvalitativního výzkumu Saka a Kolesarové-Sakové. Důvodem pro uskutečnění výzkumu byla snaha „zmapovat vědomí české populace ve vztahu k problematice seniorů a stáří“. (Sak, Kolesarová-Saková. 2008, s. 5) Výzkumu se zúčastnilo 1014 respondentů ze všech krajů České republiky různorodého vzdělání, povolání, pohlaví od 15 let výše. Pro představu zde uvádím podrobněji výsledky z tohoto výzkumu, jelikož se týká naší populace a také se nejen o něj opírám při vytváření praktické části magisterské práce.

Výstup z výzkumu se skládá z osmi větších témat, a to identita seniora, senioři jako generace, sociální pole seniorů, seniorská témata, situace seniorů, zaměstnání seniorů, společnost a diskriminace ve společnosti. Z výzkumu vyplývá, že senior je člověk nad šedesát let, nepracuje, je v důchodu a stává se prarodičem. Menší část populace charakterizuje seniora z pohledu jeho zdraví a volného času. Sak a Kolesarová-Saková (2008, s. 42) uvádějí, že obecně můžeme říci, že společnost vidí seniory jako někoho, kdo je „aktivnější oproti předchozím generacím, s větším zapojením do společnosti, vzdělanější, technicky kompetentnější, mladistvějšího vzhledu, s větší informovaností“. To, jak je na seniora nahlíženo, je ovlivněno především věkovým rozložením respondentů.

Druhá část výzkumu se zaměřila na očekávání respondentů od stáří a strach ze stárnutí. Respondenti uvádějí, že se stáří spíše nebojí, ale také se na něj příliš netěší. Autoři (2008, s. 20) dodávají, že na stáří se těší asi jen šestnáct procent společnosti. Toto procento narůstá se zvyšujícím se věkem respondentů. Důvodem je myslím i to, že s ohledem na věk a přibližující stáří se snaží člověk hledat více pozitiva a smířovat se s tím, že se k tomuto období přibližuje.

Další část výzkumu se zaměřila na negativa a pozitiva spojená se stářím. Jako největší pozitiva vidí respondenti množství volného času, které senior má, zvyšující se kvalitu životního stylu a to, že senioři nemusí chodit do práce. Méně respondentů vidí jako výhodu seniorů jejich znalosti a moudrost. Negativní dopad stáří vidí především s ohledem na zvyšující se zdravotní problémy, finanční a existenční nouzi, smrt, osamocení a nedostatečnou lékařskou a zdravotní péči. Právě osamocení jako nevýhoda i něco, čeho se senior obává, se v názorech respondentů objevuje pravidelně. Autoři dodávají, že více se společnost bojí právě osamocení než smrti. (Sak a Kolesarové-Saková. 2008, s. 25) Dopady stáří, tak jak je vnímá společnost, ať již pozitivní, nebo negativní, se často mísí a ovlivňují život seniora i pohled na něj.

Jedna z otázek výzkumu se týkala nejčastějších témat seniorů dle společnosti. Častěji se dle společnosti senioři zajímají o témata týkající se smyslu života, zdraví, finančních problémů a smrti. Myslím, že jedním z důvodů pro volbu těchto témat v rozhovorech seniorů je pocit, že potřebují řešit a ke své spokojenosti co nejlépe vyřešit především negativní dopady stáří a problematiku, která z nich vyplývá.

Mezi další témata výzkumu byla zařazena otázka pracujících seniorů. Z výzkumu vyplývá, že senioři dle společnosti mají mít možnost pracovat. Senioři mají také o možnost pracovat zájem. Jako výhodu pracujícího seniora vidí respondenti jeho zkušenosti, zručnost a užívání ověřených pracovních postupů. Jako nevýhodu naopak vidí nižší efektivnost práce, zhoršený zdravotní stav a neznalost nových technologií.

Jedno z posledních témat výzkumu se týkalo celkové situace dnešních seniorů a jejího posouzení. Z výzkumu vyplývá, že společnost vidí situaci dnešních seniorů pozitivně v tom, že dochází k zlepšení života seniorů, ale také negativně, kdy situace vede spíše k celkovému zhoršení života seniorů. Zhoršení spatřuje společnost ve výši nájemného, cenách energií, ve zdravotní péči spojené s finanční a existenční nouzí, do které se senioři dostávají. Zlepšení vidí naopak v možnostech cestovat, možnostech jak trávit volný čas a ve zlepšení zdravotní péče. (Sak a Kolesarové-Saková. 2008, s. 53-66).

Společnost tedy vidí nejen zhoršení situace, ale také její zlepšení. Ale jak je společnost na situaci seniorů připravená? Je schopná ji adekvátně zvládnout? Sak a Kolesarová-Saková ve výzkumu podotýkají, že jen dvacet šest procent společnosti si myslí, že společnost je na stárnutí připravená. Přes polovinu dotázaných se to ovšem nedomnívá. Nepřipravenost konstatují především s ohledem na finanční a důchodové zabezpečení, nedostatek zdravotních a sociálních zařízení, nevyváženost obyvatelstva,

nepřipravenost společnosti i její nezáměr. (Sak a Kolesarové-Saková. 2008, s. 88-93) Právě finanční otázka a otázka zdraví se prolínají celým výzkumem a jsou často zmiňovány. Domnívám se, že možným důvodem je, že právě tyto záležitosti jsou nejmarkantněji vidět a jsou také předmětem diskuzí, například v médiích.

Tento výzkum je jedním z výzkumů zkoumajících společnost v souvislosti se seniory. Pro představu uvádím další tři výzkumy zbývající se podobnými otázkami.

Jde o výzkum zaměřený na pracující seniory a především jejich uplatnění na trhu práce. Výzkum byl realizován agenturou STEM pro Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV. 2006, s. 133-137) na téma Diskriminace na základě věku a zdravotního stavu. Z výzkumu vyplývá, že dle společnosti senioři nemají dostatečné množství příležitostí k uplatnění na trhu práce kvůli věku, zhoršujícímu se zdraví, menší výkonnosti a snížené pohyblivosti. Společnost také uvádí, že možnosti, názory, dávky i služby jsou pro seniory nedostačující. Jako potřebné vidí zvyšování informovanosti občanů v důchodovém a předdůchodovém věku, podporu zdravotních a sociálních zařízení, zdůrazňování pozitivního názoru na stáří jako přirozené životní etapy při výchově dětí a dospívajících, zapojení dospívajících do života seniorů a zajišťování rekvalifikace starším osobám.

Další výzkum zaměřený na problematiku názorů společnosti na seniory v České republice jen práce Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí z pohledu veřejnosti od Vidovičové a Rabušice (in sborník MPSV. 2006 s. 133-337).

Dle výzkumu můžeme seniora charakterizovat podle zdravotního stavu, věku, duševní svěžesti a ztráty autonomie i odchodu do důchodu. Autoři uvádějí, že dle respondentů je senior člověk, který jako „*starý vypadá a kdo není v dobrém zdravotním stavu*“, spíše než člověk, který je v důchodu. Výzkum se také zabývá otázkou stárnutí populace, kdy respondenti uvádějí, že společnost stárne. Na tento fenomén se dívají s obavou a hodnotí ho negativněji respondenti mladší dvaceti let. Celkově jsou postoje společnosti k seniorům spíše pozitivní, kdy senioři nejsou vnímáni jako překážka vývoje nebo přítěž. Objevovaly se ale i negativní tendence, kdy se respondenti přiklání k názorům, že senioři odčerpávají finanční zdroje státu. Většina respondentů také uváděla, že seniory navštěvuje a pomáhá jim, především pokud patří k rodině. Pečovat o seniory by dle společnosti měly především rodiny či státní instituce.

Jedna z otázek se zaměřila na negativní změny po odchodu do důchodu. Dle respondentů k nim dochází v souvislosti se zhoršenou finanční situací, sníženým pocitem užitečnosti a ztrátou kontaktů se spolupracovníky. S odchodem do důchodu

souvisí také pracovní uplatnění seniorů. Dle respondentů mají pracovat podle svého uvážení.

Mezi výzkumy můžeme zařadit dále výzkum Možného (2003, s. 26-70) na téma mezigenerační solidarita. Z výzkumu vyplývá, že menší počet seniorů bydlí se svými dětmi, ale více jich bydlí v jednom městě, případně v okolí. Nejčastěji pomáhají respondenti s prací v domácnosti, s nákupem, jako doprovod k lékaři, poskytují emocionální pomoc i pomoc finanční. Senioři naopak například pomáhají s hlídáním vnoučat.

Uvedené výzkumy i přes odlišné zaměření podávají podobný náhled na názory společnosti na problematiku seniorů, ať jde o otázky, kdo je to senior, jaké jsou výhody a nevýhody stáří, nebo názor na problematiku pracujících seniorů.

Názory populace se mění v čase, podle místa i situací, ve kterých se zrovna společnost nachází. Myslím, že není překvapením, že v názorech společnosti na seniory se nejčastěji objevují finanční, existenční a zdravotní vlivy i s ohledem na to, že zde dochází k značným změnám. Tato kapitola se zaměřila na názory společnosti na seniory. Následující kapitola se zaměří na názory dospívajících na seniory.

4. Názory dospívajících na seniory a jejich postoje k nim

V minulých kapitolách jsem se zabývala dospíváním, stářím i názory populace na seniory. V této kapitole se zaměřím na názory dospívajících na problematiku seniorů a na jejich postoje k seniorům.

Uváděla jsem, že v období dospívání dochází k mnoha změnám, které mohou pozitivně i negativně ovlivňovat postoje dospívajícího k seniorům. V tomto období se okolo dospívajícího vyskytuje řada osob, které jsou pro něho důležité a mohou jej ovlivňovat. Roeser a kol. (Roeser a kol. 2000, s. 43) uvádí, že „úspěšný vývoj mládeže v období adolescence je mezigeneračním procesem“. Mezi těmito osobami jsou také senioři, se kterými se dospívající setkávají a komunikují, a tak si na ně vytvářejí názory. Těmito seniory bývají asi nejčastěji prarodiče, s nimiž jsou v kontaktu celý svůj život, ale také senioři, které náhodou poznají, ať je to například v hromadné dopravě, obchodě nebo v autobuse.

To, jak dospívající na seniory pohlížejí, ovlivňují nejen změny související s jejich dospíváním, ale také názory a postoje jejich okolí i celé společnosti. Každý dospívající si na seniora i stáří vytváří svůj názor sám, i když si myslím, že velkou roli zde hraje právě prostředí, v němž se dospívající nachází. Důležitou součástí je také vztah s prarodiči, kteří mohou pomáhat vytvářet právě názory a postoje nejen na problematiku stáří. Vágnerová uvádí, že prarodiče poskytují jinou kvalitu stimulace a podporují rozvoj jiných vlastností, chování i sociálních zkušeností a názorů než například rodiče. (Vágnerová. 2007, s. 285)

Faktorů, které utvářejí názor a postoje dospívajících, je celá řada, od těch základních, vznikajících například s ohledem na rodinu, až po sekundární, které pomáhají názory a postoje dospívajících měnit a utvářet. Haškovcová (2010, s. 17) například píše, že „většina „nestarých“ přijímá obecně tradovaný názor, že stáří vlastně nestojí za nic“. Haškovcová (2010, s. 17-18) dodává, že vliv na tento názor má dnes také kult a ideál mládí, který je pro dospívající často určující v jejich názorech i chování.

4.1. Kult mládí

Jak se tedy dá charakterizovat pojem kult mládí, který může ovlivnit názory dospívajících? Jirásková (2005, s. 24) popisuje, že v dnešní době je kult mládí spojen se zbožňováním síly, krásy a mládí. Dodává, že člověk, který tato kritéria nesplňuje, je

považován za někoho odlišného, vymykajícího se společnosti a normálu. To se může týkat právě seniorů, kteří postupem času nejsou schopni požadavku kultu mládeže dosáhnout, i přes častou snahu oddálit jakékoliv změny související se stářím pomocí například plastické chirurgie a tendenci si stáří nepřipouštět (i přes zjevné znaky, které stáří doprovázejí), a žít tak stále „mladým“ životním stylem. Haškovcová (2010, s. 17) dodává, že senior se snaží žít „mladým“ životem i v době, kdy to působí spíše směšně a nepatřičně. Právě kult mládeže, krásy a výkonnosti může být jedním ze zdrojů vedoucích k ageismu seniorů.

Kult mládeže ovlivňuje spíše negativně vnímání a nahlížení nejen dospívajících na seniory. Období stáří je vnímané jako něco, o co mladý člověk nemá zájem s ohledem na pocit, že vše se již stalo a ve stáří již nic nečeká. Sak a Kolesárová (2012, s. 31-32) popisují juvenilní (mladistvý) charakter naší společnosti, kdy *„vše podstatné v životě se má odehrávat v mládí a následující život je jen „pokažené mládí“ a v té míře, jak se jedinci daří v našem životě stimulovat mládí, v té míře je spokojený a společensky hodnocený“*. Dnešní doba je tak kultem mládeže výrazně ovlivněna v mnoha ohledech. S kultem mládeže se z mnoha zdrojů setkáváme v každodenním životě jako s něčím, co je správné, typické i potřebné a od společnosti vyžadované a očekávané. Velkým zdrojem jsou média, která často propagují a přinášejí informace a novinky, které jsou dle nich potřebné k životu, a ovlivňují tak názory nejen dospívajících, ale také celé společnosti. Kern in Featherstone (199,177) popisuje, že média předkládají obraz člověka jako krásného, pružného, usměvavého a atraktivního. Tento obraz je pak dle Kerna ukazován jako jediný klíč ke štěstí či samotný základ, bez kterého nelze mít štěstí.

Vliv médií na názory dospívajících je značný a široký. V následující podkapitole se zaměřím právě na základní popis problematiky vlivu masových médií na názory dospívajících.

4.2. Vliv masových médií na názory dospívajících

Masová média můžeme dle Franka a Jiráskové (2008, s. 13) definovat jako souhrn médií využívaných pro účely masové komunikace, která zprostředkovává a rozšiřuje sdělení a informace veřejnosti. Dnes existuje řada médií, ke kterým má dospívající každodenní přístup. Mezi tato média patří jak média klasická, jako jsou například tištěná média zahrnující knihy, časopisy, noviny, tak média moderní, do kterých můžeme zařadit například internet, televizi i videohry a videonahrávky. D.

McQual (2007, s. 69) definuje typické vlastnosti a rysy masmédií, kdy jejich hlavní činností je produkce a distribuce znalostí a symbolických obsahů. Masmédia fungují ve veřejné sféře, kterou jsou regulované. Zapojení nejen příjemce, ale také poskytovatele je dobrovolné. Organice funguje byrokratickou a profesionální formou a média jsou svobodná a nejsou nadaná žádnou mocí.

Vliv médií stoupá také s jejich snadnější dostupností. Již malé děti se učí s médii, jako jsou televize či počítač, pracovat a myslím, že mnohdy s nimi umějí po chvíli pracovat lépe než dospělí. Bělohradská (2005, s. 2) ve svém výzkumu uvádí, že dospívající dívky na internetu stráví v osmé a deváté třídě průměrně padesát minut denně. Na rozdíl od chlapců, kteří internet používají průměrně dvě hodiny a čtyřicet pět minut denně. Myslím, že v následujících letech po proběhnutí výzkumu se čas strávený dospívajícími u počítače a televize postupně zvýšil i s ohledem na rozšiřující se možnosti, které dospívající v těchto médiích mají.

Média mohou dospívajícího ovlivnit v řadě postojů, směrů, snů, tendencí i celkového pohledu na svět. Podávají nejen obraz ideálního člověka, ale také obraz ideálního žití i určování věcí, které by nejen dospívající měl vlastnit a bez kterých se nedokáže obejít. Helus (2004, s. 65) uvádí, že média mají u dospívajících vliv na jejich zájmy a vzory, které napodobují (viz například kult mládí, s.40). Ovlivňují jejich chování, hodnotový systém, názory i postoje. Dodává, že média svým působením vytvářejí závislé konzumenty všeho, co je multimediální, pobízejí k nákupu těch nejnebezpečnějších produktů a ubírají schopnost kritického výběru. Sak (in Matoušek, Křofová, 2003 s. 100) ukazuje možnosti ovlivnění názorů a postojů televizí. Je zde velké množství násilí a jeho zlehčování, sexuální zobrazování lidského těla, snižování lidské důstojnosti a agresivita proti náboženským, politickým, sociálním i etnickým skupinám. Právě obraz seniorů vydávaný za „normální“ a zlehčování násilí na nich se snižováním lidské důstojnosti i agresivitou proti nim může mít vliv na chování dospívajících k seniorům v reálném životě, kdy není oddělen fiktivní svět od reálného. Vliv médií není jen negativní, ale i pozitivní. Myslím, že velmi dobrým příkladem je dokument „Šmejdi“ od S. Dymákové (2013), který informuje o určitých problémech seniorů, které je třeba řešit. Jako příklad uvádím tento dokument i s ohledem na praktickou část své práce, kdy se v dotazníkovém šetření objevoval a pomáhal dospívajícím pochopit situaci některých seniorů.

A jak jsou v médiích senioři prezentováni? Insomna (2007, s. 3) uvádí, že v roce 2006-2007 bylo ve vybraných médiích publikováno 7 136 příspěvků na téma senioři.

Mezi pozitivní příspěvky byly zahrnuty příspěvky o seniorech, kteří jsou stále aktivní, vzdělávají se nebo něco vytváří. Negativní příspěvky informovaly například o jedincích, kteří se dostali do rozporu se zákonem. Méně příspěvků kritizovalo seniory jako sociální skupinu. Takto je kritizovali více právě dospívající. Celkově byli senioři v daných médiích prezentováni spíše pozitivně. Naopak Sedláková (2002) uvádí, že obraz seniorů v médiích je především negativní a přispívá „spíše k stereotypní představě stáří jako nezajímavého až nepříjemného období života, které nepřináší příliš nového ani pozitivního, jen úbytek mentálních schopností, fyzických sil, přátel, peněz i zajímavých zážitků“. Myslím, že zde velmi záleží na tom, jaká média pro utváření svého názoru dospívající využije, jak kvalitně jsou v nich příspěvky zpracovány a jaký názor si z těchto zdrojů dospívající vytvoří. To vyplývá také z výzkumu pod záštitou organizace Člověk v tísni, podle kterého se velké množství informací nejen o seniorech dozvídají dospívající právě z médií. „Z toho vyplývá, že postoj k nim je tak formován povrchně na základě převzatých informací, bez hlubší znalosti, kterou poskytuje osobní kontakt, nebo reflexe, kterou nabízí diskuse.“ (Člověk v tísni 2007, s. 16) Je tedy na dospívajícím, jaké názory si z médií odnese a jak je zpracuje i předá dál.

Vlivů na názory dospívajících je tedy celá řada. Mezi tyto vlivy patří také působení školy a vrstevnické skupiny.

4.3. Vliv školy a vrstevnické skupiny na názory dospívajících

Vliv školy na dospívajícího je zřejmý. Ve škole dochází k předávání informací, společenských norem, poznatků i zkušeností. Dochází zde také k setkávání nejen s vrstevnickou skupinou, ale také s učiteli a dalšími dospělými, kteří mohou dospívajícímu předávat své znalosti a názory na různorodou problematiku. Vágnerová (2005, s. 362-365) popisuje, že informace a znalosti, které škola přináší, jsou podrobovány kritickému postoji. Dospívající se o daná témata zajímá, pokud má pocit, že mu přinesou užitek, jsou-li potřebná či je schopen jim porozumět a má motivaci k tomu si dané informace zapamatovat. Také vliv učitele se mění, již to není autorita, která má pravdu a musí se poslouchat. Učitel, podobně jako obsah školní výuky, je podrobován kritice. K učitelům, kteří kritéria nesplňují, bývají dospívající netolerantní a odmítaví. Záleží tak na škole, učiteli i osobním zájmu, zda si dospívající informace zapamatuje a bude se o ně dále zajímat. Myslím, že velmi záleží, jaký postoj zaujímá škola i jednotliví učitelé k problematice seniorů a jestli se dané problematice věnují, nebo ji jen zmíní. Vliv zde má také vrstevnická skupina.

Vrstevnícká skupina může mít zásadní vliv na názory dospívajících nejen na problematiku seniorů. Tento vliv může být jak negativní, tak pozitivní. Myslím, že velmi záleží na skupině, ke které dospívající patří, a na tématech, o kterých s nimi hovoří. Právě vrstevnícká skupina je zdrojem sociálního učení. Stává se tak neformální autoritou, která může mít na názory a postoje dospívajícího v tomto období největší vliv. Ve vrstevnícké skupině dochází k předávání informací, k sociálnímu učení a získávání zkušeností s různými sociálními situacemi a reakcemi. (Vágnerová. 2005, s. 371) To, jaké názory na seniory vrstevnícká skupina má, může tedy z velké části ovlivnit také názory dospívajícího.

Názory dospívajících mohou být ovlivněny řadou vlivů a faktorů. Některé z nich jsem zde podrobněji popsala.

Jaké jsou tedy názory dospívajících na seniory? Následující podkapitola se zaměřuje právě na názory dospívajících na seniory s příklady z několika výzkumů.

4.4. Názory dospívajících na seniory - výzkumy

Podobně jako na názory společnosti na seniory jsou také realizované výzkumy na názory dospívajících. Uvádím zde pro příklad několik výzkumů realizovaných v České republice.

Prvním výzkumem je výzkum od Zicha a Struhovského se zaměřením právě na názory dospívajících na problematiku seniorů z roku 2005. (Zich, Struhovský. 2005, s. 1-23)

U dospívajících dle autorů převládá názor, že senior je člověk, kterému je více než šedesát let. Nejčastěji je senior spojován s odchodem do důchodu, zdravím, vzhledem, starým člověkem, prarodičem, nemohoucím. Ale je vnímán i jako člověk, který je věkem moudrý a má zkušenosti. (Zich, Struhovský. 2005, s. 3-5) Podobně charakterizovali seniora také respondenti ve výzkumech zaměřujících se na českou společnost (viz kapitola Senioři v dnešní společnosti. s.31)

Jedním z důležitých faktorů je zkušenost dospívajících se seniory, a to ať v rodině, nebo mimo ni. Zkušenost dospívajících s kontaktem se seniory může být jak pozitivní, tak negativní. Zich a Struhovský (2005, s. 6-7) uvádějí, že zkušenosti dospívajících se seniory jsou spíše dobré než negativní, a to nejčastěji s prarodiči. Negativní zkušenosti mívají s hádavými a nepříjemnými seniory především na veřejných místech, například v hromadné dopravě či obchodě. Rozdíl také vidí s ohledem na věk respondentů, kdy čím

starší respondenti, tím vidí zkušenosti se seniory pozitivněji, a naopak čím mladší, tím se jim zdá kontakt se seniorem obtížnější a více negativně laděný. Možným důvodem je i to, že v raném dospívání je velké množství podnětů, změn a krizových situací, s nimiž se dospívající musí vyrovnat a přizpůsobit se jim.

Jedním z velkých témat je otázka pracujících seniorů. Zich a Struhovský (2005, s. 17) uvádějí *"vysokou míru tolerance mladých lidí k pracujícím důchodcům, když více jak dvě pětiny jich souhlasí s prací důchodců bezvýhradně a skoro stejný počet souhlasí v závislosti na okolnostech. Pouze jedna osmina mladých respondentů odmítá, aby důchodci vedle důchodu pracovali, respektive myslí si, že to není správné"*. Je otázka, do jaké míry jsou dospívající ovlivněni zkušenostmi s uplatněním na trhu práce. Myslím, že by bylo zajímavé zjištění, zda se názory změnily v době, kdy oni sami hledají uplatnění na trhu práce. Také zapojení seniorů do společnosti vnímají dospívající spíše pozitivně. Pozitivní vliv vidí dospívající v možnostech, které se seniorům v dnešní době naskýtají, jako jsou například různé zájmové kroužky a setkávání s vrstevníky. Zapojení seniorů do společných aktivit s dospívajícími naopak chtějí respondenti jen sporadicky. Záleží na tom, jaký obsah by toto setkání mělo mít.

Jedním z témat výzkumu byly také věty, které si dospívající spojují se seniory. Nejčastěji to bývá právě otázka chování v městské hromadné dopravě, potřeba seniorů nacházet pochopení a trpělivost u okolí a naopak si většina dospívajících myslela, že senioři mívají nemoderní názory a postoje. (Zich, Struhovský. 2005, s. 18-23) Z velké části se dle mého názoru výsledky prolínají s výzkumem názorů společnosti na seniory. I přes to, že některé otázky mají jiné zaměření a jsou jinak formulované. Nejvíce se shodují s ohledem na popis seniora, jeho problémy a možnosti i umožnění práce, kterou by mohl vykonávat.

Mezi další výzkumy můžeme zařadit výzkum pod záštitou organizace Člověk v tísni o.p.s. z roku 2007 Rovnost je cool! Zúčastnilo se ho 1 685 respondentů z různých středních škol. Tento výzkum se zaměřil na určité vybrané skupiny společnosti, mezi které byli zařazeni právě také senioři.

Z výzkumu vyplývá, že senioři patří do skupiny, ke kterým mají respondenti nejlepší vztah. Také se k seniorům respondenti nejsnadněji vyjadřují, jelikož mají dostatek informací, aby si o nich utvořili názor. Nejvíce informací respondenti získávají z rodiny a od svých přátel, se kterými o seniorech komunikují, a osobním vztahem s nimi. Právě osobní vztah je pro respondenty jedním z nejdůležitějších zdrojů informací.

Celkově mají dle výzkumu respondenti na seniory pozitivní názory. Jen 14 % respondentů má k seniorům negativní vztah. Pozitivněji na seniory nahlíží dívky než chlapci. Na druhou stranu výzkum ukazuje, že i přes pozitivní postoj k seniorům dochází k nízké mezigenerační solidaritě, kdy se respondenti domnívají, že by senioři neměli někomu zůstat na starost, být na něm závislí a dostávat od něho finanční podporu. Senioři by se na důchod měli dle respondentů připravovat tak, aby nebyli na nikom závislí. (Člověk v tísní o.p.s. 2007, s. 2; s. 41) Tento výzkum ukazuje dvě protichůdné tendence, kdy respondenti se na seniory dívají spíše pozitivně, ale i přesto v odpovědích převládá nízká mezigenerační solidarita. Myslím, že zde může mít vliv schopnost dospívajících představit si, jaké možnosti má senior v přípravě své finanční situace před odchodem do důchodu a jak dalece může šetřit.

Mezi další výzkumy zabývající se tematikou dospívajících ve vztahu k seniorům můžeme také zařadit výzkum Trusinové (2013, s. 27-32) na téma Stáří mladýma očima: zdroje nevraživosti mladých k seniorům. Z výzkumu vyplývá, že respondenti nemají pocit diskriminace seniorů a mají s nimi dobré vztahy. Zvláště díky vztahům s prarodiči. Přesto respondenti využívali negativní a stereotypní tvrzení o seniorech s ohledem například na chování seniorů v městské hromadné dopravě nebo v obchodech.

Ve vztahu k seniorům uváděli respondenti ztrátu úcty s ohledem na minulost a dále také pohrdání životní etapou stáří. Velký problém měli s pochopením a uznáním životního stylu seniorů, co se týče například jejich pasivního trávení volného času a konzumního chování. Dle respondentů jim senioři nemají také co nabídnout. Vliv na názory dospívajících může mít též rodina, od které negativní postoje k seniorům mohou přejímat.

Tento výzkum byl zaměřený na negativní charakteristiky a situace spojené se seniory. Předchozí dva výzkumy byly zaměřeny jak na pozitivní, tak negativní souvislosti týkající se názorů respondentů (dospívajících) na seniory.

V teoretické části jsem se zabývala charakteristikou dospívání i stáří. Popsala jsem názory celé populace, ale i dospívajících a uvedla příklady těchto názorů i možnosti jejich ovlivnění.

V praktické části se zaměřím na problematiku názorů respondentů (dospívajících) na seniory a s pomocí výzkumného šetření se pokusím rozšířit náhled na tuto problematiku i na problematiku postojů dospívajících k seniorům.

5. Názory dospívajících na problematiku seniorů

Předchozí kapitoly teoretické části se zabývaly problematikou dospívajících a seniorů, jejich charakteristikou, změnami, které v těchto obdobích nastávají, i různými vlivy, které na ně mohou působit. Druhá část teorie se zaměřila na názory populace a dospívajících na problematiku seniorů a na jejich postoje k seniorům. Tyto názory a postoje byly dokresleny výzkumy, které se zvolenou problematikou zabývají.

Praktická část vychází z teoretické části a navazuje na ni, a to formou výzkumného šetření zabývajícího se názory dospívajících na seniory. V praktické části uvádím shrnutí výsledků výzkumného šetření a pokouším se charakterizovat nejčastější názory respondentů na zvolené otázky vycházející z dotazníkového šetření. Kvůli rozsahu práce uvádím v její příloze jen některé výsledky.

5.1. Vymezení problémů šetření

Jaké zkušenosti mají respondenti se seniory? Jaké názory na seniory u respondentů převažují a jaké postoje k nim zauímají? Jsou respondenti schopni se vcítit do role seniora a poznat, jaká jsou jeho očekávání, v čem jsou výhody i nevýhody stáří a čeho se případně senior obává? Orientují se respondenti v problematice dnešních seniorů a jsou schopni posoudit, zda se situace zlepšuje, či zhoršuje, případně uvést důvody pro svůj názor? Co jim kontakt s dnešními seniory přináší? Mají pocit, že jsou schopni se postarat o seniora? Co ovlivňuje jejich názor? Žijí dospívající častěji v rodině se seniorem? Ovlivňuje dle respondentů názory škola, kterou studují?

5.2. Cíle a úkoly šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo podat základní charakteristiku názorů respondentů na problematiku seniorů a postojů k nim, poznat jejich informovanost o vybraných problémech s ohledem na možnosti výzkumného šetření a zvolené otázky.

Dílčí cíle

- Zmapovat, kdo je dle respondentů senior.
- Zjistit, nakolik mají respondenti dojem, že jsou ovlivněni školou, ve které studují, a proč tomu tak je.
- Zjistit množství respondentů, kteří žijí v rodině se seniorem, a možnosti, které to přináší nejen pro respondenty.
- Poznat, jaký mají respondenti názor na pracující seniory.

- Zjistit, jaké vidí respondenti výhody a nevýhody stáří i z čeho mají senioři dle nich strach a na co se spíše těší.
- Poznat, jaký mají respondenti názor na dnešní situaci seniorů a zda se v situaci seniorů orientují.
- Zjistit, jaké pocity či vjemy respondentům kontakt s dnešními seniory přináší.

5.3. Metody šetření

V rámci šetření je uplatňována empirická konstitutivní, v případě rizik pak korektivní metoda, pozorování, metoda obsahové analýzy, místy hermeneutický výklad. Zjištěná data uvedená v tabulkách a grafech byla kvantitativně zpracována, stěžejní však zůstává jejich kvalitativní analýza a interpretace.

Dotazník tvoří deset otázek, pět polootevřených a pět otevřených, se zaměřením na názory dospívajících na seniory (viz příloha A, s.86).

Tento průzkum byl realizován v letech 2014 - 2015. Sběr dat probíhal od září 2014 až do února 2015 v Praze na třech středních školách s rozdílným zaměřením.

Dotazníky jsem osobně donesla a byly vyplněny za mé účasti ve třech středních školách v různých částech Prahy s ohledem na možnosti a ochotu škol, a to na obchodní akademii na Praze 2, střední zdravotnické škole - obor nutriční terapeut, na Praze 4 a na Gymnáziu Budějovická, Praha 4. V každé škole byly osloveny tři první ročníky s různým počtem dívek a chlapců v daných třídách. Právě různorodé zaměření škol mělo značný vliv na rozložení respondentů dle pohlaví. Příkladem je střední zdravotnická škola, kde většinu respondentů tvořily dívky. S ohledem na omezený výběr škol, které mi umožnily výzkumné šetření provést, jsem nakonec odstoupila od porovnávání jednotlivých škol mezi sebou a zaměřila se na porovnání názorů respondentů na problematiku seniorů.

5.4. Kritéria výběru respondentů

Hlavním kritériem byl věk respondentů odpovídající období dospívání. Byli tedy vybráni na základě věku, a to od 15 do 17 let s ohledem na věkové rozložení daných tříd, kde se výzkumné šetření odehrávalo. Druhým kritériem bylo studium na střední

škole ukončené maturitní zkouškou. Mezi respondenty byly zahrnuty jak dívky, tak chlapci.

Kritériem pro výběr škol bylo jejich umístění v Praze a ochota vedení školy, kdy ne všechny oslovené školy byly ochotné či měly možnost ve svých třídách výzkumné šetření umožnit.

Výzkumné šetření probíhalo tedy od září 2014 do února 2015. V tomto období jsem se obrátila asi na dvacet škol, které odpovídaly kritériím. Z nich se mi značná část i přes opakovanou snahu o kontakt neozvala. Případně uvedla, že by mi rádi vyšli vstříc, ale s ohledem na počet probíhajících šetření a následného velkého zásahu do vyučování bohužel vyjít vstříc nemohou. To z velké části ovlivnilo také možnosti výzkumného šetření, kdy jsem s ohledem na rozložení respondentů v jednotlivých třídách musela upustit od porovnávání jednotlivých škol mezi sebou.

Zpracování dat probíhalo od září 2014 do února 2015.

5.5. Hypotézy

1. Pro respondenty bude nejčastěji senior starý člověk.
2. Největší strach budou mít dle respondentů senioři z osamocení.
3. Více jak čtvrtina respondentů si bude myslet, že senioři se nejvíce obávají stáří.
4. Nejvíce se senioři dle respondentů budou těšit na odpočinek.
5. Více jak čtvrtina respondentů se bude domnívat, že se senioři těší nejvíce na vnoučata.
6. Jako výhodu stáří budou nejčastěji respondenti uvádět dostatek volného času.
7. Jako nevýhodu budou respondenti nejčastěji uvádět omezené finance.
8. Více než polovina respondentů bude vnímat pracujícího seniora spíše negativně.
9. Více než polovina respondentů nebude schopná se o seniora postarat.
10. Asi třetina respondentů bude žít v jedné domácnosti se seniorem.
11. Respondenti budou nejčastěji uvádět, že se situace seniorů spíše zhoršila.
12. Více než čtvrtina respondentů bude uvádět, že situaci seniorů nemohou posoudit.
13. Kontakt se seniorem bude respondentům nejčastěji přinášet informace, zábavu i znalosti z historie.
14. Více než polovina respondentů bude mít pocit, že jejich názory jsou ovlivněny školou, kterou studují.

15. Charakteristika zkoumaného vzorku

Do výzkumného šetření bylo zahrnuto 175 respondentů ze tří různě zaměřených škol. Z toho bylo 75 chlapců a 99 dívek. Do výzkumného šetření nebylo zahrnuto 13 dotazníků s ohledem na jejich chybné či neúplné vyplnění. Do výzkumného šetření bylo zahrnuto 162 správně vyplněných dotazníků.

Ze 75 chlapců a 99 dívek chybně vyplnili dotazníky 4 chlapci a 9 dívek. Možným důvodem pro více neúplných či chybně vyplněných dotazníků u dívek je větší množství dotázaných dívek než chlapců. Dotazníkového šetření se tedy zúčastnilo devadesát jedna dívek a sedmdesát jedna chlapců z různých škol, různého věku i s rozdílným počtem sourozenců. Následuje podrobnější charakteristika respondentů.

Dívky

Největší procento dívek, které se zúčastnilo dotazníkového šetření, studovalo na střední zdravotnické škole. Tyto dívky tvořily 39 % z celkově dotazovaných dívek. Podobný podíl dotazovaných dívek byl také na obchodní akademii; zde bylo 32 % dívek z celkového počtu dotazovaných. Nejméně dívek bylo z gymnázia, a to 29 %.

Nejvíce dívek bylo ve věku šestnácti let. Tyto dívky tvořily 52 % z celkově dotazovaných dívek. Věk patnáct let uvedlo 40 % dotazovaných dívek. Nejméně dívek uvedlo sedmnáct let, a to jen 8 % z celkově dotazovaných dívek.

Poslední charakteristiku respondentů tvořil počet sourozenců. Nejvíce dívek mělo jednoho sourozence, a to 52 % dotázaných dívek. Dva sourozence uvádělo 25 % dotázaných dívek. Patnáct procent dotázaných dívek uvedlo, že nemá žádného sourozence. Jen 5 % dívek mělo tři sourozence. Dvě dívky uvedly, že mají čtyři sourozence (2 %), a jedna dívka uvedla, že má sourozenců šest. (viz příloha B, s.88)

Chlapci

Zde byl větší rozdíl v rozvrstvení chlapců v jednotlivých školách. Důvodem je specifické zaměření škol, zvláště u střední zdravotnické školy. Nejvíce chlapců bylo z gymnázia, a to 53 % z celkově dotázaných chlapců. Z obchodní akademie bylo 34 % dotázaných chlapců. Nejméně chlapců bylo ze střední zdravotnické školy, a to jen 13 % z celkově dotázaných chlapců.

Nejčastěji měli chlapci, podobně jako dívky, šestnáct let. Tito chlapci tvořili 50 % z celkově dotázaných chlapců. Patnáct let mělo 39 % dotázaných chlapců. Sedmnáct let mělo jen 11 % z dotázaných chlapců. Sedmnáctiletých chlapců bylo tak o trochu více než sedmnáctiletých dívek.

Na rozdíl od dívek uvádělo více chlapců, že mají dva sourozence, tedy 40 % dotázaných chlapců. Jednoho sourozence mělo 35 % dotázaných chlapců. Žádného sourozence uvedlo 17 % dotázaných chlapců. Jen 6 % chlapců uvedlo, že má tři sourozence. Jedno procento dotázaných chlapců uvedlo, že má čtyři nebo šest sourozenců. (viz příloha C, s.89)

5.6. Výsledky šetření a jejich interpretace

Dotazník tvoří deset otázek, z toho pět polootevřených a pět otevřených, se zaměřením na názory dospívajících na seniory.

V následujících tabulkách a grafech jsou uvedeny vybrané výsledky výzkumného šetření doplněné komentářem. Nadpisy grafů a tabulek kopírují otázky dotazníků, v nutném případě jsou kráceny, z důvodů rozsahu je upravuji tak, aby jejich smysl zůstal zachován.

V dotazníku si respondenti vybírali odpovědi označené dle abecedy (A-G), jak je patrné z tabulek a grafů č. 1 až č. 5. Grafy a tabulky č. 6, č. 7 a č. 10 jsou popsány pomocí slovních odpovědí ano – ne - nevím, vyplývajících z odpovědí respondentů na otevřené otázky. V případě tabulek a grafů č. 8 a č. 9 jsou vybrány nejčastější slovní odpovědi respondentů na otevřené otázky, které nebylo možné pro jejich obsah zařadit do předešlých kategorií.

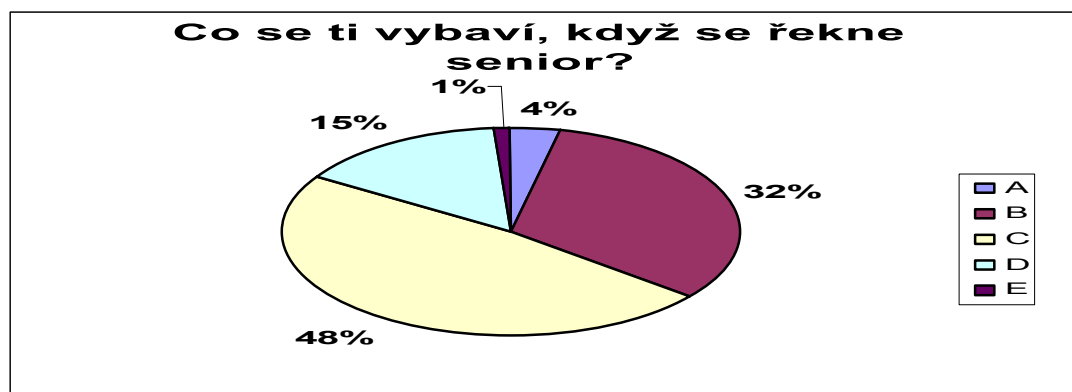
Otázka č. 1 : Co se ti vybaví, když se řekne senior?

Otázka se zaměřila na charakteristiku a popis seniora. Respondenti měli vybrat dle sebe nejčastější charakteristiku seniora.

Tabulka č. 1: Co se ti vybaví, když se řekne senior?

Co se ti vybaví, když se řekne senior?	
A) Člověk s mnoha problémy a nemocemi	6
B) Člověk v důchodu	52
C) Starý člověk	78
D) Člověk nad 60 let	24
E) Jiné	2

Graf č. 1: Co se ti vybaví, když se řekne senior?

Z grafu a tabulky č. 1 je zřejmé, že nejvíce respondentů uvedlo, že za seniora považuje starého člověka (48 %). Dle 32 % respondentů je senior člověk v důchodu. Následuje charakteristika seniora pomocí věkového zařazení, tedy člověka staršího 60 let (15 %). Nejméně respondentů volilo charakteristiku seniora jako někoho s mnoha problémy a nemocemi (4 %). Odpověď jiné zvolilo jen 1 % respondentů.

Pro příklad uvádím otevřenou odpověď jednoho z respondentů. Seniora popisuje jako někoho, kdo „je fyzicky slabší a neměli bychom ho nutit k zaměstnání“. Seniora si tedy spojuje nejen s fyzickým stavem, ale také s pracujícím seniorem, kterého vnímá nepatřičně, až negativně. Z ostatních odpovědí tohoto respondenta vyplývá, že důvodem

může být jeho negativní zkušenost nejen s pracujícími seniory, ale také pocit, že jim plně nerozumí.

Pro respondenty je senior nejčastěji starý člověk, případně důchodce. Se slovem starý (stáří) se můžeme setkat v řadě případů, ať je to odborná literatura, nebo například média. Myslím, že právě vliv médií zde hraje velkou roli.

Od popisu seniora jako někoho, kdo je starý/důchodce se poslední dobou upouští a je snaha nahrazovat ho právě slovem senior. Jedním z důvodů je časté spojování těchto slov s negativními a nepříjemnými symboly, charakteristikou a významy jako něco špatného, až nepoužitelného, a to nejen v médiích. I přes snahu nepoužívat toto pojmenování slovo důchodce i stáří nadále slouží jako jeden z ukazatelů a charakteristik seniorů. To také dokazuje pravidelnost použití slov v odpovědích respondentů. Otázkou je pro mne, jak dlouho bude trvat, než slovo senior bude také považováno za spíše negativní pojmenování a bude se hledat další výraz pro toto věkové období.

Důvodů pro výběr charakteristiky seniora jako starého člověka v důchodu může být celá řada. Například kvůli spojení seniora s jeho vzhledem, finanční a sociální situací, případně zdravotním stavem, kdy se pojmy stáří nebo důchod v daných souvislostech často objevují a hovoří se o nich například v rodinách a médiích.

Charakteristika seniora jako člověka staršího šedesáti let se překvapivě objevovala jen u 15 % dotazovaných. Možným důvodem je zaměření zvolených škol, na nichž není žádný předmět dotýkající se problematiky seniorů. I na zdravotnické škole byli dotazováni studenti oboru nutriční terapeut, kde na rozdíl od jiných zdravotnických oborů takový předmět není. To může vést k tomu, že si respondenti nejsou přesným zařazením seniora do věkové skupiny jisti nebo mu nepřikládají takový důraz.

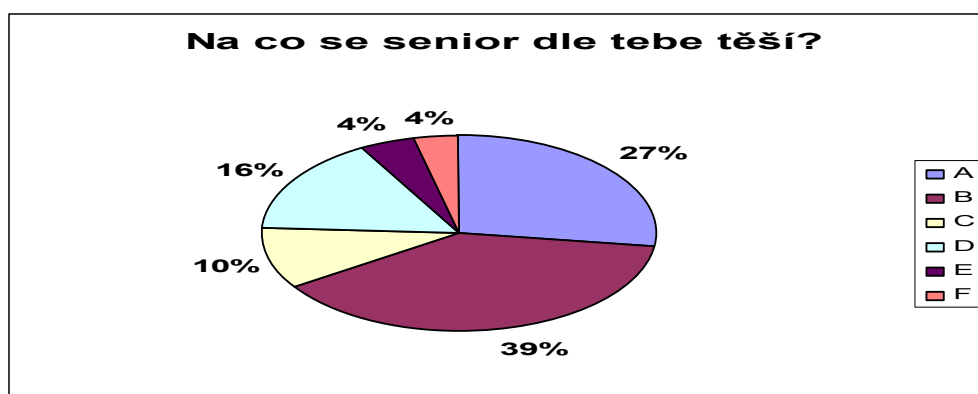
Otázka č. 2: Na co se senior dle tebe těší?

Otázka se zaměřila na problematiku pozitivních představ seniorů o budoucnosti. Respondenti se měli zamyslet nad otázkou, na co se senioři nejvíce těší.

Tabulka č. 2: Na co se senior dle tebe těší?

Na co se senior dle tebe těší?	
A) Vnoučata	44
B) Odpočinek	62
C) Věnovat se koníčkům	17
D) Zvládnout to, co nestihli	26
E) Cestovat	7
F) Jiné	6

Graf č. 2: Na co se senior dle tebe těší?

Z tabulky a grafu č. 2 vyplývá, že dle respondentů se senioři nejvíce těší na odpočinek (39 %) a vnoučata (27 %). Dále pak na to, že stihnou vše, co nestihli

(16 %), a budou se věnovat koníčkům (10 %). Nejméně se senioři těší na možnost cestovat (4 %). Otevřenou odpověď zvolila 4 % respondentů.

Nejčastější otevřenou odpovědí respondentů bylo, že senioři se nejvíce těší na důchod. S odchodem do důchodu souvisí řada faktorů i změn. Právě některé změny jsou uvedené také ve volitelných odpovědích jako něco, na co se může senior těšit. Slovo důchod tak může spojit řadu těchto kategorií. To může být pro některé respondenty důvodem pro volbu právě tohoto slova.

Množství volného času seniora a jeho využití k odpočinku láká dospívající na období stáří nejvíce a považují to také za největší výhodu. Jedním z důvodů může být pocit potřeby odpočinku, kterého se jim kvůli jejich povinnostem nemusí nedostávat, a také zkušenosti dospívajících se seniory, kteří mají na odpočinek po splnění všech povinností a odchodu do důchodu dostatek času.

Odpověď, že se senior nejvíce těší na vnoučata, může vycházet právě ze zkušenosti dospívajících, kteří roli vnoučat nejčastěji zastávají, a mohou tak vnímat příjemné pocity prarodičů při vzájemných setkáváních.

Možnost cestování, věnování se koníčkům i zvládnutí toho, co senior nestihl, se často odvíjí od finančních i zdravotních možností seniora. Ne vždy se tak seniorovi může podařit uskutečnit sny a plány, které si na toto období přichystal a na které se těšil. To může být důvodem, proč řada respondentů tuto odpověď nevolila.

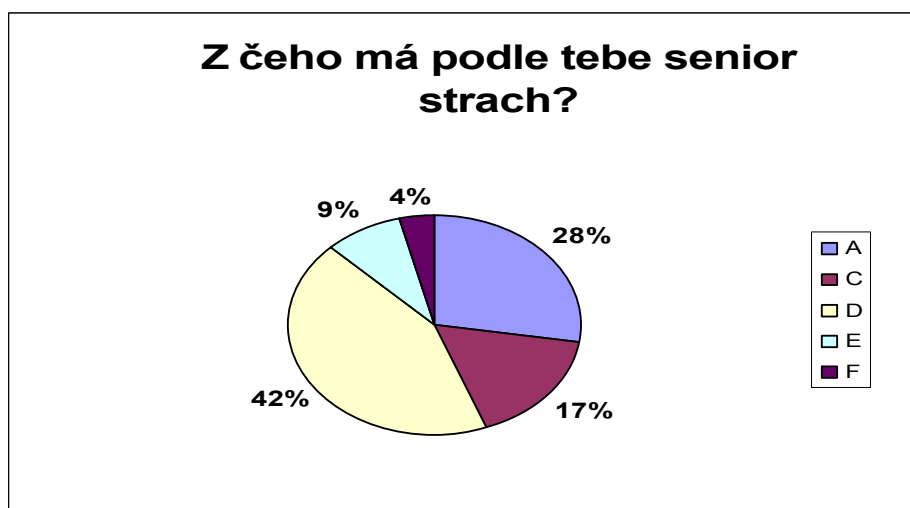
Otázka č. 3: Z čeho má podle tebe senior strach?

Otázka se zaměřila na problematiku obav seniorů s ohledem na stáří a stárnutí. Respondenti se tak zamýšleli nad tím, čeho se senior dle nich nejvíce obává.

Tabulka č. 3: Z čeho má podle tebe senior strach?

Z čeho má podle tebe senior strach?	
A) Z nemocí	35
B) Omezené finance	35
C) Ze smrti	21
D) Osamění	55
E) Mnoho volného času a jeho nenaplnění	11
F) Jiné	5

Graf č. 3: Z čeho má podle tebe senior strach?

Z grafu a tabulky č. 3 vyplývá, že podle respondentů se senioři nejvíce obávají osamocení (33 %). Dle 22 % respondentů se senioři nejvíce obávají nemocí a omezených financí. Jen 13 % respondentů považuje za největší obavu seniorů strach ze smrti. Nejméně se pak senioři dle respondentů obávají velkého množství volného času a jeho nenaplnění (7 %). Jen 3 % respondentů uvedla jinou obavu.

Pro příklad otevřené odpovědi uvádím odpověď jednoho z respondentů, který uvedl, že se senior nejvíce obává „omezení, které mu zabrání dělat oblíbené věci (bolest kloubů - konec sportu)“. Je pravděpodobné, že pro respondenta je horší představa nemožnosti sportovat v důsledku onemocnění, které seniora může zasáhnout, než

onemocnění jako takového. To je myslím důvod, proč volil spíše možnost volné odpovědi než předvolenou odpověď týkající se různých onemocnění.

Největší strach dle respondentů mají senioři z osamocení. K osamocení seniorů, zvláště v pozdějším věku, může docházet vlivem různých faktorů častěji než v předešlých letech. Mezi tyto faktory patří také zdravotní stav seniora. Myslím, že to je jedním z důvodů, proč tyto dvě obavy považují respondenti za nejčastější.

Vliv zde může mít představivost respondentů s ohledem na strach z osamocení, které se jich také může týkat. Strach může mít respondent například z představy, že nenajde mezi svými vrstevníky přátele, ztratí je, nebo bude jimi přehlížen a neuznáván. Vrstevníci tvoří pro dospívajícího jednu z nejdůležitějších jistot.

Finanční situace seniora je často složitá a problematická i s ohledem na důchod a například i možnosti seniorů pracovat. O finanční situaci se myslím v dnešní době diskutuje jako o něčem, co je špatné a co je třeba řešit. To je možná jeden z důvodů, proč respondenti vnímají finanční situaci jako něco, čeho je třeba se právě v době stáří obávat.

Překvapivě strach ze smrti zvolilo jen 13 % respondentů. Myslím, že jedním z důvodů může být pocit dospívajících, že smrt je něco dalekého, nepředstavitelného, nevyhnutelného i něco, co oni, ale ani senioři raději neřeší, a tak se toho ani neobávají. Roli může hrát také pocit, že někdy je smrt vysvobození z utrpení nejen pro seniory.

Otázka č. 4: Jaké jsou dle tebe výhody a nevýhody toho být senior? (zakroužkuj u každého alespoň tři)

Čtvrtá otázka byla rozdělena do dvou částí. První část se zaměřila na výhody seniorů, druhá část naopak na nevýhody. V této otázce jako jediní měli respondenti možnost využít k odpovědi více možností a zakroužkovat tak tři výhody i nevýhody, které v souvislosti se stářím vidí.

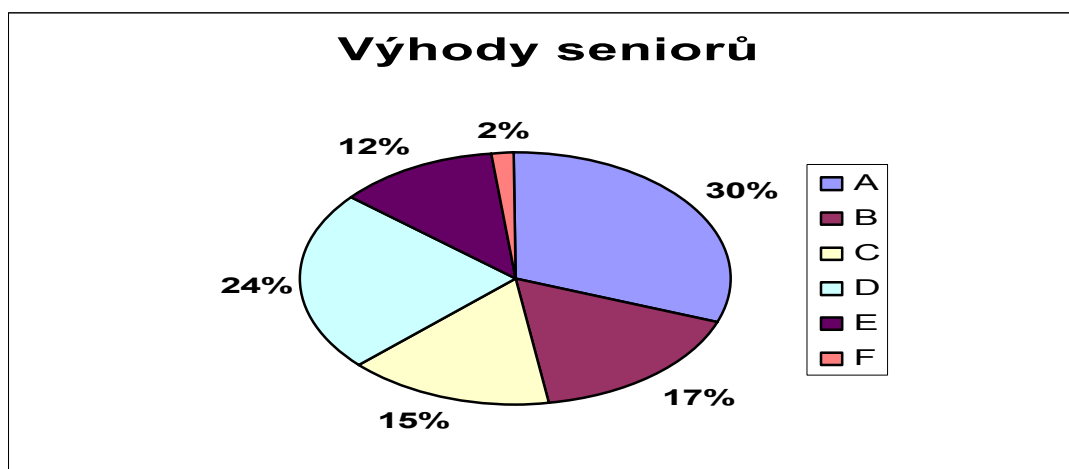
Otázka č. 4 a: Výhody seniorů

Tato část otázky se zaměřila na nejčastější výhody seniorů dle respondentů.

Tabulka č. 4 a: Výhody seniorů

Výhody seniorů	
A) Dostatek volného času	137
B) Množství slev, které mají	77
C) Ohleduplnost a starost okolí	68
D) Zkušenosti, moudrost a jiné vnímání světa	106
E) Možnost cestovat	55
F) Jiné	7

Graf č. 4 a: Výhody seniorů

Z grafu a tabulky č. 4a vyplývá, že dle respondentů je největší výhodou seniorů dostatek volného času (30 %). Výhodou jsou také jejich zkušenosti, moudrost a jiné vnímání světa (24 %). Mezi výhody seniorů patří slevy, které mají (17 %), a ohleduplnost a starost okolí (15 %). Nejmenší výhodou je dle respondentů možnost cestovat (12 %). Jen 2 % respondentů zvolila jinou odpověď.

V otevřených odpovědích se objevovaly nejčastěji výhody jako klid, odpočinek a život bez povinností. Tito respondenti podobně odpovídali také ve druhé otázce, kde

volili právě možnost odpočinku jako to, na co se senior nejčastěji těší (viz Na co se senioři těší. s. 54).

Zkušenosti, moudrost a jiné vnímání světa jsou dle dospívajících nejen výhodou seniorů, ale také přínosem, kterého se jim od seniorů nejčastěji dostává a který jim přijde zajímavý, jak vyplývá z deváté otázky zaměřené právě na kontakt se seniory a jejich přínos (viz přínos komunikace s dnešním seniorem, s. 67). To může tvořit možný důvod pro volbu této odpovědi.

Množství slev, které senioři mají, stejně jako ohleduplnost a starost okolí nejsou ve větším procentuálním odstupu. Myslím, že slevy, podobně jako například finance či osamocení, jsou často viditelné a také diskutované, proto mě překvapilo, že dle respondentů netvoří takovou výhodu, jakou jsem očekávala. Je otázka, zda je to množstvím slev, či pocitem nedostatku slev, které senioři mají, nebo neinformovaností respondentů o jejich existenci. Také výhoda ohleduplnosti k seniorům není dle respondentů natolik velkou výhodou, jakou by měla správně být.

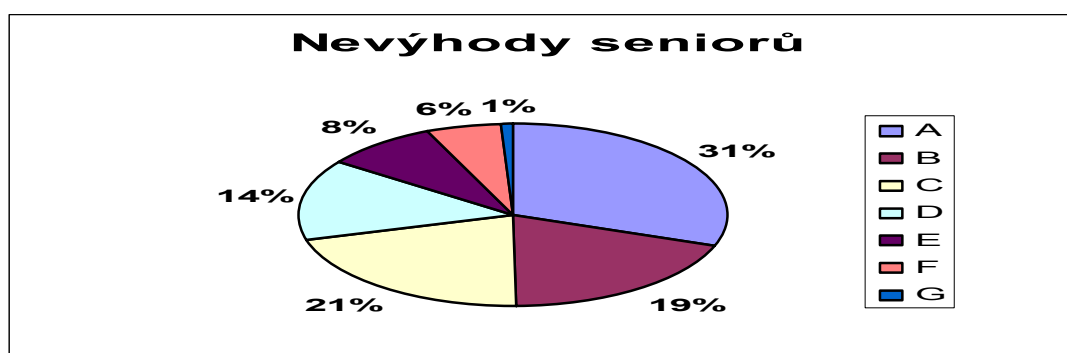
Otázka č. 4 b: Nevýhody seniorů

Tato část otázky se naopak zaměřila na nevýhody seniorů. Respondenti se tak zamýšleli nad nejčastějšími nevýhodami seniorů.

Tabulka č. 4b: Nevýhody seniorů

Nevýhody seniorů	
A) Nemoci a zdravotní problémy	137
B) Omezené finance	87
C) Snížená pohyblivost	93
D) Ztráta soběstačnosti	65
E) Strach z budoucnosti	38
F) Strach ze smrti	26
G) Jiné	4

Graf č. 4b: Nevýhody seniorů

Z tabulky a grafu č. 4b vyplývá, že největší nevýhodou seniorů jsou dle respondentů nemoci a zdravotní problémy (31 %). Podle 21 % respondentů je největší nevýhodou stáří snížená pohyblivost. Omezené finance vnímá jako největší nevýhodu stáří 19 % respondentů a ztrátu soběstačnosti 14 % respondentů. Nejméně je pak jako nevýhoda vnímáný pocit strachu z budoucnosti (8 %) a ze smrti (6 %). Otevřenou odpověď zvolilo jen 1 % respondentů.

V otevřené odpovědi se objevil nejčastěji jako nevýhoda strach z osamocení a neohleduplnost i arogance okolí.

Nemoci a zdravotní problémy mají vliv na řadu změn, které seniora provází a ovlivňují. Tyto změny mohou být zjevné i skryté a mohou také různě ovlivňovat okolí seniora, které mu zvláště v případě těžkých změn pomáhá a senior se tak postupně může stát plně závislým na jeho pomoci. Nemoci a zdravotní problémy mohou tedy tvořit v životě seniora nevýhodu i problém, a to nejen pro něho, ale také pro okolí, které se o seniora stará.

Překvapil mě malý procentuální podíl respondentů, kteří volili jako nevýhodu omezené finance. Myslím, že vliv zde můžou mít možnosti, jak finanční situaci seniorů ovlivnit, například pomocí rodiny, institucí či různých příspěvků od státu. Na rozdíl od omezené pohyblivosti či ztráty soběstačnosti, se kterou se i přes snahu seniora často nic dělat plně nedá. Podobně to mohou vnímat také respondenti.

Strach ze smrti není příliš vnímán jako nevýhoda. Podobně jako u otázky týkající se strachu a obav seniorů (viz Z Čeho mají senioři strach. s. 55).

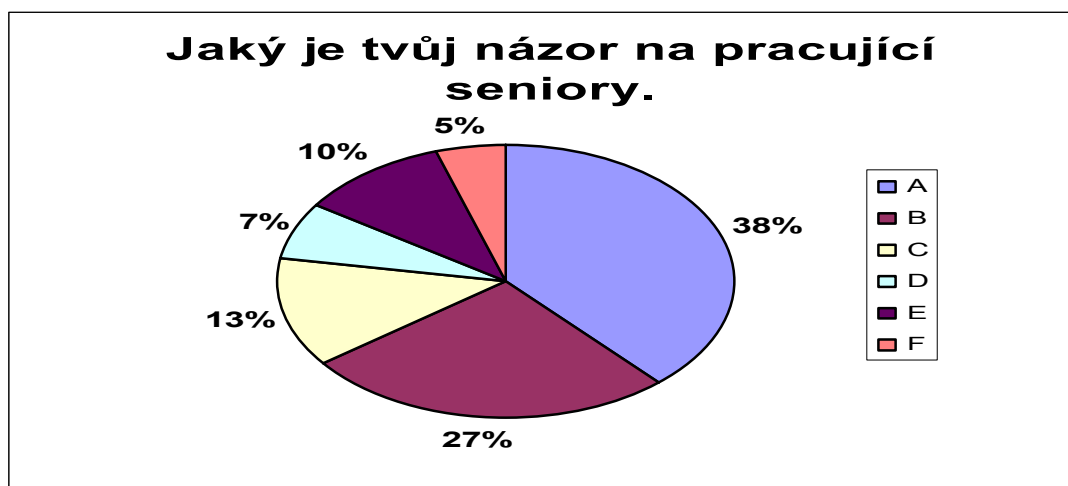
Otázka č. 5: Jaký je tvůj názor na pracující seniory?

Otázka se zabývá problematikou pracujících seniorů. Respondenti se tu měli zamyslet, jak na ně pracující senioři působí a jaké si z nich odnášejí pocity a dojmy.

Tabulka č. 5: Jaký je tvůj názor na pracující seniory?

Jaký je tvůj názor na pracující seniory?	
A) Když práci zvládne, nevidím problém, proč by pracovat neměl.	62
B) Pokud chce pracovat, tak mi to nevadí.	43
C) Nemyslím, že je to dobře. Senior by si měl užívat důchod a ne pracovat.	21
D) Pokud pracovat nechce, tak by pracovat neměl.	11
E) Výhodou práce seniorů je jejich zkušenost. Nevýhodou je jejich pomalejší zpracovávání nových zkušeností a znalostí.	17
F) Jiné	8

Graf č. 5: Jaký je tvůj názor na pracující seniory?

Z tabulky a grafu č. 5 vyplývá, že senioři by pracovat dle respondentů měli, pokud práci zvládají (38 %). Podle 27 % respondentů také záleží na tom, zda pracovat chtějí. To, že by pracovat neměli a měli si užívat důchodu, si myslí 13 % respondentů. Jen 10 % respondentů si myslí, že výhodou pracujících seniorů jsou jejich znalosti a

nevýhodou pomalejší zpracování nových informací a znalostí. Nejméně respondentů si myslí, že by senior pracovat neměl, pokud nechce (7 %). Poslední, otevřenou odpověď zvolilo 5 % respondentů.

V otevřené odpovědi se nejčastěji objevovaly negativní názory na pracující seniory. Jako příklad uvádím odpověď jednoho z respondentů, která se objevovala nejčastěji. Respondent uvádí, že „je škoda, že jsou zaměstnáváni, když mnoho mladých lidí zaměstnání potřebuje, ale práci sehnat nemohou, protože jsou místa obsazena seniory“. I přes negativní ladění těchto odpovědí je názor respondentů na problematiku pracujících seniorů spíše pozitivní.

Očekávala jsem, že názor respondentů bude spíše negativní než pozitivní. Myslím, že velkou roli zde hrají zkušenosti respondentů s pracujícími seniory, možnosti a zkušenosti respondentů při uplatňování na trhu práce a vliv okolí a jeho názory na tuto problematiku. Právě vliv okolí, a to především rodiny, myslím tvoří základ pro otevřené odpovědi i kvůli tomu, že s takovým názorem se často setkávám u generací starších, než jsou respondenti.

Otázka č. 6: Postupem času potřebuje každý člověk pomoc těch ostatních. Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora měl/měla postarat? A co si myslíš, že bys případně zvládl/a a co již ne?

Otázka se zaměřila na problematiku péče o seniory, kdy se respondenti měli zamyslet, zda by péči o seniora zvládli. Případně co by v péči o seniory zvládli a co by již nezvládli.

Tabulka č. 6:: Postupem času potřebuje každý člověk pomoc těch ostatních. Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora měl/měla postarat? A co si myslíš, že bys případně zvládl/a a co již ne?

Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora měl/měla postarat?	
ANO	88
NE	69
NEVÍM	5

Graf č. 6: Postupem času potřebuje každý člověk pomoc těch ostatních. Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora měl/měla postarat? A co si myslíš, že bys případně zvládl/a a co již ne?

Z tabulky a grafu č. 6 vyplývá, že více jak polovina respondentů by péči o seniora spíše zvládla (54 %). Naopak péči o seniora by nezvládlo 43 % respondentů. Jen 3 % respondentů nebyla schopna posoudit, zda by péči o seniora zvládla. Častěji uváděly, že by péči o seniora zvládly, dívky než chlapi (viz příloha D, s.90).

Očekávala jsem, že více respondentů si péči o seniora nedovede představit. Možný důvod, proč si značná část respondentů myslí, že by péči o seniora zvládla, podává druhá část otázky, která se zaměřila na to, co by respondenti při péči o seniora zvládli.

Respondenti by zvládli péči o domácnost, nakoupit a finanční pomoc. Důležité by bylo, zda by senior byl také rodinným příslušníkem a jaké množství času by respondenti museli na péči o seniora vynaložit. Roli zde hraje také zkušenost s péčí o seniora. Příkladem zkušeností s péčí o seniora je odpověď jedné z respondentek, která uvádí: „*Ano, umím si to představit. Měli jsme babičku asi půl roku než zemřela. Ale už bych nechtěla mít tak dlouho před očima blízkého člověka, jak umírá*“. Podobné zkušenosti má také další respondent, který uvádí, že by s ohledem na zkušenosti nezvládl například hygienickou péči. Právě uvědomění si, co by respondenti zvládli a co již ne, mělo vliv na volbu odpovědi. Nejsem si jistá, zda si plně uvědomovali, že právě hygienická péče, doprovod na WC a další záležitosti k této péči patří. Myslím, že lepší by bylo definovat přesněji otázku tak, aby mohli respondenti lépe posoudit, zda by péči o seniora zvládli.

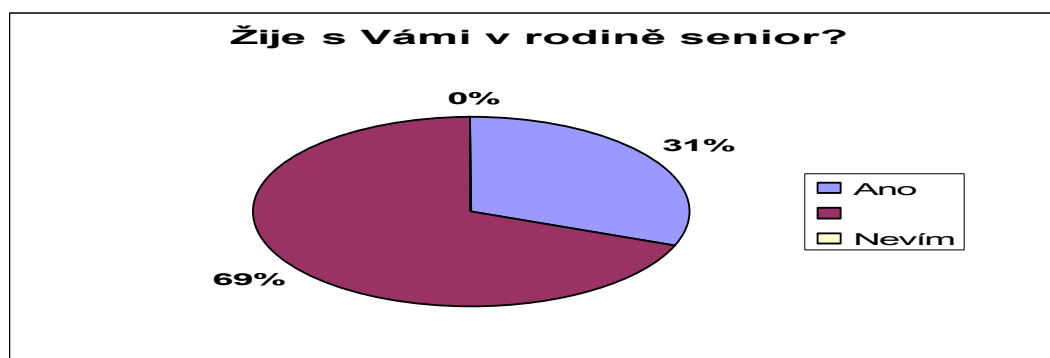
Otázka č. 7: Žije s vámi v rodině (bytě, rodinném domě) senior? Napiš kdo (babička, dědeček..., neuváděj jméno!!) a jaké si myslíš, že z toho plynou pro vás výhody a nevýhody?

Otázka se zaměřila na život v rodině se seniorem. V druhé části otázky se respondenti měli zamyslet nad tím, jaké výhody a nevýhody z toho pro ně a okolí plynou.

Tabulka č. 7: Žije s vámi v rodině (bytě, rodinném domě) senior? Napiš kdo (babička, dědeček..., neuváděj jméno!!) a jaké si myslíš, že z toho plynou pro vás výhody a nevýhody?

Žije s vámi v rodině senior?	
ANO	50
NE	112
NEVÍM	0

Graf č. 7: Žije s vámi v rodině (bytě, rodinném domě) senior? Napiš kdo (babička, dědeček..., neuváděj jméno!!) a jaké si myslíš, že z toho plynou pro vás výhody a nevýhody?

Z tabulky a grafu č. 7 vyplývá, že dvě třetiny respondentů se seniorem nežijí (69 %). Jen 31 % respondentů bydlí se seniorem, nejčastěji s jedním nebo s oběma prarodiči. Častěji se seniorem žijí v jedné domácnosti ženy než muži (viz příloha E s.91).

Druhá část otázky se zaměřila na výhody a nevýhody žití se seniorem. Mezi výhody patřil především kontakt se seniorem, jeho přívětivost i obětavost, možnost dávat na něj pozor, aniž by za ním museli dojíždět, a pomoc s hlídáním mladších sourozenců a obydlí v případě, že je to potřeba.

Mezi nevýhody zařazovali respondenti nejčastěji problém s neustálou komunikací a dohled i řešení věcí a situací, které nejsou potřeba, či je respondenti se seniory řešit nechtějí. Pro příklad uvádím některé z odpovědí respondentů.

Respondent vidí jako výhodu žití v jedné domácnosti s babičkou v možnosti, že mu pomůže v případě, že ji potřebuje, že se má na koho obrátit a nemusí nikam cestovat, aby se s ní nejen viděl, ale také se s ní poradil. Nevýhodu vidí naopak v tom, že babička často řeší zbytečně jeho i rodinné problémy a dělá si příliš starostí, aniž by to bylo potřeba a vyžadovalo se to od ní. Podobné názory popisují i ostatní respondenti.

Také respondenti, se kterými senioři nežijí, popisovali, i když méně často, výhody i nevýhody v případě, že by s nimi senior v budoucnu žil. Jeden z respondentů uvádí, že u nich nežije žádný senior a právě v tom vidí výhody. Výhodou je dle respondenta dostatek místa a méně řečí k jeho chování i známám. Nevýhodou toho, že se seniorem nežije, nevidí žádnou.

Jako poslední uvádím atypický názor respondenta, který uvedl, že se seniorem nežije. Respondent napsal, že s nimi senior sice nežije, ale *„babička, která žije sama a má snad osmdesát let, mi dává příklad, že v budoucnosti o žádnou pomoc stát nechci“*. Z kontaktu s babičkou si tedy respondent odnáší pozitivní příklad, který by sám jednou rád dával ostatním. Nejsm si jistá, zda si uvědomuje, že ne vždy to takto jde.

Výhod a nevýhod žití se seniorem je tedy celá řada i přesto, že většina respondentů uvádí, že se seniorem nežije. Velmi zajímavé by bylo zjistit, zda i přesto, že u nich senior nežije, by byli rádi, aby s nimi senior žil.

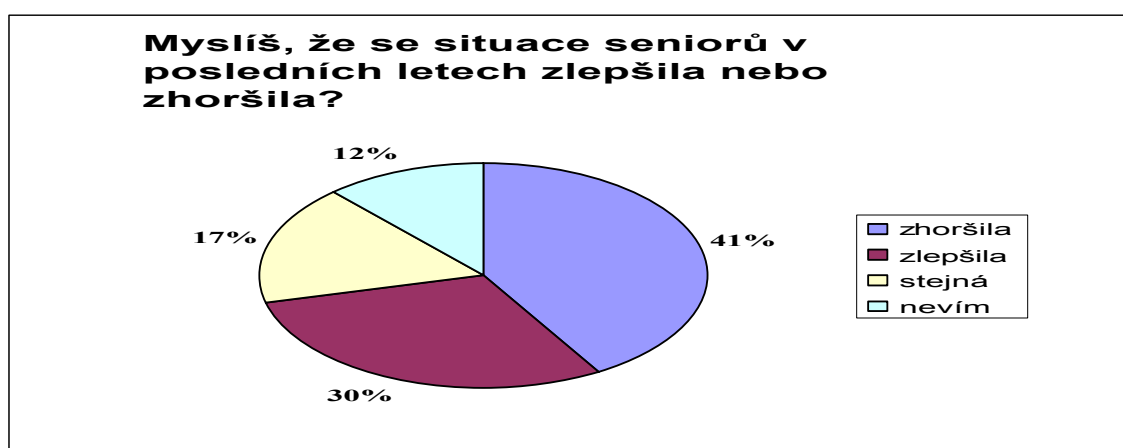
Otázka č. 8: Myslíš, že se situace seniorů v posledních letech zlepšila, nebo zhoršila? Napiš v čem!

Otázka se zaměřila na problematiku situace seniorů. Respondenti zde měli posoudit, zda se situace zlepšila, nebo zhoršila a napsat důvod, proč si myslí, že se situace zhoršila, nebo zlepšila.

Tabulka č. 8: Myslíš, že se situace seniorů v posledních letech zlepšila, nebo zhoršila? Napiš v čem!

Myslíš, že se situace seniorů v posledních letech zlepšila, nebo zhoršila?	
Zhoršila	67
Zlepšila	48
Stejná	28
Nevím	19

Graf č. 8: Myslíš, že se situace seniorů v posledních letech zlepšila, nebo zhoršila? Napiš v čem!

Z tabulky a grafu č. 8 vyplývá, že dle respondentů se situace seniorů zhoršila (41 %). Podle 30 % respondentů se naopak situace zlepšila a 17 % respondentů uvádí, že situace zůstává stejná. Jen 12 % respondentů nebylo schopno situaci posoudit.

Očekávala jsem větší procento respondentů, kteří nejsou schopni situaci seniorů posoudit. Respondenti, kteří ji posoudit neuměli, uváděli často, že o situaci nemají dostatek informací, nezajímají se o ni a nesledují ji.

Důvodem pro zhoršení situace je dle respondentů snižování důchodu a celkově méně financí, které senioři mají k dispozici. Příkladem je odpověď jednoho respondenta, který uvedl, že zhoršení situace seniorů vnímá „protože dostávají čím dál tím menší důchod a jejich rodiny se s nimi často nezabývají a radši si žijí svůj život“.

Právě informovanost dospívajících o finanční situaci seniorů ovlivňuje jejich názor na situaci seniorů. Roli zde dle mne hrají především média a okolí respondentů (rodina), kdy se o financích i ekonomické situaci seniorů pravidelně mluví, a to spíše

v negativním spojení s ohledem například na výši jejich důchodů. To může vést respondenty k pocitu, že mají alespoň zčásti možnost posoudit situaci seniorů i přes to, že ji hodnotí spíše z jednoho úhlu pohledu.

Média respondenty ovlivňují i v případě dalších faktorů vedoucích dle respondentů ke zhoršení situace seniorů. Příkladem může být odpověď jednoho z respondentů, který uvádí, že zhoršení situace seniorů je způsobeno tím, že senioři jsou dle něj často obětí různých krádeží. Další respondent uvedl k této problematice, že situace seniorů se zhoršila, jelikož mají „*nízké důchody, neúctu mladších a okrádají je o peníze (prodejní akce z dokumentů Šmejdi)*“. Právě dokument Šmejdi od Silvie Dymákové (2013) se v dotaznících objevuje vícekrát. Myslím, že to je pozitivní ukázka možností, jak média mohou ovlivnit právě názory respondentů na problematiku a situaci seniorů. Mezi dalšími faktory ovlivňujícími zhoršení situace se objevuje menší tolerance a diskriminace od okolí.

Jako zlepšení situace uvádějí respondenti nejčastěji lepší lékařskou péči a různé výhody, například v dopravních prostředcích či v divadlech a dalších kulturních centrech. V malé míře se také objevoval názor, že na dnešní seniory je brán větší ohled a jsou více tolerováni. Příkladem je odpověď jedné respondentky, která uvádí, že se situace zlepšila s ohledem na zdravotní i lékařskou péči a možnosti seniorů docházet na různé programy, které pro ně existují, kde si povídají, a tak se doma nenudí. Druhá část odpovědi tohoto respondenta není příliš typickou odpovědí. Myslím, že nejspíše zde hrála roli vlastní zkušenost se seniorem, který na některý z programů chodí.

Respondenti, kteří uváděli, že situace zůstává stejná, většinou neuváděli konkrétní důvody, proč si to myslí.

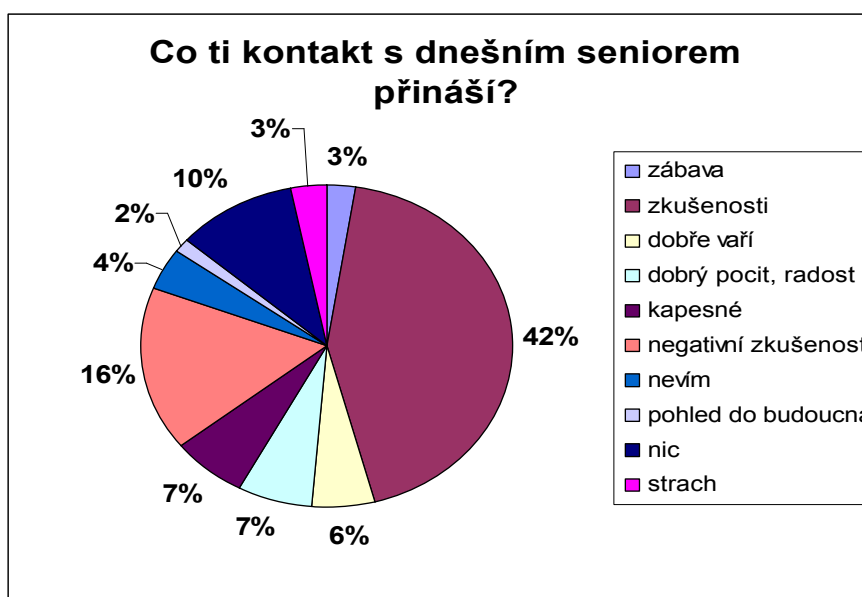
Otázka č. 9: Co ti kontakt s dnešním seniorem přináší?

Otázka se zaměřila na kontakt se seniory. Respondenti se měli zamyslet nad tím, co jim kontakt se seniorem v dnešní době přináší, ať v pozitivním, či negativním smyslu.

Tabulka č. 9: Co ti kontakt s dnešním seniorem přináší?

Co ti kontakt s dnešním seniorem přináší?	
Zábava	5
Zkušenosti	86
Dobře vaří	11
Dobry pocit, radost	13
Kapesné	13
Negativní zkušenost	33
Nevím	8
Pohled do budoucna	3
Nic	21
Strach	6

Graf č. 9: Co ti kontakt s dnešním seniorem přináší?

Z tabulky a grafu č. 9 vyplývá, že pro respondenty jsou největším přínosem kontaktu se seniory jejich zkušenosti, názory a znalost historie. (42 %). Další přínos vidí respondenti v kapesném a radosti, kterou mají ve chvíli, kdy se seniorem komunikují nebo mu pomáhají (7 %). Přínosem je také schopnost seniorů dobře vařit (6 %), zábava (2 %) a pohled do budoucna (2 %). Více jak čtvrtině respondentů naopak přináší kontakt se seniorem negativní zkušenosti (16 %). Kontakt se seniorem nic nepřináší 10 % respondentů. Menší část respondentů uvádí, že si z kontaktu se seniorem odnáší strach (3 %).

Respondenti tedy vidí největší přínos seniorů v jejich zkušenostech, názorech i znalosti historie. Někteří respondenti uváděli naopak, že jim sice senioři „moudra“ přináší, ale hodnotí to spíše negativně, kdy jejich „mouder“ je dle respondentů příliš mnoho a často jsou nevyžádaná. Jeden z respondentů pak uvádí, že mu kontakt se seniory přináší zkušenosti do života a potěšení z toho, že i oni se mohou smát a být šťastní, přestože jsou staří. Jiný respondent také uvádí, že mu kontakt se seniorem přináší historiky z minulosti i poučení, ale dodává, že často mu prarodiče zároveň vyčítají jeho chyby a říkají, co a jak by měl dělat. „Moudra“, zkušenosti, znalosti a názory jsou tak považovány za přínos do chvíle, dokud jich není mnoho, nejsou vyžádány nebo o ně respondent nestojí.

Naopak největší negativum vidí respondenti při komunikaci se seniory na veřejných místech, jako je městská hromadná doprava a obchodní centra. Příkladem může být odpověď jednoho respondenta, který uvádí, že si odnáší špatnou náladu z komunikace s nimi. Zvláště to pociťuje při kontaktu se seniory v MHD. Dalším příkladem negativních pocitů je odpověď respondenta, který uvádí, že pociťuje při kontaktu se seniory *“soucit, ale často se potýkám s nepříjemnými seniory, kteří se chovají dost rasisticky. Cítí se, jako bych je ohrožoval, a provokují mě. Z toho plyne, že si odnáším i negativní emoce jako nenávisť či zlost“*. Respondent tedy kromě negativních emocí uvádí, že pociťuje se seniory soucit.

Menší část respondentů (3 %) uvádí, že ze setkávání se seniory mají strach. Tento strach není myšlen jako strach z kontaktu se seniorem, ale jako nahlédnutí do budoucího života respondentů a toho, co je v daleké budoucnosti může potkat. Například jedna z respondentek uvádí, že z kontaktu se seniory si odnáší *„strach z toho, že někdy zůstane sama, opuštěná. A to, že bych si měla vážit toho, co mám, každé volné chvíle, zdraví, rodiny. Protože ne vždy je budu mít“*. Respondentka si tak odnáší sice z kontaktu se seniorem strach, ale také pozitivum s ohledem na potřebu vážit si věcí, které má a mít nemusí. To je myslím velmi dobré působení seniorů na respondenta i přes pocit strachu. Domnívám se, že tento strach se umocňuje v případě, že se respondent setkává se seniorem, který na tom není dobře, například z pohledu finančního, zdravotního nebo sociálního.

Zaujalo mě, že někteří respondenti si z kontaktu se seniorem nic neodnášejí. To může mít řadu různých důvodů. Uvažuji, že jedním z důvodů je, že respondenti neměli potřebu se nad danou otázkou zamyslet, a proto využili slova nic.

Dalším důvodem může být to, co uvedl jeden z respondentů, který si při kontaktu se seniorem nic neodnáší, jelikož ho nemá a ani ho nevyhledává. Tato odpověď mě překvapila s ohledem na množství míst, kde se může se seniory setkat. Myslím, že velkou roli zde hraje právě nezájem o kontakt se seniorem i to, zda má respondent prarodiče, či nikoliv a zda jsou spolu v kontaktu.

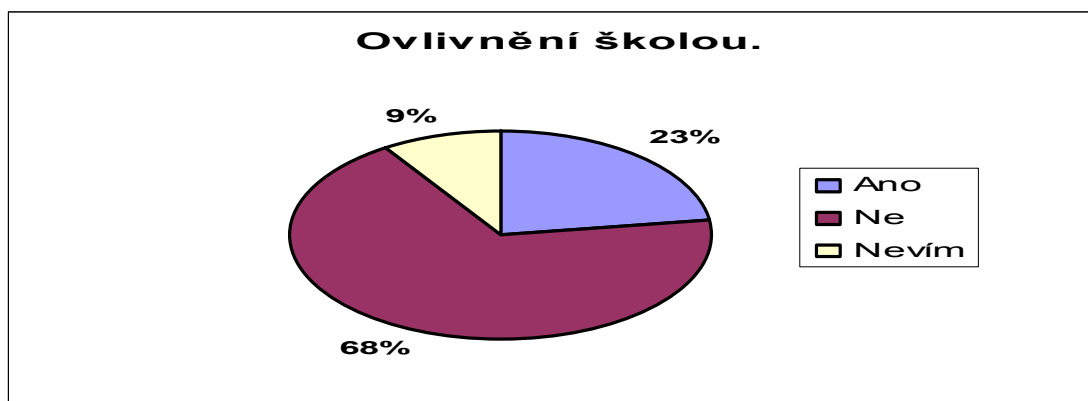
Otázka č. 10: Myslíš, že tvé názory jsou ovlivněny zaměřením školy, kterou studuješ? Případně napiš v čem.

Otázka se zaměřila na jednu z možností ovlivnění názorů respondentů jejich okolím, a to prostřednictvím školy, kde tráví značnou část svého dne. Respondenti se tak zamýšleli nad tím, zda je škola ovlivňuje.

Tabulka č. 10: Myslíš, že tvé názory jsou ovlivněny zaměřením školy, kterou studuješ? Případně napiš v čem.

Ovlivnění školou	
ANO	37
NE	110
NEVÍM	15

Graf č. 10: Myslíš, že tvé názory jsou ovlivněny zaměřením školy, kterou studuješ? Případně napiš v čem.

Z tabulky a grafu vyplývá, že více jak dvě třetiny respondentů si nemyslí, že by je škola v jejich názorech ovlivňovala (68 %). Pocit, že škola má vliv na jejich názory,

má jen 23 % respondentů. To, zda respondenty škola ovlivňuje, či nikoli, nebylo schopno posoudit 9 % dotázaných respondentů.

V případě, že respondenti uváděli při odpovědi, že je škola neovlivňuje, dodávali, že je to z důvodu, že své názory si utvářejí sami, jsou ovlivněni rodiči a výchovou doma, případně také vrstevníky, se kterými komunikují. Příkladem může být respondent, který uvádí, že o seniorech se ve škole nebaví. Předpokládám, že tím myslí diskuzi ve třídě na toto téma. Podobný názor má také respondent, který uvádí, že jeho názory jsou ovlivněny „*způsobem mé výchovy a mým myšlením. A nemyslím si, že by mi ani do budoucnosti tato škola názory ovlivnila nebo dala nové*“. V případě, že respondenti uváděli, že je škola ovlivňuje, dodávali, že je to spíše prostřednictvím vrstevníků, se kterými se setkávají.

Jedna z respondentek srovnává vliv střední školy s vlivem základní školy. Uvádí, že podle ní „*na seniory mají děti na základních školách na druhém stupni mnohem horší názor*“. Myslím ale, že zde hraje roli spíše věkový rozdíl, zkušenosti a postoje než vliv školy jako takové.

Nejsem si jistá, zda jsou respondenti plně schopni uvědomit si celkové působení školy na jejich myšlení a názory. Možná budou mít s odstupem času jiný názor na tuto problematiku nejen s ohledem na své vzdělání, ale také například na ovlivnění svých názorů vrstevníky.

Vliv zde má také přístup školy k této problematice. Při rozhovorech s vyučujícími jsem se právě zaměřila na předměty či aktivity, které daná škola má na téma seniorů. Žádná z oslovených škol neměla přímo zaměřený předmět na problematiku seniorů a přímo se jimi nezabývala. Většina témat týkajících se seniorů byla zmíněná v občanské výchově, pokud ji mají zařazenou do studijního programu (viz příloha F, s.92). O seniorech tedy respondenti příliš mnoho informací ze školního prostředí nezískávají.

Vyhodnocení stanovených hypotéz

Hypotéza č.1 - Pro respondenty bude nejčastěji senior starý člověk.

- První hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 2 - Největší strach budou mít dle respondentů senioři z osamocení.

- Druhá hypotéza se potvrdila

Hypotéza č. 3 - Více jak čtvrtina respondentů si bude myslet, že senioři se nejvíce obávají stáří.

- Třetí hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č.4 - Nejvíce se senioři dle respondentů budou těšit na odpočinek.

- Čtvrtá hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č.5 - Více jak čtvrtina respondentů se bude domnívat, že se senioři těší nejvíce na vnoučata.

- Pátá hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 6 - Jako výhodu stáří budou nejčastěji respondenti uvádět dostatek volného času.

- Šestá hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 7 - Jako nevýhodu budou respondenti nejčastěji uvádět omezené finance.

- Sedmá hypotéza se nepotvrdila.

Hypotéza č. 8 - Více než polovina respondentů bude vnímat pracujícího seniora spíše negativně.

- Osmá hypotéza se nepotvrdila.

Hypotéza č. 9 - Více než polovina respondentů nebude schopná se o seniora postarat.

- Devátá hypotéza se nepotvrdila.

Hypotéza č. 10 - Asi třetina respondentů bude žít v jedné domácnosti se seniorem.

- Desátá hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 11. - Respondenti budou nejčastěji uvádět, že se situace seniorů spíše zhoršila.

- Jedenáctá hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 12 - Více než čtvrtina respondentů bude uvádět, že situaci seniorů nemohou posoudit.

- Dvanáctá hypotéza se nepotvrdila.

Hypotéza č. 13 - Kontakt se seniorem bude respondentům nejčastěji přinášet informace, zábavu i znalosti historie.

- Třináctá hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 14 - Více než polovina respondentů bude mít pocit, že jejich názory jsou ovlivněny školou, kterou studují.

- Čtrnáctá hypotéza se nepotvrdila.

5.7. Diskuze

Z výzkumného šetření vyplynulo, že podle respondentů je senior nejčastěji člověk starší šedesáti let, v důchodu. Podobné definice se objevovaly také ve výzkumech citovaných v teoretické části, z nichž vyplynulo, že senior je podle nich starý člověk, v důchodu a nepracuje. Naopak charakteristika pomocí věkového zařazení a zdravotního stavu, která se ve výzkumech objevovala, nebyla v mém výzkumném šetření příliš častá.

Nejčastěji se dle respondentů senioři těší na odpočinek. To také potvrzuje například výzkum od Saka a Kolesarové (2008, s. 25), kde se odpočinek v odpovědích respondentů objevoval často jako výhoda.

Naopak největší obavou seniorů je dle respondentů osamocení. Podobně vycházejí také výzkumy v teoretické části. Například výzkum od Saka a Kolesarové (2008, s. 25) uvádí právě obavu z osamocení jako něco, čeho se senioři obávají více než například smrti. To potvrzuje také moje výzkumné šetření, kdy strach ze smrti byl mezi nejméně často zvolenými odpověďmi.

Největší výhodou seniora je dle respondentů ve výzkumném šetření dostatek času, který senior má. Podobně vycházely také výzkumy v teoretické části, kdy mezi výhody patřilo také to, že senioři nemusejí pracovat a mají různé slevy. Ve výzkumném šetření nebyly ale slevy pro seniory považovány za příliš velkou výhodu.

Mezi nevýhody seniorů patří dle respondentů z výzkumného šetření především zdravotní problémy a onemocnění, která se také často objevují ve výzkumech v teoretické části.

Překvapil mě menší počet respondentů, kteří uvedli, že největší nevýhodou je finanční omezení seniora. Očekávala jsem větší počet respondentů s ohledem na značný význam, který finance v životě seniora mají, a množství informací, které se k této problematice vztahují a které si respondenti také často uvědomují.

Pracujícího seniora vnímají respondenti spíše pozitivně. Zvláště v případě, že senior pracovat zvládá a pracovat chce a nikdo ho k tomu nenutí. Podobně popisuje názor na pracujícího seniora například výzkum Vidičové a Rabušice (2006, s. 133-337), podle něhož by senioři měli pracovat dle svého uvážení a možností. Pozitivní pohled popisuje ve svém výzkumu také Zich a Struhovský (2005, s. 17), kdy více jak dvě pětiny respondentů uvedly, že vnímají pracujícího seniora bez výhrad a podobný počet

respondentů s určitými výhradami. Mezi výhrady můžeme myslím zařadit právě to, zda senioři pracovat chtějí a nikdo a nic je k tomu nenutí i schopnost seniorů práci zvládat a stíhat.

Překvapil mě menší počet respondentů, kteří na pracující seniory nahlízejí spíše negativně. Očekávala jsem větší procentuální zastoupení respondentů s negativním názorem. Myslím, že jsou ovlivněni zkušenostmi nejen s pracujícími seniory, ale také svými možnostmi a dosavadním uplatněním na trhu práce. Vliv zde má také například rodina a populace, která dle výzkumu nahlíží na pracující seniory právě pozitivně.

Péče o seniora může být náročná a problémová, i přesto značná část respondentů uvedla, že se o seniora dovede postarat. Překvapivě by péči o seniora zvládlo přes polovinu dotázaných respondentů. Myslím, že velký vliv tu má náhled na tuto problematiku, kdy respondenti by zvládli péči o seniora jen za podmínek, které si sami zvolili, a ne péči celkovou. Předpokládám, že v případě, že by respondenti vzali v potaz péči jako celek, tak by počet těch, kteří by péči zvládli, rapidně klesl.

Respondenti by zvládli pomoc seniorům s finanční situací, s prací v domácnosti a například nakupováním spíše, než s péčí celkovou, týkající se například hygieny, doprovodu na WC a podobně. Podobnou možnou pomoc uvádí ve svém výzkumu například Možný (2003, s. 26-70), kdy nejčastěji pomáhají respondenti s chodem domácnosti, s nákupem, doprovodem k lékaři a poskytují emocionální a finanční pomoc.

Myslím, že žít se seniorem není v dnešní době příliš časté. Například Možný (2003, s. 26-70) uvádí, že nejméně rodin bydlí se seniorem v jednom obydlí. Více respondentů ale bydlí v jejich blízkosti (do 15 min.) nebo v jednom městě. To také potvrzuje výzkumné šetření, kdy přes tři čtvrtě respondentů se seniorem v domácnosti nežije.

Mezi výhody žít se seniorem patří dle respondentů snazší kontakt, pomoc při řešení problémů i možnost hlídání bytu/domu a vnoučat. Právě pomoc seniorů s vnoučaty uvádí například Možný (2003, s. 26-70) jako jednu z častých pomoci seniora rodině.

Dle respondentů se situace dnešních seniorů spíše zhoršila kvůli jejich finanční a důchodové situaci. Podobný názor uvádí ve svém výzkumu Sak a Kolesarová (2008, s. 53-66), kdy situace seniorů se dle respondentů zhoršila právě s ohledem na finanční situaci, důchod, zvyšování nájemného i zdražování. Uvádějí také zlepšení situace.

Například díky stále kvalitnější zdravotní péči, množství slev a výhod, které senioři mají. Podobné zlepšení uvádějí respondenti ve výzkumném šetření.

Překvapilo mě malé množství respondentů, kteří nebyli schopni situaci posoudit. Myslím, že velkou roli zde hrála informovanost respondentů a kritéria, která použili k posouzení situace seniorů, kdy často používali jen jedno kritérium, nebo nevzali v potaz všechny souvislosti, které se k danému kritériu vztahují.

Nejčastěji uváděli respondenti pozitivní přínosy komunikace se seniory. Mezi tyto přínosy zařadili respondenti znalosti, zkušenosti, moudrost seniorů a jejich jiné vnímání světa. Naopak jako negativní přínos vnímají respondenti kontakt se seniory na veřejných místech, například v hromadné dopravě a obchodních centrech. Podobné negativní zkušenosti se objevují také ve výzkumu Zicha a Struhovského (2005, s. 6-7), kdy respondenti popisují negativní zkušenosti s hádavými a nepříjemnými seniory právě na veřejných místech. Z výzkumu Trusinové vyplývají podobná stereotypní a negativní tvrzení s ohledem na kontakt se seniory v hromadné dopravě a obchodech. V jejím výzkumu se také objevuje tvrzení, že si respondenti z kontaktu se seniorem nic neodnáší. To potvrzuje i výzkumné šetření, kde se tento názor objevuje.

Vlivů na názory a postoje respondentů je značné množství. Mezi tyto vlivy patří i vliv školy. Překvapilo mě, že značná část respondentů nepociťuje, že by je škola nějakým způsobem ovlivnila i přesto, že si uvědomují vliv například rodiny nebo vrstevníků. Otázka je, zda nebudou tento vliv pociťovat spíše zpětně, podobně jako vliv například rodičů.

5.8. Shrnutí výzkumu

Cílem výzkumného šetření bylo poznat a charakterizovat názory respondentů na problematiku seniorů, zjistit jejich postoje k seniorům a informovanost respondentů s ohledem na zvolené okruhy otázek, týkající se základních témat seniorů vycházejících z teoretické části.

Mezi dílčí cíle byla zařazena snaha definovat, kdo je dle respondentů senior, zmapovat, zda jsou názory respondentů na seniory spíše pozitivně nebo negativně laděné, zjistit, jaký význam přikládají respondenti vlivu školy na vlastní názory, porovnat množství respondentů žijících v rodině se seniory a výhody i nevýhody z toho plynoucí, poznat názor respondentů na pracující seniory, pochopit, jaké vidí respondenti

výhody a nevýhody stáří a čeho se podle nich senioři obávají či na co se naopak těší, zformulovat názor respondentů na situaci seniorů a zjistit, zda se v situaci dnešních seniorů orientují, a poznat, jaké pocity a vjemy jim kontakt s dnešními seniory přináší. S ohledem na omezené možnosti výzkumného šetření se domnívám, že se cíle výzkumného šetření naplnily.

Senior je dle respondentů starý člověk, důchodce, případně člověk nad 60 let. Jen 4 % respondentů spojuje seniora s jeho zdravotními problémy.

Mezi možnostmi, na které se senior může těšit, patří dle respondentů odpočinek a vnučata. Někteří respondenti také uvedli, že senioři se můžou těšit na zvládnutí toho, co nestihli, a věnování se koníčkům. Nejméně pak uvádějí možnost cestovat.

Naopak mezi to, čeho se senior může obávat, zařazovali respondenti nejčastěji osamocení, nedostatek financí a nemoci. Jen 13 % respondentů uvedlo, že se senioři obávají smrti. Nejméně pak podle respondentů mají senioři strach z velkého množství času, který nebudou mít jak využít.

Mezi výhody seniorů uváděli respondenti dostatek času, zkušenosti, moudrost a jiné vnímání světa. Jako výhodu uvádějí někteří respondenti také množství slev, které senioři mají, a možnost jich využít. Nejméně pak možnost seniorů cestovat.

Respondenti popisují jako nevýhody seniorů nemoci, zdravotní problémy a sníženou a omezenou pohyblivost. Mezi další nevýhody seniorů uvádějí respondenti omezené finance, ztrátu soběstačnosti a strach z budoucnosti. Nejméně respondentů uvádí jako nevýhodu strach ze smrti.

Respondenti uvádějí převážně pozitivní názor na pracující seniory. Zvláště v případech, že pracovat zvládají a chtějí. Jen 13 % respondentů uvedlo, že senior by pracovat neměl a měl by si užívat důchodu.

Více jak polovina respondentů uvádí, že by se o seniora dokázali postarat. Naopak 43 % respondentů uvádí, že by se o seniora postarat nedokázali. Ostatní respondenti nebyli schopni posoudit, zda by péči o seniora zvládli.

Nejčastěji respondenti uváděli, že by zvládli pomoci s domácností, nakoupit, doprovodit k lékaři i emocionálně pomoci a podržet seniora. Mezi to, co by respondenti nezvládli, patří hygiena seniora, doprovod na WC a další osobní péče.

Více jak dvě třetiny respondentů se seniory nežije (69 % respondentů). Mezi výhodami žití se seniory vidí respondenti jednodušší kontakt i možnost rychlejší rady, pokud je vyžádána, obětavost i hlídání mladších sourozenců, pokud je potřeba. Za

nevýhody považovali respondenti častý kontakt a řešení problémů a situací, které není od seniorů žádáno.

Dle respondentů se dnešní situace seniorů spíše zhoršila. Zhoršení situace seniorů uvádí 41 % respondentů. Zlepšení situace seniorů uvádí naopak 30 % respondentů. Jen 12 % respondentů uvedlo, že situaci seniorů neumí posoudit. Jako důvody pro zhoršení situace uvádějí respondenti ekonomické a finanční problémy, nízký důchod, nerespektování seniorů jejich okolím i okrádání seniorů. Jako zlepšení situace seniorů uvádějí respondenti především zkvalitnění zdravotnické péče a různé slevy, které senioři mají k dispozici.

Přínos kontaktu se seniory vidí respondenti nejčastěji v jejich znalostech, moudrosti, informacích i jinému pohledu na svět, v kapesném a vlastním dobrém pocitu a radosti. Negativní přínos kontaktu se seniorem uvedlo 16 % respondentů. Vidí ho v situacích, které zažívají se seniory v městské hromadné dopravě a v obchodních centrech. 10 % respondentů uvedlo, že z kontaktu se seniorem si nic neodnáší.

Více jak dvě třetiny respondentů nemají pocit, že by je škola nějakým způsobem ovlivňovala. Vliv školy na svoje názory pocítuje 23 % respondentů. Zbývajících 9 % respondentů neumí posoudit, zda škola má na jejich názory vliv.

Závěr

Stáří je po celou dobu součástí našeho života. Střetáváme se s ním, snažíme se ho poznat, pochopit, popsat, řešit a v určitém životním období je také prožíváme. Je jen na nás, jak ke stáří a jeho souvislostem přistoupíme a jak ovlivní naše životy.

V odborných publikacích se dočteme, že společnost jako celek stárne, že dochází k zvyšování počtu seniorů v populaci a také že je třeba tuto situaci řešit a připravit se na ni. Můžeme nalézt různé návrhy řešení problémů, které ze stáří a stárnutí populace jako takové vyplývají, i různorodé přístupy a pohledy na stáří, stárnutí i na seniory jako věkovou skupinu. Faktorů, kterými jsou názory, postoje i pohledy nejen společnosti na seniory ovlivňovány, je celá řada, od politiky státu, přes ageismus až například po média.

Jednou ze skupin, která má vliv na život a životní styl seniorů a kterou senioři také ovlivňují, jsou právě dospívající a jejich názory a postoje. A právě názory a postoje dospívajících, které mohou především v budoucnu ovlivnit nejen život seniorů, tvoří zaměření diplomové práce. Cílem diplomové práce je popsat a charakterizovat základní problematiku seniorů, dospívajících i postojů společnosti k seniorům a především podat náhled na názory dospívajících na seniory a na postoje dospívajících k seniorům.

Diplomová práce tedy charakterizuje a definuje dospívání a jeho etapy. Popisuje fyzické, psychické, emocionální i sociální změny a základní problematiku týkající se dospívání. Zabývá se stářím, stárnutím, seniorem i stářím z pohledu etap stáří. Uvádí jeho fyzické, psychické, emocionální a sociální změny a možnosti, které stáří ovlivňují jako celek. Třetí a čtvrtá kapitola se zaměřuje na problematiku názorů na seniory a faktorů, které je ovlivňují. Nejdříve celkově z pohledu společnosti a poté z pohledu dospívajících. Názory a postoje společnosti i dospívajících dokládám pomocí výzkumů zabývajících se tématy, které se stářím souvisejí s ohledem na cílové skupiny, kterých se dané výzkumy týkaly.

Výzkumné šetření se následně zaměřilo na problematiku názorů dospívajících na seniory a postojů k nim. Problematika seniorů je rozsáhlá a zasahuje do mnoha aspektů nejen života seniora. Do výzkumného šetření jsem tedy vybrala jen některé body, které jsem považovala za aktuální a zajímavé, o kterých jsem se chtěla i něco nového z pohledu respondentů dozvědět. Hlavním cílem výzkumného šetření bylo podat základní charakteristiku názorů respondentů na problematiku seniorů a poznat jejich

informovanost o vybraných problémech s ohledem na možnosti výzkumného šetření a zvolené otázky. Hlavní cíl je doplněn vedlejšími cíli, které ho upřesňují.

Výzkumné šetření obsahuje deset bodů týkajících se problematiky seniorů, na které měli respondenti odpovědět. Mezi tyto body patří charakteristika seniora, možnosti, na co se senior těší a čeho se obává, výhody a nevýhody seniorů, pracující senioři, péče o seniory, soužití v rodině se seniorem, situace dnešních seniorů, přínos komunikace se seniorem a vliv školy na názory respondentů.

Některé názory a postoje respondentů mě překvapily, některé jsem očekávala a s některými jsem se setkala poprvé, ať to byly odpovědi týkající se pracujících seniorů a pohledu respondentů na ně, možnosti, které ovlivňují situaci dnešních seniorů, nebo přínosu kontaktu se seniorem pro některé respondenty.

Diplomová práce podává jen základní náhled do problematiky soužití seniorů a dospívajících. Podobně se také výzkumné šetření zaměřuje na vybrané aspekty, názory a postoje, které se seniory souvisí. Toto téma je značně široké a množství, které mohou být zahrnuty do výzkumu, je mnoho. Myslím, že zajímavé by bylo například porovnání názorů dospívajících na seniory a jejich problematiku s názory seniorů na vlastní problematiku a naopak. Ve výzkumném šetření jsem se zaměřila na jeden z faktorů, které mohou respondenty ovlivnit. Těchto vlivů je ale mnoho. Možným předmětem výzkumu by tak mohlo být porovnání daných vlivů mezi sebou, jak na sebe navzájem tyto vlivy dle respondentů působí, které z nich působí na respondenty nejvíce a které si respondenti například neuvědomují. Zajímavým tématem pro výzkum je myslím také připravenost společnosti na stáří a to, zda opatření, která v tomto směru společnost podniká, jsou adekvátní a správná.

Seznam použité literatury

A) Prameny

- BALTES; BALTES M.: *Successful Aging: Perspectives from the Behavioral Science*. The European Science Foundation, Cambridge 1993. ISBN: 0-521-7454-5
- BERMEJO; MARTYKÁNOVÁ; SAMARDŽIĆ: *Layers of Power: Societies and Institutions in Europe*. Edizioni Plus, Pisa 2010. 292 s. ISBN: 978-88-8492-733-0
- BUGENTHAL, B., & HEHMAN, J.: *Ageism: A Review of Research and Policy Implications*. Social issues and policy review 2007, 1(1), 173-261
- CARR-GREGG M.; SHALE E.: *Puberťáci a adolescenti; průvodce výchovou dospívajících*. Portál s.r.o. Praha 2010. 200 s. IBSN 978-80-7367-662-9
- ČEVELA A KOL.: *Sociální gerontologie*. Grada, Praha 2014. 240 s. ISBN 978-80-247-4544-2
- FRANK, JIRÁSKOVÁ.: *K mediální výchově*. Občanské sdružení SPHV, Praha 2008. 120 s. ISBN: 978-80-904187-4-5
- FARKOVÁ M.: *Dospělost a její variabilita*. Grada, Praha 2009. 136 s. IBSN 978-80-247-2480-5
- FEATHERSTONE, M.: *The Body: Social Process and Cultural Theory*. SAGE Publications, London 1991. 352 s. ISBN: 9781446227992
- GRUSS. A KOL.: *Perspektivy stárnutí z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Portál, Praha 2009. 224 s. ISBN 978-80-7367-605-6
- HAŠKOVCOVÁ H.: *Fenomén stáří*. 2. vyd. Havlíček Brain Team, Praha 2010. 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9
- HELUS.: *Dítě v osobnostním pojetí*. Portál, Praha 2004. 228 s. ISBN 80-7178-888-0
- JAROŠOVÁ, D.: *Péče o seniory*. Ostravská univerzita, Ostrava 2006. 110 s. ISBN 80-7368-110-2
- JIRÁSKOVÁ, V. A KOL.: *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Eurolex Bohemia, Praha 2005. 24 s. ISBN-10: 80-86861-80-5

- KERN A KOL.: *Přehled psychologie*. Portál s.r.o., Praha 1991. 296 s. ISBN 80-7178-426-5
- KŘIVOHLAVÝ: *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Grada, Praha 2011. 144 s. ISBN 978-80247-3604-4
- KUCHAR P.: *Trh práce: sociologická analýza*. Nakladatelství Karolinum, Praha 2007. 184 s. ISBN 978-80-246-1383-3
- MACEK P.: *Adolescence*. 2.vyd. Portál s.r.o., Praha 2003. 144 s. ISBN 80-7178-747-7
- MACEK; LACINOVÁ L.: *Vztahy v dospívání*. Barrister &Principál, o.s. Praha 2012. 196 s. ISBN 978-80-87474-46-4
- MCQUAL D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. Portál s.r.o., Praha 2007. 447 s. ISBN 978-80-7367-338-3
- MAREŠ P.: *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Sociologické nakladatelství, Praha 1994. 172 s. ISBN 80-901-4249-4
- MPSV: *Postavení a diskriminace seniorů v České republice*. MPSV, Praha 2006. 140 s. ISBN 80-86878-52-X
- MATOUŠEK: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství, Praha 1993. 82 s. ISBN 80-901424-7-8
- MATOUŠEK; KROFTOVÁ: *Mládež a delikvence*. 2. vyd. Portál s.r.o., Praha 2003, 344 s. ISBN 80-7178-771-X
- MAZÁK: *Firemní kultura a etické kodexy*. Bankovní institut vysoká škola, Praha 2010. 148 s. ISBN 978-80-7265-07-0
- MLÝNKOVÁ: *Péče o staré občany: Učebnice pro obor sociální činnosti*. Grada, Praha 2011. 192 s. ISBN 978-80-247-3872-7
- PIAGET J.; INHELDEROVÁ B.: *Psychologie dítěte*. 3. vyd. Portál s.r.o., Praha 1997. 144 s. ISBN 80-7178-407-9
- ROESER; ECCLES; SAMEROFF.: *School as a context of early adolescents' academic and social-emotional development: A summary of research findings*. The Elementary School Journal, 100,5, 2000
- SAK; KOLESAROVÁ K.: *Sociologie stáří a seniorů*. Grada, Praha 2012. 232 s. ISBN 978-80-247-380-5
- SBORNÍK MPSV: *Postavení a diskriminace seniorů v České republice*. MPSV, Praha 2006. 140 s. ISBN 80-86878-52-X

- SHEEHYOVÁ G.: *Průvodce dospělosti*. Portál s.r.o., Praha 1999. 456 s. ISBN 80-7178-185-1
- SMÉKAL; MACEK: *Utváření a vývoj osobnosti: Psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Barrister &Principál, o.s. Praha 2002. 263 s. ISBN 80-85947-83-8
- STUART-HAMILTON: *Psychologie stárnutí*. Portál s.r.o., Praha 1999. 320 s. ISBN 80-7178-274-2
- TOPINKOVÁ, E.: *Geriatric pro praxi*. Galén, Praha 2005. 270 s. ISBN 80-7262-365-6
- TOPINKOVÁ, E., NEUWIRT, J.: *Geriatric pro praktické lékaře*. Grada, Praha 1995. 304 s. ISBN 80-7169-009-6
- VÁGNEROVÁ M.: *Vývojová psychologie I: Dětství a dospívání*. Karolinum, Praha 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8
- VÁGNEROVÁ M.: *Vývojová psychologie II: Dospělost a stáří*. Karolinum, Praha 2007. 462 s. ISBN 978-80-2471318-5

Sekundární literatura

- ALAN: *Etapy života očima sociologie*. Panorama, Praha 1989. 439 s. ISBN 80-7038-044-6
- JANDOUREK J.: *Úvod do sociologie*. Portál, Praha 2003. 231 s. ISBN 80-7178-749-3
- KAHOUN A KOL.: *Vybrané kapitoly k sociální práci*. Triton, Praha 2007. 281 s. ISBN 978-80-7387-064-5
- LAYSER.: *Layers of power: societies and institutions in Europe. Edizioni*, Plus 2010. 292 s. ISBN 978-88-8492-733-07
- MATĚJČEK; DYTRYCH: *Radosti a starosti prarodičů aneb když máme vnoučata*. Grada, Praha 1997. 144 s. ISBN 80-7169-455-X

B) Slovníky a encyklopedie

- HARTL P.: *Velký psychologický slovník*. Portál, Praha 2010. 797 s. ISBN 978-80-7367-686-5
- MATOUŠEK O.: *Slovník sociální práce*. Portál, Praha 2003. 288 s. ISBN: 80-7178-549-0
- PALÁN Z.: *Výkladový slovník; lidské zdroje*. Academia, Praha 2002. 280 s. ISBN 80-200-0950-7

C) Elektronické zdroje

- BARTOŇOVÁ: *Populační politika – sborník z konference Pardubice 2008. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. Praha 2008. uloženo: 28.3.2015,*
dostupné na: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2008100902>
- BĚLOHRADSKÁ: *Televize a počítač – fenomény dětského světa 21. století. Technická univerzita v Liberci, Liberec. uloženo: 2.4.2015, dostupné na: <http://www.kpg.zcu.cz/capv/HTML/51/51.pdf>*
- ČLOVĚK V TÍSNI O.P.S.: *Rovnost je cool! Agentura NMS. Praha 2007. uloženo: 3.4.2015, dostupné na: [file:///C:/Users/Waclav/Downloads/Varianty-Vyzkum%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Waclav/Downloads/Varianty-Vyzkum%20(1).pdf)*
- DYMÁKOVÁ: *Šmejdi. Česká televize, Praha 2013. uloženo: 5.4.2015,*
dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10536031201-smejdi/>
- INSOMNA: *Mediální prezentace seniorů ve vybraných médiích. Newton Media a.s., Praha 2007. uloženo: 4.3.2015,*
dostupné na: http://www.insoma.cz/1_7.pdf
- MPSV: *Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (2012) v České republice. MPSV-oddělení 921. Praha 2012. uloženo: 9.11.2014,*
dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/11696>
- MPSV: *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017. MPSV- oddělení 921. Praha 2012. uloženo: 9.12.2014, dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/14540>*
- MPSV: *Zpráva o plnění Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 za rok 2013. MPSV, Praha 2013. uloženo: 9.12.2014,*
dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/18749/Zprava_2013.pdf
- MPSV: *Zásady OSN pro seniory. MPSV-odbor 71. Praha 2005. uloženo 9.11.2014, dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/1111>*
- MPSV: *Iniciativy Evropského roku aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (2012) v České republice. MPSV, Praha. 2012. uloženo: 28.3.2015,*
dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/12054/iniciativy_EY_240912.pdf
- MPSV: *Zákoník práce 262/2006 Sb.. MPSV, Praha 2006. uloženo: 28.3. 2015,*
dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2919/262-2006.pdf>

- MINISTERSTVO FINANCÍ: *Zákon č. 586/1992 Sb.* MF, Praha 2013. uloženo: 28.3. 2015 dostupné na:
<http://www.mfcr.cz/cs/legislativa/legislativni-dokumenty/1992/zakon-c-586-1992-sb-3351>
- OHANNESSIAN; REYES.: *Discrepancies in Adolescents' and their Mothers' Perceptions of the Family and Adolescent Anxiety Symptomatology.* US National Library of Medicine, 2014. s.1-18. uloženo: 1.2.2015,
dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3947635/>
- MĚSTSKÁ ČÁST PRAHA 4.: *Seniorweb - informace nejen pro seniory z Prahy 4 – akce pořádané pro seniory + akce již proběhlé.* Městská část Praha 4, Praha 2014 uloženo: 28.3.2015, dostupné na:
<http://www.praha4.cz/seniorweb-informace-nejen-pro-seniory-z-prahy-4.html>
- MOŽNÝ A KOL.: *Mezigenerační solidarita: předběžná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu - Hodnota dětí a mezigenerační solidarita.* VÚPSV, Praha 2003. 111 s. uloženo: 5.4.2015, dostupné na:
<http://praha.vupsv.cz/Fulltext/mezgen.pdf>
- SAK, PETR A KOLESÁROVÁ – SAKOVÁ, K. (2008) : *Zpráva z výzkumu Názory a postoje české populace k seniorům.* ASOV, Číslo aktivity: A80306, uloženo: 9.11.2014, dostupné na: http://www.insoma.cz/4_8.pdf
- SEDLÁKOVÁ.: *Obráz seniorů a stáří v českých médiích aneb přispívají mediální obsahy k vytváření věkově inkluzivní společnosti?* uloženo: 4.3.2015, dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/pdf_doc/sedlakova.pdf
- TRUSINOVÁ: *Stáří mladýma očima: Zdroje nevraživosti mladých k seniorům.* Antropowebzin, Praha 2013. uloženo: 5.4.2015, dostupné na:
<http://antropologie.zcu.cz/media/document/art-trusinova.pdf>
- ZICH, FRANTIŠEK A STRUHOVSKÝ, VÁCLAV: *Zpráva z výzkumu Senioři ve společnosti – názory mládeže,* Dobrovolnické centrum v Ústí nad Labem, 2005. 23 s. uloženo: 9.11.2014,
dostupné na: <http://www.daul.cz/stranky/programy.htm>
- ZELLNER KELLER BRIGITTE A KOL.: *Mindfulness-Based Cognitive Approach for Seniors (MBCAS): Program Development and Implementation.* US National Library of Medicine, 2013. 453–459. uloženo: 1.2.2015,
dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4085471/>

Seznam příloh

Příloha A – Dotazníkové šetření.

Příloha B – Charakteristika zkoumaného vzorku – dívky (tabulka a grafy)

Příloha C – Charakteristika zkoumaného vzorku – chlapci (tabulka a grafy)

Příloha D – Tabulka a graf (ženy, muži) péče o seniora.

Příloha E – Tabulka a graf (ženy, muži) žije s vámi v domácnosti senior?

Příloha F – Struktura rozhovoru s vyučujícími

Přílohy

PŘÍLOHA A: Dotazníkové šetření

Věk:		Pohlaví:		Zaměření školy:		Počet sourozenců:	
------	--	----------	--	-----------------	--	-------------------	--

Dotazník

Před sebou máte dotazník, který se týká života seniorů v dnešní době a Vašeho názoru na ně. Tento dotazník vznikl na základě vybraného tématu magisterské práce. Proto bych vás prosila o zodpovědné zodpovězení všech daných otázek. Celý dotazník je anonymní a tudíž nikde neuvádějte jména. Nezapomeňte prosím uvést pohlaví a věk, zaměření školy a počet sourozenců, který je pro hodnocení dotazníků důležitý a nezbytný. Pokuste se odpovídat pravdivě a beze strachu.

1. Co se ti vybaví, když se řekne senior?

- a) Člověk s mnoha problémy a nemocemi
- b) Člověk v důchodu
- c) Starý člověk
- d) Člověk nad 60 let
- e) Jiné:

2. Na co se senior dle tebe těší?

- a) vnoučata
- b) odpočinek
- c) věnovat se koníčkům
- d) zvládnout to co nestihli
- e) cestovat
- f) jiné:

3. Z čeho má podle tebe senior strach?

- a) Nemocí
- b) Z omezených financí
- c) Ze smrti
- d) Osamění
- e) Mnoho volného času bez možnosti ho využít
- f) jiné:

4. Jaké jsou dle tebe výhody a nevýhody toho být senior? (zakroužkuj u každého alespoň tři)

výhody:

- a) dostatek volného času
- b) množství slev, které mají
- c) ohleduplnost a starost okolí
- d) zkušenosti, moudrost a jiné vnímání světa
- e) možnost cestovat
- f) jiné:

nevýhody:

- a) nemoci a zdravotní problémy
- b) omezené finance
- c) snížená pohyblivost
- d) ztráta soběstačnosti
- e) strach z budoucnosti
- f) strach ze smrti
- g) jiné:

5. Jaký je tvůj názor na pracující seniory?

- a) Když práci zvládne, nevidím problém, proč by pracovat neměl.
- b) Pokud chce pracovat, tak mi to nevadí.
- c) Nemyslím, že je to dobře. Senior by si měl užívat důchodu a ne pracovat.
- d) Pokud pracovat nechce, tak by pracovat neměl.
- e) Výhodou práce seniorů je jejich zkušenost. Nevýhodou je jejich pomalejší zpracování nových informací a znalostí.
- f) Jiné:

6. Postupem času potřebuje každý člověk pomoc těch ostatních. Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora měl/měla postarat? A co si myslíš, že bys případně zvládl/a a co již ne?

7. Žije s vámi v rodině (bytě, rodinném domě) senior? Napiš kdo (babička, dědeček..., neuváděj jméno!!) a jaké si myslíš, že z toho plynou pro vás výhody a nevýhody?

8. Myslíš, že se situace seniorů v posledních letech zlepšila nebo zhoršila? Napiš v čem!

9. Co ti kontakt s dnešními seniorem přináší?

10. Myslíš, že tvé názory jsou ovlivněny zaměřením školy, kterou studuješ? Případně napiš v čem.

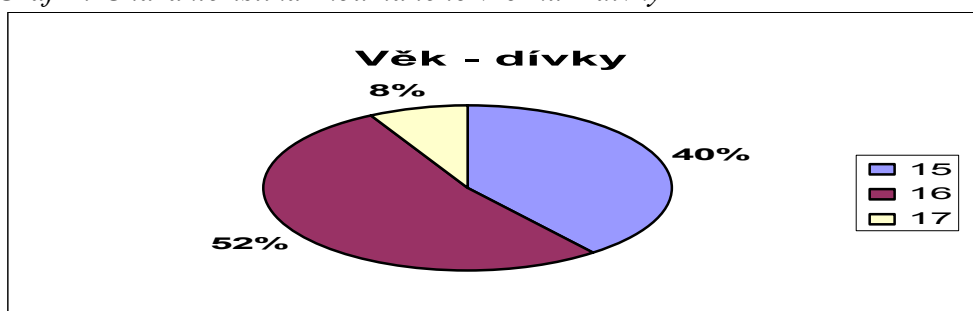
Ještě jednou děkuji za vypracování dotazníku.

Příloha B: Charakteristika zkoumaného vzorku – dívky (tabulka, grafy)

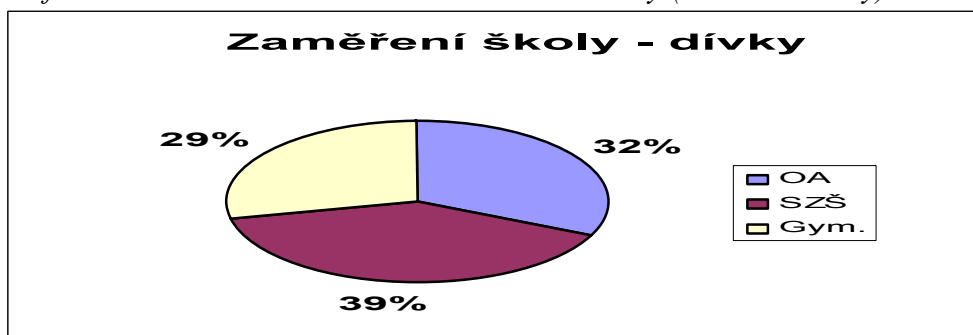
Tabulka B: Charakteristika zkoumaného vzorku – dívky

Charakteristika zkoumaného vzorku – dívky						
Věk	15	16	17			
	36	48	7			
Zaměření školy	OA	SZŠ	Gym.			
	29	36	26			
Počet sourozenců	0	1	2	3	4	6
	14	46	23	5	2	1

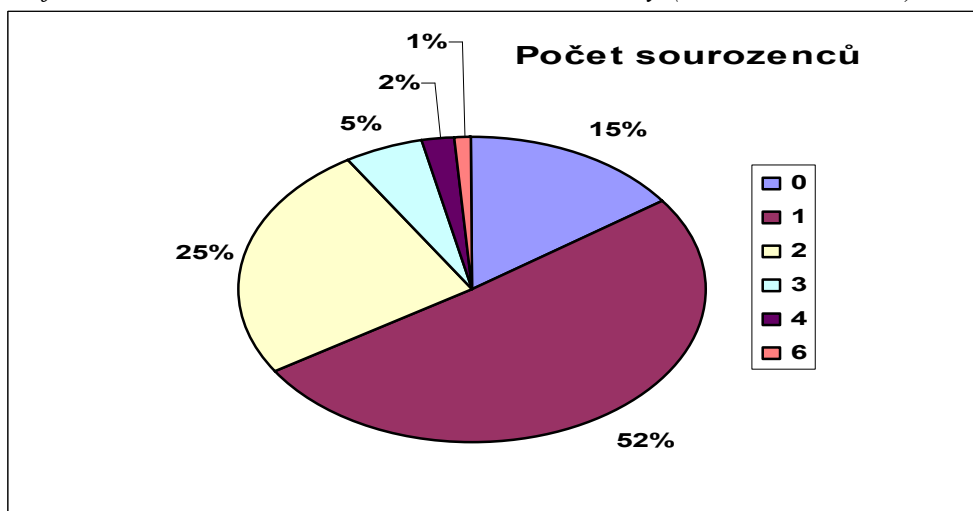
Graf B: Charakteristika zkoumaného vzorku – dívky

Graf B: Charakteristika zkoumaného vzorku – dívky (Zaměření školy)

Graf B: Charakteristika zkoumaného vzorku – dívky (Počet sourozenců)

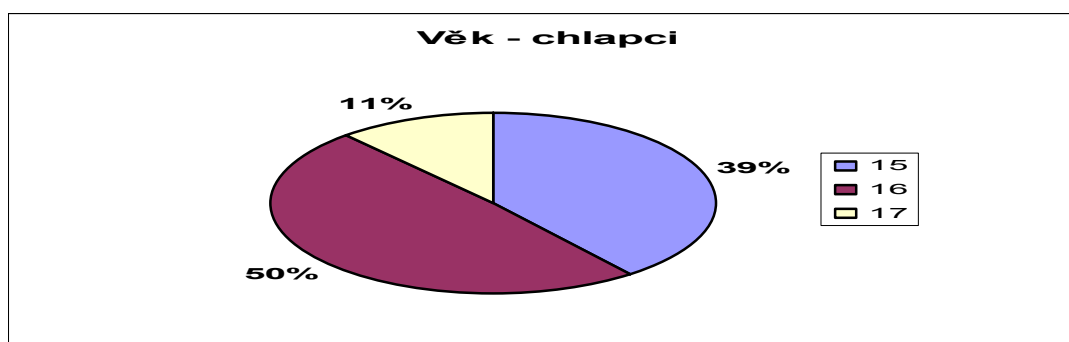

Příloha C: Charakteristika zkoumaného vzorku – chlapci (tabulka, grafy)

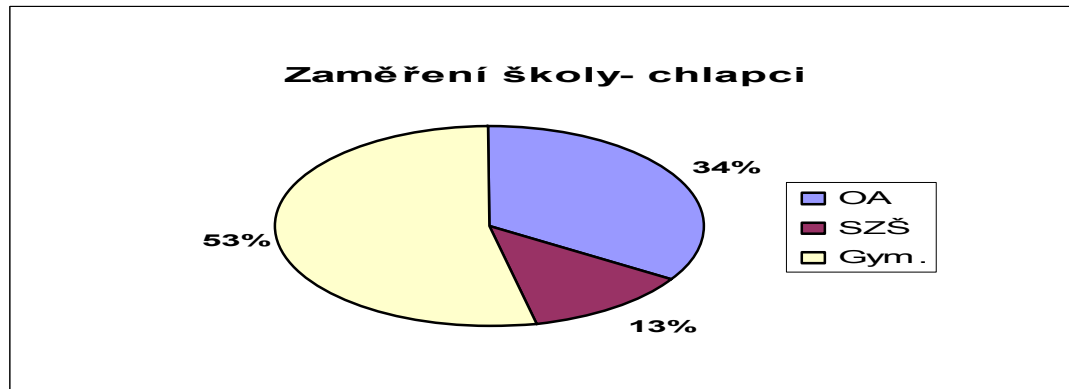
Tabulka C: Charakteristika zkoumaného vzorku – chlapci

Charakteristika chlapců v dotazníkovém šetření						
Věk	15	16	17			
	28	35	8			
Zaměření školy	OA	SZŠ	Gym.			
	24	9	38			
Počet sourozenců	0	1	2	3	4	6
	12	25	28	4	1	1

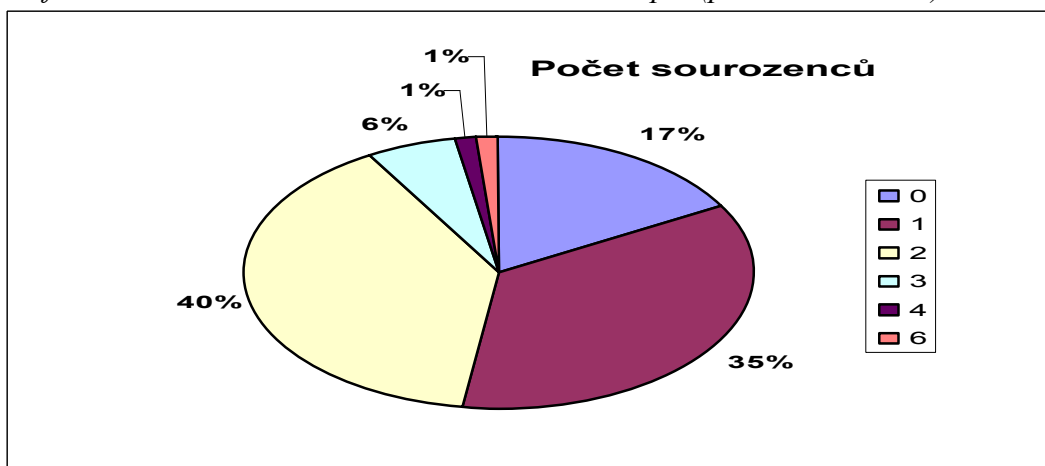
Graf C: Charakteristika zkoumaného vzorku – chlapci (věk)

Graf C: Charakteristika zkoumaného vzorku – chlapci (Zaměření školy)

Graf C: Charakteristika zkoumaného vzorku – chlapci (počet sourozenců)

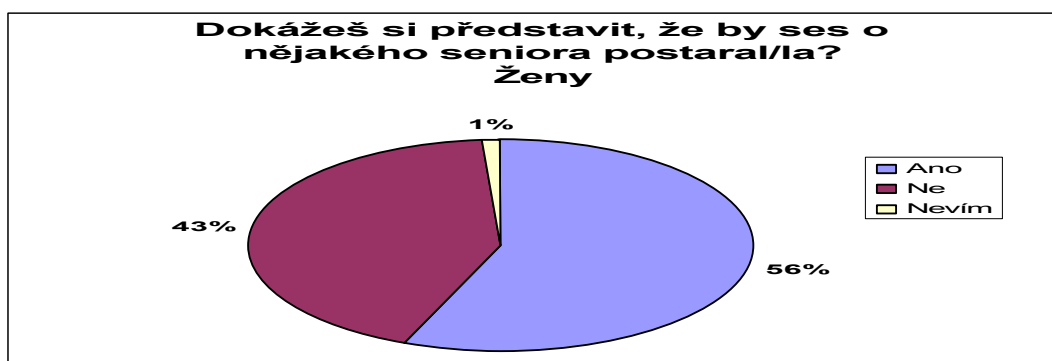

PŘÍLOHA D: Postupem času potřebuje každý člověk pomoc těch ostatních. Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora měl/měla postarat? A co si myslíš, že bys případně zvládl/a a co již ne?– tabulka a grafy

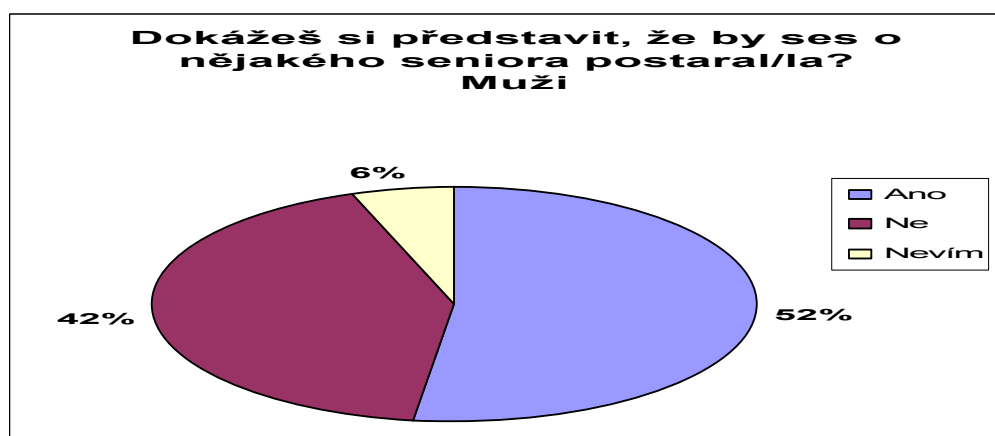
Tabulka D: Postupem času potřebuje každý člověk pomoc těch ostatních. Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora měl/měla postarat? A co si myslíš, že bys případně zvládl/a a co již ne?

Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora postaral/la?			
	Ano	Ne	Nevím
Dívky	51	39	1
Chlapci	37	30	4

Graf D: Tabulka C: Postupem času potřebuje každý člověk pomoc těch ostatních. Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora měl/měla postarat? A co si myslíš, že bys případně zvládl/a a co již ne?- Dívky

Graf D: Postupem času potřebuje každý člověk pomoc těch ostatních. Dokážeš si představit, že by ses o nějakého seniora měl/měla postarat? A co si myslíš, že bys případně zvládl/a a co již ne?- Chlapci

Příloha E: Žije s vámi v rodině (bytě, rodinném domě) senior? Napiš kdo (babička, dědeček..., neuváděj jméno!!) a jaké si myslíš, že z toho plynou pro vás výhody a nevýhody? (tabulka, grafy)

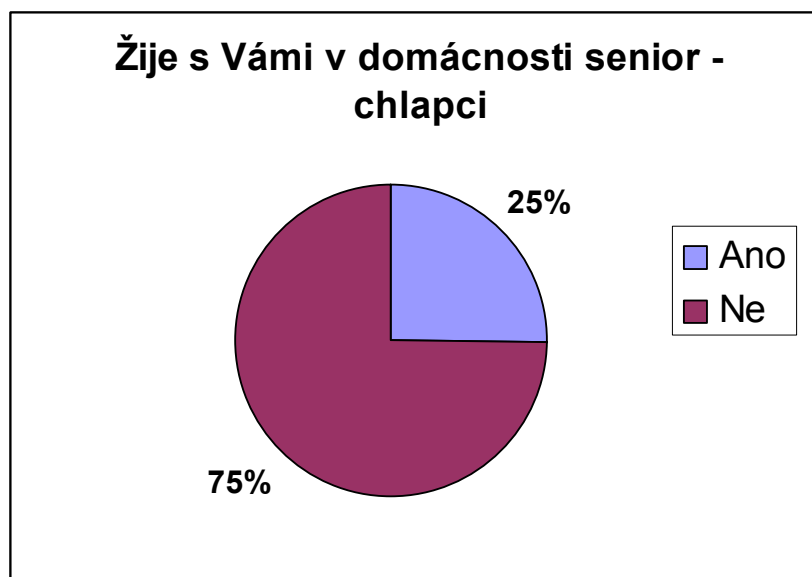
Tabulka E: Žije s vámi v domácnosti senior?

Žije s vámi v domácnosti senior?		
	Ano	Ne
Chlapci	18	53
Dívky	32	59

Graf E: Žije s vámi v domácnosti senior?- dívky

Graf E: Žije s vámi v domácnosti senior?- chlapci

PŘÍLOHA F: Struktura rozhovoru s vyučujícími

- Vyučuje se ve Vaší škole předmět se zaměřením na problematiku seniorů?
- Který předmět se problematice seniorů věnuje? / V kterém předmětu je problematika seniorů zmíněna?
- Jak se škola staví a věnuje problematice seniorů?

Shrnutí

Diplomová práce se zabývá v teoretické i praktické rovině názory dospívajících na problematiku seniorů. Představuje charakteristiku dospívání a jeho etap. Popisuje základní fyzické, psychické, emocionální a sociální změny v dospívání a jejich vliv na dospívající v tomto období. Následně definuje stáří, stárnutí, seniora a etapy stáří. S ohledem na etapy stáří uvádí základní fyzické, psychické a sociální změny v období stáří. Třetí kapitola se zaměřuje na problematiku názorů společnosti na seniory, na postoje společnosti k seniorům a na faktory, kterými jsou tyto postoje ovlivňovány. Čtvrtá kapitola popisuje názory dospívajících na seniory, postoje dospívajících k seniorům a faktory, kterými jsou jejich postoje ovlivňovány. Třetí i čtvrtá kapitola je dokreslena výzkumy s touto problematikou. Závěrečnou kapitolu tvoří výzkumné šetření popisující názory dospívajících na seniory. Výzkumné šetření tvoří deset okruhů s vybranou problematikou seniorů. Z pohledu dospívajících se zabývá charakteristikou seniorů, očekávání a obavy seniorů, dále výhodami a nevýhodami seniorů, prací seniorů, péčí o seniory, život se seniorem, situací dnešních seniorů, přínosem kontaktu se seniorem a vlivem školy na názory respondentů. V diskuzi jsou následně porovnány výsledky z výzkumného šetření s teoretickou částí.

Summary

The thesis deals with the theoretical and the practical level, the views of adolescents on the issues of the elderly. Represents the characteristics of adolescence and its stages. Describes the basic physical, psychological, emotional and social changes of adolescence and their impact on this age period. Subsequently defines old age, aging, elderly, and the phase of old age. With regard to the stage of old age outlines the basic physical, psychological, and social changes in the period of old age.

The third chapter focuses on the issue of the views and attitudes of the society on the elderly and the factors, which affects them.

The fourth chapter describes the opinions and attitudes of adolescents to the elderly and the factors which influence. The third and the fourth chapter is enhanced by research with this issue. The final chapter consists of the research of the investigation describing the views of adolescents to the elderly. Research survey consists of ten lines with the selected issues of the elderly, dealing with the characteristics of the elderly, the expectations and concerns of the elderly, the advantages and disadvantages of the elderly, the work of the elderly, care for the elderly, living with seniors, the situation of today's older people benefit from contact with the senior and the influence of the school on the opinions of the respondents. In the discussion are subsequently compared the results of the research with the theoretical parts.